

خلل پذیر بود هر بسا که می بینی  
مگر بنای محبت که حالی از خلل است

د تأیس کال جنوری ۱۹۹۸

# محبت

کتابنامه





تحفة محبت

در برکهای این شماره:

د افغانستان جگړه او سوله

محبت پياري از د موراسی

رواړه سا کرونا افغانستان و...

ننډې پاي اوبی

چلکي او دمه

روریا نیرم در افغانستان و...

روزدوی

دو املک

پام کوه ابراهیم شکان دی

و...

## د افغانستان جگړه او سوله

په افغانستان کې له څلورو لسيزو زياته موده وشوه چې جگړه ادامه لري. جگړه د دوه ارادو مخامختيا او د يوې ارادې په بلې څيره کېدو ته وايي. د کلاسيک مکتب بنسټ اېښودونکی کلاوسويتز په لوړه کچه مخامختيا ته د جگړې نوم ورکوي. چينايي سن تزو بيا د سياست ادامي ته جگړه وايي. جگړه زمور هېواد سوځوي، بل شوي اور نيمې وچې ته د انگرېز د راتلو، په هند د افغان او مغل پاچايانو د واک پاي ته رسولو او خپلې امپراطورۍ ته په دې سيمه کې د پراختيا ورکولو له دورې څخه سرچينه اخلي. په بریتانوي هند د انگریزانو د راج چلولو په مهال کې په پټه او ښکاره د افغانستان د خاورې زياتې برخې بياتې يا غوڅې شوي، زيات مشران او د هغوئ واکمنۍ له مخې ليري کرل شوي. خو کله چې انگریزي ښکيلاک گرو له نيمې وچې بستري بار کړي، د افغانستان په باب جاري سياست يې په ميراث کې نوي جوړ شوي هېواد پاکستان ته په ټيکه ورکړ. په ۱۹۷۱م کال کې د بنگاليانو د آزادۍ او د بنگلادېش د جوړېدو پر سر د هند او پاکستان تر منځ جگړه د پاکستان استبليشمنټ د زيات بې اعتباره کېدو سبب شوه، په ۱۹۷۲ کال د ذوالفقار علي بوتو حکومت په مهال د بلوچ ازادۍ طلب جنبش په زپلو کې استبليشمنټ يو واري بيا خپل بايللی اعتبار تر لاسه کړو او له دې تجربې په گټه پورته کوونې د پښتونخوا ملت پاله غورځنگ د زپلو په موخه د افغانستان دننه چې د ياد غورځنگ د ملاتړ تور پرې لگېدو، د استبليشمنټ د عملياتو تياری پيل شوي. د محمد ظاهرشا د سلطنت وروستيو لسو کلونو کې چې په افغانستان کې د دموکراسۍ په لسيزه شهرت لري، استبليشمنټ د يو شمير اسلامي بنسټ پاله گوندونو جوړېدو او د هغې د مشرانو سره د اړيکو ټينگولو او پاللو ته ادامه ورکړه. د همدغه اړيکو په اثر د بنسټ پاله اسلامي گوندونو له خوا په ځينو ښوونځيو کې په ښځينه شاگردانو د تيزابو له پاشلو څخه نيولې بيا په کوتکمارۍ د دموکراسۍ پلوه روښانفکرانو د گواښلو او زبلو ناوره اعمال سرته رسيدل. د ولسمشر محمد داود په دوران کې استبليشمنټ د همدې کړيو په مرسته يو لړ عمليات وکړل چې يو شمير دولتي، ملکي او امنيتي چارواکي شهيدان يا ټپيان شول. د دموکراتيک خلک د واکمنۍ په تيره بيا افغانستان ته د شوروي پوځونو د راتگ سره سم استبليشمنټ، د امریکا متحده ايالاتو او بریتانیا په شريکه د يوه ډير زاړه چلیدلي فورمول پر اساس ( اسلام په خطر کې دی ) د پخواني شوروي پوځونو او د افغانستان جمهوريت پر خلاف جگړه پيل کړه چې له امله يې بهرنۍ قواوې وتلو ته اړ شوي، د هېواد اقتصادي سياسي فرهنگي او امنيتي ټول بنيادونه په کې ړنگ يا ودرخيدل او تر اوسه په ويجاړونکې نيابتې بڼه ادامه لري. مجاهد، طالب، داعش، القاعده او نور هغه پروژوي نومونه دي چې د استبليشمنټ له خوا د هېواد څه باندې څلوېښت کلني جگړې بيلابيلو مرحلو ته کاريدلي. په شکل کې جدا خو په

ماهیت کې په پورتنیو نومونو مشهورو اسلامپاله ډلو د استیښمنت د اجندا پلي کېدو ته چې گڼې افغانستان ورو ورو وسوځیږي، کار کړی دی.

د جگړې د پایښت سره جوخت، په افغانستان کې د سولې راستنولو په موخه په بیلابیلو کچو هلي ځلي شوي، چې د ژنیو او دوحې د خبرو اترو بهیرونه یې غوره بیلگې دي. د افغانستان د سولې ژنیو بهیر د ۱۹۸۱ جون کې پیل او په ۱۲ پړاونو کې د ۱۹۸۸ کال په اپریل کې د یوې هوکړې په کولو سره چې وروسته پلي نه شوه، پای ته ورسید. دیگو کوردو ویز په کابل، تهران او اسلام اباد کې د دري واړو هېوادونو د مشرانو سره وکتل او هغوي یې د مستقیمو خبرو اترو له پاره ژنیو ته وبلل. د خبرو له پاره ۲ موضوع گانې، د گاونډیو هېوادونو د لاسوهني پای، د شوروي پوځونو وتل، په خپله خوښه د کډوالو ستنیدل او د نړیوال ضمانت برابریدل وټاکل شول. د چین او امریکا د زور اچونې له امله د افغانستان او پاکستان تر منځ مخامخ خبرو پر ځای د ملگرو ملتونو د استازي په منځگړیتوب د مرکې پر کولو توافق وشو. د پاکستان د بهرنیو چارو وزیر اغا شاهي په خپل یوه لیک کې د ملگرو ملتونو نه غوښتنه کړې وه چې د پاکستان، ایران او دموکراتیک خلک تر منځ د خبرو اترو زمینه برابره کړي. هغه د خپل ملک په استازولۍ نه غوښتل چې د افغانستان جمهوریت په رسمیت وپېژني، لکه چې یې اوس د افغانستان د اسلامي جمهوریت د نامه سره تریگني را اخستي ده. دیگو کوردو ویز په خپل کتاب «د پردې شاته افغانستان» کې لیکلي: امریکا د افغانستان په اړه د ملگرو ملتونو د هڅو سره مینه نه ښودله. له دې کبله ضیاوالحق هم د امریکا د ملاتړ کيلې په جگړه کې لیدله او د مرگ نه لږ رومي یې ويلي وه چې په افغانستان کې یې د جگړې موخه د کمونیزم او په هغه پورې د تړلې رژیم جرړي ایستل دي کوم چې د هند او شوروي تر اغیزې لاندې دی او د پاکستان د ځمکې په یوه برخه د ملکیت دعوه لري.

په دوحه کې د افغانستان سولې بهیر د ۲۰۱۸ کال اکتوبر کې د ۱۱ پړاونو خبرو وروسته د طالبانو او امریکا متحده ایالاتو تر منځ د افغانستان د اسلامي جمهوریت د استازي په غیاب کې پیل او د ۲۰۲۰ فبروري تر پایه د هوکړه لیک په لاسلیک کېدو ادامه وکړه. په لمرۍ مرحله کې د امریکایي ځواکونو د وتلو مهال ویش، د القاعده په څیر ترهگرو ډلو سره د طالبانو د اړیکو پریکړون، اوربند او د افغانانو خپل منځي خبرو ته د زمینی برابرولو، موضوع گانو باندې خبرې وي. په دویمه مرحله کې د افغانانو د خپل منځي خبرو د پیل او وړاندې تگ موضوع شامله وه. خو په لمرۍ مرحله چې په کومو ټکو خبرې وشوي، د طالبانو او امریکا غوښتنې زیاتي په نظر کې ونیول شوي. یانې د امریکا او ناتو ځواکونه څنگه خوندي ووځي او راتلونکي کې له دې ځایه هغوی ونه گواښل شي. په مقابل کې له طالب سره مالي مرستې وشي، بندیان یې خوشې شي او په نړۍ کې یې سیاسي شخصیت احیا شي. خو څه چې د افغانستان خلکو په گټه دي لکه سراسري اوربند، د باعزته سولې تأمین، د بهرنۍ لاسوهني بندیدل، د تیرو څه باندې دوه لسیزو لاسته راوړنو په تیره بیا د قانون د واکمنۍ او د بنځو د حقوقو خونديتوب، ټولنیزو خدمتونو ته یو شان لاسرسی، په یوه هم تر دې دمه د گډې هوکړې څرک نه لگیږي.

د سولي بهير له پيل نه، د افغانستان حکومت ځنډي ته کولو نه نيولي بيا د ډيرو مهمو ملي پروسو د بدنامولو تر کچې هېواد ته ځينو گاونډيانو او زبرځواکونو لاسونه را اوږده کړل. د حکومت سره له همغږۍ پرته افغان سياسي مخالفو ډلو ته د طالبانو سره د کيناستو او په هغې کې دوي ته د سياسي شخصيت ورکولو هڅو له يوې خوا طالبان په ځان ډاډه کړل او له بلې خوا يې د افغانستان حکومت او سياسي مخالفينو تر منځ د دريځ نيولو واک زيات کړو. د اساسي قانون پر بنسټ ولسمشرۍ مقام ته د ټاکنو ملي پروسه د عمدي کشمکشونو په پايله کې دومره بي اعتباره کړل شوله چې د دموکراتيکو ټاکنو اړوند طالبي اندونو د خلکو باور زيانمن کړو، د ټاکنو مخنيوی کېدو او يوې لنډمهالي اداري جوړېدو ته چې طالبان د واک اصلي مهره وښيي، ډگر جوړېدو. د سولي بهير سالم مخته بېولو له پاره د خلکو نظريو او وړاندیزونو د راټولولو او ملي ټولنيزي اجماع ته د رسېدو په موخه د مشورتي لوي جرگې هدفونه او کار بل خپل تبليغ کېدو او د سياسي مخالفينو يو شمير په هغې کې د نه گډون سمت نيونې ته هڅول کېدل. د بهرنۍ لاسوهنې له امله په کورنۍ، سيمه ايزه او نړيواله کچه د حکومت او طالبانو تر څنګ د ودرېدنې صف بندي پيل او په لوي لاس د ټاکنو ملي بهير په قانوني، حقوقي او امنيتي لحاظ سبوتاژ او د هغې مشروعيت ته چې د يوه وروسته پاتې هېواد تنګي دموکراسي يې تمثيل کوله زيان ورسول شو، د تحليف د دوه مراسمو او د دوه جمهور ريسانو لوري کول چې د وړونکي او بايلونکي تر منځ د توپير معيار له ځينو هېوادوالو څخه په کې ورک شو د هغې ښکاره بيلگې دي.

که څه هم چې په بهير کې د ځينو ښکيل هېوادونو پلو نيونې طالبان او د دوحې هوکړه، د حکومت او د کابل د هوکړې په پرتله د لويې مطرح اړخ وبريښول، د افغانستان جگړه زپلې خلک چې د شخړې اصلي قربانيان دي د هغو غوښتنې او رول له نظر وغورځول شول، په تبليغاتي برخه کې په برېښ ډول ځينو بهرنيو او کورنيو طالب پلوه کړيو افغانانو ته د راتلونکې نظام او دولتي جوړښت اړوند مشورې وړاندي کول پيل کړل، هر هغه شخص او ټولګه د سولي ضد معرفي کېدل چا چې د سالمې سولي او د افغانستان په ټولنه کې د ثبات په اصل ټينګار درلود. تر يوې کچې دا تبليغاتي څپه کارنده واقع شوله. خو د افغانستان د وطنپالونکو خلکو او د هغوې مدني سياسي ټولنو، خپلواکو شخصيتونو د ټولنيزو رسنيو او نورو وسيلو له لارې د حکومت، مخالف اپوزيشن هغه برخه چې وطني فکر لري دې ته متوجې کړل چې د سولي روان بهير له انحراف وژغوري او په سوله کې د هغو بهرنيو، کورنيو کړيو او افرادو لاسونه لنډ کړي چې خپلې گټې د سولي د تاداو په څښته اړوي. دغه هېوادني خوځښت چې اجزا يې د خلکو مدني سياسي ټولني، ځانگړي شخصيتونه، د حکومت او اپوزيشن وطنپالونکي چارواکي او نړيوال دوستان تشکيلوي، د امريکا، يورپ، سيمي او افغانستان دننه داسې فضا رامنځ ته کړه چې د هغې په ترڅ کې د طالب اصلي څيره، د هغوې غوښتنې او د ملاتړو ستراتيژيکې مطالبې څه نا څه خلکو ته څرگندي کاندې.

د افغانستان د سولي روان بهير ځکه پېچلې دی چې له يوې خوا يې بهرنۍ بېدې د کورني بېدې په پرتله د تداخل له زاويې غښتلی دی او له بلې خوا د بهرنې بېدې لوبغاړي د ژنيو د سولي بهير د ناکامولو بريالۍ او پخه تجربه لري. فکر کيږي که دا ځل هم د هغوې گټې خوندي نه شي ښايي د

سولي جاري هڅې سبوتاژ كړي. نو ځكه اندېښنه داده چې له طالب څخه ډير څه نه شي غوښتل كېدلی او طالب هم هغه څه د افغانستان خلكو ته نه شي وركولی، كوم چې په تبليغاتو كې ورڅخه ډير اوريدل كيږي. بله ستونزه هم دا ده چې طالب د ديني زده كړو په داسې چاپيريال كې روزل شوی څو د هغې د منځپانگې په رڼا كې د وطن او افغان انسان په خير تړي د عمل زياته تمه وشي.

څرنگه چې افغانستان څه کم نيمه پيړۍ په جگړه كې بنكيل دی، بهرنی استخباراتي كړۍ په سيمه او د هېواد دننه د خپلو گټو د خونديتوب په هر اړخيزه سيالی اوښتي، نو د استخباراتي بنامار له بنځي كړو دارو څخه د وطن د هر ډول هستی بچول اسان كار نه دی. له بلې خوا هېوادوال په حكومت كې د داسې كړيو سره لاس او گريوان دي چې د هغوئ د ژوند د ښه كېدو، د اړتيا وړ ټولنيزو خدماتو ته د لاس رسۍ، له دولتي امكاناتو څخه په اندوليزه توگه د گټي اخستې، د ملك په كچه په وطني ملي پروسو كې د رول او نظر وركوونې هيلي يې د فساد، خپلوۍ او ملگرتيا پالنې، زورواكۍ، قومي مذهبي ژبني تعصباتو ته د لمن وهنې، پردي پالنې، مافيايي چلندونو او نورو منفي پديدو د رواجولو او خورولو له امله مړاوي كړي دي.

كه زموږ هېوادوال د سولي د راتلو په پار د طالب د بهرنيو ملاتړو غوښتنو ته تن وركړي، كټه نه كوي. ځكه چې د هغوئ غوښتنې د افغانستان د لا محدودولو پر محور ولاړي دي. يوازینی لار چې د هېواد او د هغه د اوسيدونكو نسبي بقا تضمینولی شي، د هر ډول اختلافونو برسیره د يوه بل منل، د يو بل گټو او حقونو ته درناوی كول، د قانون په چوكاټ كې د وطن د مساوي حقوق لرونكو وگړو په توگه ژوند او كار ته ادامه وركول، په خپلو شته امكاناتو تكيه كول، له بهرنيانو سره د گډو گټو د تعادل په چوكاټ كې تعامل كول، د ملي گټو څخه د دفاع په يوه صف كې ودریدل دي.

دا به هم له انصافه ليري وي چې د سولي بهير له سالمو هڅو ملاتړ ونه شي. زموږ له نظره هغه سوله چې د هېواد استقلال، ځمكنی بشپړتيا، ملي واكمني، جمهوريت، دموكراتيكي لاسته راوړنې، ملي پيوستون، يو لړ نور ملي او نړيوال منلي ارزښتونه تضمین كړي د ډاډ وړ سوله ده او بايد ترې دفاع وشي. له دې كبله په خپلو خلكو، وطنپالونكو مدني سياسي نهادونو، خپلواكو ملي څيرو، په خيرخوا بشريت، د ملگرو ملتونو په سازمان، د افغانستان د سالمې سولي په ملاتړو هېوادونو، نړيوالو انجمنونو، شخصيتونو غږ كوو چې، افغانستان ته د ريښتوني سولي په ستنولو كې بشري او انساني مرسته وكړي. له ټولو هغو هېوادونو، كړيو او افرادو چې د سولي بهير انحصار په لاس كې اخلي اخلاقن غوښتنه وكړي، چې په افغانستان كې د بشري ستري فاجعي سيمه ايزو او نړيوالو راتلونكو عواقبو ته په كتلو د افغانانو د وینو بهيدو په مخنيوي كې له خپلو پلانونو او ستراتيژيو پلي كولو نه لاس واخلي او د دوستۍ او گډو گټو د پاللو او پراخولو په چوكاټ كې د خپلو روا غوښتنو د تحقق پورې ته گام پورته كړي.

# صحبت‌هایی از دموکراسی

"دموکراسی به مثابه یک اصل قابل پذیرش - و تاکنون مناسب‌ترین روش ارضا کننده انسان‌ها در تمام بخش‌های زندگی، رفته رفته قابلیت انطباقی خود را به تمام حوزه‌های زندگی بشریت، چون حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی زندگی خصوصی و شخصی انسان‌ها گشاید."

برداشت درست از دموکراسی و سیر تاریخی آن در جوامع بشری نه تنها سطح دانش افراد را در فهم از دموکراسی بالا می‌برد بلکه اشتراک فعال و آگاهانه مردم را در ایجاد حکومت‌های دموکراتیک و جلوگیری از حرکت‌های غیردموکراتیک که زیر عنوان دموکراسی بر مردم تحمیل می‌گردند، زمینه ساز می‌شود. در کشورهایی مانند افغانستان، هر اقدامی که منافی منافع گروه و طبقه خاصی نباشد، دموکراتیک شمرده می‌شود.

توماس جفرسون، پدر دموکراسی امریکا، چهار مؤلفه را برای دموکراسی ضروری می‌دانست: آموزش همگانی، مشارکت سیاسی، برابری اقتصادی، و نمایندگی به توسط اشرافیت طبیعی.

شرط توفیق دموکراسی این است که حکومت‌ها و رهبران‌شان به ایجاد نهادها، اتخاذ روش‌ها، و پیریزی سیاست‌هایی دست زنند که از حمایت شهروندان برخوردار باشند.

در هیچ زمانی از تاریخ مانند امروز این همه انسان از حقوق رسمی شهروندی در نظام‌های حکومتی دموکراتیک برخوردار نبوده‌اند. با این همه، آینده دموکراسی ناروشن است.

برای شهروندان کشوری که تازه پا در راه دموکراسی گذاشته است، شناخت دقیق و روشن از دموکراسی و درک درست از دموکراسی‌های به تجربه گرفته شده در جهان، به ارائه نمونه‌هایی از انواع و اقسام دموکراسی و صحبت‌هایی در زمینه می‌پردازیم.

یادداشت: استمرار پیوستگی مطالب در این گفتگو دشوار است. بنابر علاقمندی خوانندگان محترم، تلاش می‌شود تا در آینده "صحبت‌های از دموکراسی" به پرسشها و مسائل روز پردازد. شاید در یک شماره یکی، دو و یا بیشتر موضوع یا جستار، نظر به حجم مجله، پیوند با هم و یا بدون ارتباط مباحث یک با دیگر به نشر برسند.

"محبت"

شور و رایزنی شما موجب تشویق و غنای بیشتر محبت می‌شود.

جهت دموکراسی بیشتر، و همه آنها بر اثر رویدادها یا فرایندهای یکسانی رونما می‌شوند. سرانجام جریان تغییر کمتر مسیر واحدی را طی می‌کند، موج تغییرات فروکش می‌کند، و مواردی از دموکراسی تحکیم یافته بر جا می‌مانند.

## توسعه دموکراسی

توسعه دموکراسی زمانی رخ می‌دهد که مجموعه ای تغییر در رژیم حاکم، در فاصله زمانی کوتاه و در گروهی از کشورهای محدوده جغرافیایی، اتفاق افتد- همه این تغییرات در

دموکراسیها، پس از تاسیس یا پس از بالا بردن میزان رفتار شهروندی یا میزان پاسخگویی خود، هر تلاشی که برای همزمانی امور خود با یکدیگر کنند نشان می دهند که گرایش قوی برای "گرد هم آمدن" از لحاظ زمانی و مکانی دارند. به جز معدودی از کشورها که راههای نامتعارفی را پیمودند و تغییرات شان را در رژیم با بی اعتنایی ظاهری به آنچه در میان همسایگان شان اتفاق می افتاد زمان بندی کردند، اکثر دموکراسیهای معاصر به صورت یک رشته از امواج- یعنی با شباهت زمانی و مکانی به سایر دموکراسیها- پدید آمدند.

### تعریف موجها

اما، سوای این ملاحظات کلی، تحلیلگران معمولاً در این خصوص که چه موقع و چگونه بسیاری از این موجها پدید آمدند اختلاف نظر دارند. به عنوان مثال، سامویل پ. هانتینگتون عقیده دارد که توسعه دموکراسی سه موج داشته است. به اعتقاد او، نخستین موج نزدیک به یک صد سال- 1828 تا 1926 به طور بی وقفه جریان داشت. محرک و انگیزه دومین موج، از نظر او، جنگ دوم جهانی بود؛ و موج سوم برابر با دوره ای است که از نیمه دهه 1970 آغاز می شود.

نظر نگارنده این است که چهار موج بسیار فشرده وجود داشته است. نخستین موج (به اصطلاح در "بهار آزادی")، که در 1848 شروع شد، چشمگیر اما زودگذر بود. همه کشورهای اروپایی که تحت تاثیر این موج قرار گرفتند اروپایی بودند، اکثر آنها تا 1852 به شکل پیشین رژیم حکومتی خود یا حتی به رژیم خودکامه تر رو کرده بودند. فرانسه، کنفدراسیون آلمان و

اتریش شاخص ترین کشورهای بودند که رژیم آنها کاملاً تغییر کرد.

"ظهور" دومین موج بزرگ دموکراسی همزمان با جنگ جهانی اول (1914-1918) و دوره پس از آن است. در دوره خیزش این موج، کشورهای جدیدی از امپراتوری رو به زوال اتریش- مجارستان جدا شدند؛ این امپراتوری بر اکثر کشورهای اروپای شرقی و کشورهای حوزه بالکان و امپراتوری روسیه تزاری حکومت کرده بود، و در انقلاب بلشویکی 1917 از میان رفت. همه این کشورها در آغاز به دموکراسی روی آوردند. در آلمان، "جمهوری وایمار" جانشین امپراتوری رایش شد. وانگهی، گسترش اساسی حق رأی و گنجاندن احزاب جدید در حکومت در آن کشورهایی از اروپا رخ داد که قبلاً تا حدودی دموکراتیک بودند، مثل بلجیم، ایتالیا، و هلند و کشورهای اسکاندیناوی.

سومین موج پس از جنگ جهانی دوم روی داد. بسیاری از کشورهایی که پیش از جنگ دموکراتیک بودند برای بازگشت به موقعیت پیشین خود آزاد شده بودند، و دموکراسیهای جدیدی در آلمان غربی و ایتالیا پس از شکست نازیسم و فاشیسم برقرار شدند. این بار فرایند تغییر بسیار دورتر از اروپا گسترش یافت، و این امر بر اثر استعمارزدایی در آسیا و افریقا بود که تا غنا، گینه، نیجریه، سیلون، برما، هند، مالزی، اندونیزیا و سایر کشورها را فراگرفت. جاپان و کوریای جنوبی هر دو به یاری نیروی اشغالگری که عقب نشینی کرد به نهادهای دموکراتیک دست یافتند. در امریکای لاتین دیکتاتورهای بسیاری که همچنان بر مسند قدرت تکیه داده بودند بر اثر جنگ سرنگون شدند.



تونس، لیبیا، مصر، یمن، سوریه، بحرین (م) در حال وقوع بودند. اما در 1982 در الجزایر، زمانی که نخستین انتخابات رقابت آمیز احتمال پیروزی بنیادگرایان اسلامی را می داد، این تجربه به سرعت کنار گذاشته شد. (چنانچه، بعداً در جولای 2013 عین سناریو در مصر تکرار گردید.م)

علاوه بر این، موج چهارم، به این علت که خصلت جهانی داشت در کشورهای بسیار بیشتری تاثیر گذاشت و از حیث تاثیر منطقه ایش از موجهای پیشین بسیار فراگیرتر بود. برخی از مناطق جهان که به طور یک پارچه خودکامه بودند به همان اندازه نیز به طور یک پارچه دموکراتیک شدند- تغییرات در امریکای لاتین و اروپای شرقی بیش از سایر نقاط شگفت انگیز بودند. کوبا و صربستان به سبب عدم تمایل به تغییر رژیم های خود در همان مناطق قبلی خود باقی ماندند.

و ویژگی آخر این که کشورهای که تاکنون گرفتار موج چهارم شده اند بسیار کمتر از کشورهای گذشته گرفتار بازگشت به رژیمهای خودکامه و استبدادی شده اند. تنها مورد آشکار بازگشت به گذشته، کشور هائیتی بود که اولین رئیس جمهور منتخب به شیوه دموکراتیکش، ژان برتران آریستید، در 1991 با کودتای نظامی مجبور به کناره گیری شد. با وجود این آریستید در 1994 به دخالت بیگانگان به قدرت بازگشت. تایلند و نیجریه موارد خاصی هستند که ظاهراً گرفتار تردید و نوسان مداوم از حیث نوع رژیم هستند. به نظر می رسد که تایلند در دهه 1990 این چرخه را شکسته باشد؛ اما نیجریه همچنان دارای دیکتاتوری نظامی سرکوبگر

چهارمین موج توسعه دموکراسی به شکلی کاملاً غیرمنتظره در 25 اپریل 1974 در پرتگال با کودتای نظامی عملاً بدون خونریزی آغاز شد. این موج اندکی بعد با تغییرات مشابه در یونان و متعاقب آن در امریکای لاتین ادامه یافت. هنوز به نظر نمی رسد که این موج فروکش کرده باشد. نیازی به گفتن نیست که کسانی که در این نخستین تجربه های تغییرات رژیم شرکت کردند نمی دانستند که در به راه انداختن موجی که سرانجام کمابیش سراسر زمین را در خود فرو می پوشاند موثر واقع می شوند. هر تغییر رژیمی که پس از آن به وجود آمد با تغییر رژیم های قبلی خود ارتباط داشت و علت آن نیز فرایندهای اشاعه و تقلید بود. پیروزی (یا شکست) هر کشور معمولاً الگویی برای دیگر کشورها می شد تا از آن الگو پیروی (یا اجتناب) کنند.

### ویژگیهای موج چهارم

موج چهارم، در مقایسه با موجهای قبلی، ویژگیهای خاصی دارد. ویژگی نخست این که دامنه آن از نظر جهانی بیشتر از موجهای قبلی بوده است. موج چهارم در جنوب اروپا و در میانه دهه 1970 آغاز شد، سپس به امریکای لاتین کشید و در دهه هشتاد در برخی از کشور های آسیایی اثر گذاشت، و به معنی واقعی کلمه پس از 1989 سراسر اروپای شرقی را درنوردید. گذشته از این، از مغولستان تا مالی، از ماداگاسکار تا مکسیکو و، در اواسط دهه 1990 تغییرات مهمی همچنان در راه بودند. تنها خاور میانه بود که به نظر امن می آمد، هرچند حتی در آنجا نیز تغییراتی در تونس، اردن و کویت (و 2010-2012 بهار عربی، شامل

است. در پیرو باید دید که آیا کودتای شخص رئیس جمهور، آلبرتو فوخیموری، در اپریل 1992 زمینه پایداری را به وجود خواهد آورد یا نه. فوخیموری، در کشوری که در محاصره قاجاقجیان موادمخدر قرار دارد و درگیر گروه چریکی موسوم به "راه درخشان" است، حالت فوق العاده و اضطراری اعلام کرد، و برای خود اختیارات خاصی قایل شد، و مجلس را منحل کرد. در 1995 بار دیگر به ریاست جمهوری انتخاب شد و این امر بیشتر به سبب پیروزی در پایان دادن به تروریسم چریکی و حرکت دادن اقتصاد کشور به سمت جلو بود. در کشورهای برما و چین فشارهای شدیدی برای توسعه دموکراسی در دو دهه 1980 و 1990 بروز کرد، اما پیش از آنکه تغییری رخ دهد آنها را سرکوب کردند.

اشاره صرف به تجمع مکانی و وقوع همزمان این تجربه های گذار، علت وقوع آنها را ذکر نمی کند. صریح ترین فرضیه این است که امواج توسعه دموکراسی بر اثر فرایندهای پخش و اشاعه به وجود می آیند. سرایت یا شیوع پذیرفتنی ترین تبیین یا سبب یابی است، بویژه هنگامی که هیچ رویداد خارجی خودانگیخته یی وجود نداشته باشد. نمونه موفق دوره گذار یک کشور، آن را به عنوان الگویی برای تقلید دیگر کشورها تثبیت و تعیین می کند؛ همینکه منطقه ای کاملاً با رژیمهای سیاسی دموکراتیک اشباع شود، فشار اوج خواهد گرفت و کشورهای استبدادی باقی مانده را وادار به سازگاری خود با هنجار نوین یاد خواهد کرد.

فرضیه شیوع یا اشاعه موج، مخصوصاً برای توجیه موج پس از 1974، به دو دلیل جاذبه

دارد. از یک سو، کشورهایی که از این موج متأثر شده اند گرفتار هیچ رویداد خارجی مشترک مثل جنگ جهانی یا رکود اقتصادی نشده اند. و، از طرف دیگر، توسعه نظام های ارتباطی فراملی این اطمینان بیش از حد را فراهم آورده اند که سازوکار (میکانیسم) های پخش و اشاعه کارسازند. پیش از اختراع وسایل ارتباطی پیچیده گواه تجربی اصلی برای پخش و اشاعه یک امر بر محور همسایگی و مجاورت جغرافیایی می چرخید: هر ابداعی پیش از رسیدن به کشورهای دورتر حتماً به کشورهای نزدیک و همجوار می رسید. پس، این نظر که توسعه دموکراسی در موج چهارم در اروپای جنوبی آغاز شد و سپس بی آن که نخست در کشورهای شمال افریقا یا اروپای شرقی که نزدیک و در دسترس بودند تأثیر بگذارد در اواخر دهه 1970 و اوایل دهه 1980 به امریکای لاتین "جهید" با فرضیه پخش و اشاعه مغایرت داشته است. با این حال، دستگاه های ارتباطی معاصر پیچیده و آنی هستند. این دستگاه ها مقید به مکان خاصی نیستند و حتی ممکن است از نظر فرهنگی هم محدود و محصور باشند. با توجه به ظرفیت ها و توانمندی های بسیار عظیم این قبیل دستگاه ها، جای تعجب نیست که پیام ها و الگوهای دموکراسی، پیش از آن که به مالی یا مکسیکو برسند و پاسخ یا واکنشی به آنها نشان داده شود، در مغولستان دریافت شوند.

### شتاب گیری تاثیر

مفهوم امواج این معنای ضمنی را با خود دارد که با هر مورد متوالی توسعه دموکراسی تاثیر رویدادهای بین المللی در همان سمت و سو

را داشتند که برای ارتقا یا حفظ دموکراسی پای در میان بگذارند.

وجود این گروه‌ها حکایت از آن دارد که شرایط و اوضاع و احوال بین‌المللی محاط بر توسعه دموکراسی از وابستگی اولیه به مردم و به مجاری نفوذی درون دولت‌ها به سوی درگیر شدن فزاینده سازمان‌های خصوصی و غیر دولتی تغییر جهت داده است. فعالیت این کارگزاران، بیشتر از فرایندهای انتزاعی پخش و اشاعه، علت "دسترسی جهانی" به توسعه دموکراسی در عصر حاضر است و این واقعیت را بیان می‌کند که بازگشت چندان به سوی حکومت‌های خودکامه رخ نداده است.

علاوه بر این، مشاهده تجربی دقیق بندرت اهمیت مستمر پخش و اشاعه را به تنهایی تایید می‌کنند. مثلاً، نمونه‌های پرتگال و اسپانیا را در نظر بگیرید. به رغم نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی و همزمانی موقت دوران گذار آنها، گفتن این که اسپانیا به سبب ماجراها و رخدادهای اپریل 1974 در پرتگال برای تغییر رژیم خود پای در راه نهاد به نظر نامعقول می‌آید. در واقع اسپانیایی‌ها از مدت‌ها پیش منتظر مرگ فرانسیسکو فرانکو بودند که حاکمیت دیکتاتوریش از دهه 1930 آغاز شده بود. مرگ او - و نه انقلاب پرتگال - رویدادی آغازگر برای گام نهادن در راه دموکراسی بود. اسپانیایی‌ها به طرق مختلف برای توسعه دموکراسی بسیار آماده‌تر از همسایگان پرتگالی‌شان بودند، دقیقاً به این علت که آنها زمینه آمادگی را بسیار زودتر آغاز کرده بودند. حداکثر، می‌توان ادعا کرد که اسپانیا در طی دوره گذار در باره این که از چه کارهایی اجتناب کند برخی درس‌های

رو به افزایش خواهد گذاشت. کشورهای دیرتر به این موج می‌پیوندند هر روز بیشتر تحت تاثیر کشورهای قرار می‌گیرند که در این مسیر جلوتر از آنها بوده‌اند. این که آیا از آنها بتوان انتظار داشت که از اشتباهاتی که پیشتر صورت گرفته است درس عبرت بیاموزند شاید کمتر قابل پیشبینی باشد، اما ممکن است برای این روند "به تعویق افتاده توسعه دموکراسی" امتیازی باشد - درست همان گونه که گفته شده رشد و توسعه اقتصادی به تعویق افتاده مزایایی هم دارد. دیرآمدگان می‌توانند روش‌ها و ارزش‌های پیشگامان خود را در پیش بگیرند بی آن که ناگزیر شوند برخی از هزینه‌های کشف و شروع کار را بپردازند.

یکی از دلایلی که برای این اثر شتاب وجود دارد این است که هر نمونه متوالی در رشد و گسترش هرچه بیشتر سازمان‌های غیردولتی رسمی‌تر و شبکه‌های غیررسمی فعالانی نقش دارند که خود را وقف معیارهایی کرده‌اند که برای توسعه بیشتر دموکراسی به وجود آمده‌اند. از جمله این سازمان‌ها و شبکه‌ها، گروه‌هایی هستند که حقوق بشر را ارتقا می‌دهند، برای پاسداری از حقوق اقلیت‌ها کار می‌کنند، بر نحوه اجرای انتخابات نظارت دارند، در مورد اقتصاد نظر مشورتی عرضه می‌کنند، و میان استادان دانشگاه و روشنفکران به تعامل افکار پروبال می‌دهند. وقتی که نخستین نمونه‌های توسعه دموکراسی در موج چهارم و در پرتگال، یونان و اسپانیا روی داد، این زیربنای اقتصادی بین‌المللی کاملاً وجود نداشت. اما تا اواسط دهه 1990 تنوع و تکثر فوق‌العاده احزاب بین‌المللی، انجمن‌ها، بنیادها، جنبش‌ها، شبکه‌ها، و شرکت‌های تامین‌کننده منافع عامه این آمادگی

منفی را یاد گرفت و بنابراین دوره نسبتاً آسان تری را نسبت به دوره ای گذراند که در غیر این صورت پیش می آمد.

ارایه دلیل ابطال ناپذیر در مورد پخش و اشاعه موثر از اروپای جنوبی به امریکای لاتین یا به آسیا به کشورهای اروپای شرقی نیز همچنان مشکل است. اسپانیا (و، در دوره نزدیک تر به زمان حاضر، چیلی در اواخر دهه 1980 و اوایل دهه 1990) به نظر می رسد که به دیرآمدگان الگویی از دوره گذار موفقیت آمیز عرضه کرده باشد که شاید آنها را برای پای نهادن در یک وادی نامطمئن تشویق کرده باشد. اما این نظر نسبت به این ادعا که اسپانیا عملاً باعث شد که دیگران نوع رژیم خود را تغییر دهند فاصله زیادی دارد.

استدلال مبتنی بر تسری و شیوع امواج توسعه دموکراسی در محدوده اوضاع و احوال منطقه ای خاص متقاعد کننده تر است. به نظر می آید که گذار غیرمنتظره (و بسیار نظارت شده) در پاراگوئه تحت تاثیر تغییرات پیشین کشور همسایه اش بوده باشد. برکناری جنرال آلفردو استروسنر در 1989 به دست دارودسته افسران نظامی فاصله چندان با ظهور دموکراسی های نوخاسته در کشورهای همسایه پاراگوئه نداشت. استروسنر حاکمیت دیکتاتوری خود را به مدت سی و پنج سال در پاراگوئه حفظ کرده بود.

چیلی در دوران حکومت اوگوستو پینوشه طی دهه 1980 با موفقیت در برابر چنین فشارهایی مقاومت کرد. در 1988، پینوشه حتی به خود جرات داد که از عملکرد ضعیف اقتصاد در کشورهای همسایه خود که بتازگی رو به دموکراسی آورده بودند به عنوان حجت و دلیلی

برای شهروندان استفاده کند تا آنها در یک همه پرسی "آری" بگویند و حاکمیت او را برای هشت سال دیگر تداوم بخشند. شکست او در این همه پرسی نشان می دهد (اما ثابت نمی کند) که شهروندان چیلیایی تحت تاثیر نه فقط سنت دموکراسی خود بلکه موج توسعه دموکراسی بودند که پیش از این همسایگان شان را احاطه کرده بود.

اروپای شرقی شاید بهترین نمونه ممکن برای رواج و اشاعه باشد، اگرچه انگیزه نخستین برای تغییر رژیم در کشورهای این منطقه از رویداد های خارجی ناشی شد؛ تغییر در سیاست خارجی و دفاعی شوروی در باره ماهواره هایش. کسی نمی تواند در باره سیر شتابنده پیام ها و تصویر هایی تردید روا دارد که از پولند به مجارستان، به جمهوری دموکراتیک آلمان و چکوسلواکی، به رومانی و بلغارستان، و سرانجام به آلبانی ارسال شدند، و نه در باره تاثیر و نفوذی که اظهارات آنها در باره استقلال ملی بر روی جمهوری هایی گذاشت که اتحاد جماهیر شوروی را تشکیل می دادند.

### تاثیر سیاست خلع سلاح چندجانبه

وضعیت اروپای شرقی نشان می دهد که موثرترین زمینه بین المللی برای تاثیرگذاری برای توسعه دموکراسی بیش از پیش منطقه ای و چندجانبه شده است، نه دوجانبه یا جهانی. هم درس های مربوط به پخش و اشاعه موج دموکراسی و هم سازوکارهای رضایت، گویی در محدوده های جغرافیایی و فرهنگی بهتر عمل می کنند.

فرهنگی اقلیت های قومی یا مذهبی محافظت کنند.

در موارد افراطی- و به نظر می رسد که اروپای شرقی از آن موارد باشد- شرایط ناگوار دوجانبه و چندجانبه به چنان شیوه ای با هم ترکیب می شوند که محدودیت های سنگینی بر فضای شگردهای سیاسی رهبران دموکراتیک جدید اعمال می کنند. شگفت آن که این رهبران آشکارا و به معنی دقیق کلمه خواستار این بوده اند که تابع شرایط بین المللی باشند تا بتوانند به مردم کشور شان بگویند که هیچ راهی جز این ندارند که گاهی تصمیم های غیرمردمی بگیرند.

"اتحادیه اروپا"، با آن سطوح چندگانه و انگیزه های متفاوت خود، در تحکیم موفقیت آمیز دموکراسی در اروپای جنوبی اهمیت عمده ای داشته است. نقش این اتحادیه در اروپای شرقی نیز چشمگیر بوده است، اگرچه شواهد بیش از پیش نشان می دهند که اعضای آن به دادن امتیازات و پذیرفتن تعهدات مشابه در منطقه تمایلی ندارند. لیکن ناتوانی "اتحادیه اروپا" در اقدام جمعی و مصممانه برای جلوگیری از وقوع جنگ میان گروه های ملی گرا، که ناگهان از دل یوگسلاوی سابق برآمدند، تذکار جدی در مورد محدودیت های مربوط به تامین امنیت چندجانبه برای دموکراسی های نوپا است.

در هیچ منطقه دیگری در جهان، مانند اروپای غربی، زیربنای اقتصادی نهادینه ای که پیچیده و مبتکرانه باشد وجود ندارد. "سازمان دولت های امریکایی" و "سازمان وحدت افریقا" گام هایی در جهت ایجاد امنیت جمعی برای دموکراسی های جدید و کاهش موانع و قیدوبندهای سنتی در مورد دخالت در امور داخلی اعضای خود

وجود همین جامعه مدنی فراملی، به همین شکل اولیه اش- چه در سطح منطقه ای و چه در سطح جهانی- به نظر می رسد که در رفتار دیپلماتیک دولت های ملی تاثیر گذاشته باشد. آن دسته از کشور هایی که شهروندان شان از تلاش های سازمان ها و نهادهای غیردولتی که برای توسعه دموکراسی کار می کنند به شدت حمایت کرده اند، خود را بیش از پیش به حمایت از اقدامات رسمی و قاطعانه برای پیشبرد روند دموکراسی آماده دیده اند، به شیوه هایی که فراتر از محاسبات عادی منافع ملی آنها است. اعتراض هایی که از دیر باز علیه مداخله در امور داخلی سایر ملت ها وجود داشته اند بیش از پیش جذابیت خود را از دست می دهند؛ حوزه های سیاست ملی و سیاست بین المللی کاهش یافته است.

حتی نکته مهم تر در دراز مدت ممکن است تکیه روزافزون بر دیپلوماسی چندجانبه و سازمان های بین المللی باشد که بر حکومت های استبدادی بازمانده یا دموکراسی هایی که میل به حکومت استبدادی می کنند فشارهایی وارد آورند. "شرط مندی سیاسی" جایگاه خود را به موازات "شرط مندی اقتصادی" گرفته است، و این تا زمانی است که "صندوق بین المللی پول" و "بانک بین المللی بازسازی و توسعه" به وظیفه خود عمل کند. سازمان های جهانی و منطقه ای آشکارا به اعطای اعتبارات، مذاکرات برای توافق های بازرگانی، و اعطای مطالبات خاص به اعضا با در نظر گرفتن موقعیت آنها، بستگی دارند. دولت های دریافت کننده کمک باید معیار هایی برای اصلاح نهادهای سیاسی در نظر بگیرند، انتخابات درست انجام دهند، به حقوق بشر احترام بگذارند، و از امنیت جانی و

برداشته اند. "اتحادیه عرب" و "اتحادیه کشور های جنوب شرقی آسیا" در این مورد توطئه گرانه سکوت کرده اند.

هرگاه منطقه ای مثل امریکای لاتین تقریباً از دموکراسی اشباع شود، احتمال دارد که فشار بر روی معدود کشورهای استبدادی بازمانده افزایش یابد، و کشورهایی که دوباره به سوی رژیم استبدادی روی آورده اند متوجه خواهند شد که از قافله جدا مانده اند. اما چنین می نماید که فشار هایی از این نوع در تضمین توسعه دموکراسی- چنان که در مورد کوبا معلوم شد- ناتوان بوده باشد. در هائیتی مداخله بیگانگان به وسیله نیروهای مسلح سرانجام کشور را به موقعیت (به تاخیر افتاده اش) در موج چهارم بازگردانید، اما این کار حرکت یک جانبه ایالات متحده امریکا را در پی داشت. اعتراض های جمعی و تحریم های اقتصادی "سازمان دولت های امریکایی" و "سازمان ملل" آشکارا ناکافی بود.

### اوج گیری این موج

موج توسعه دموکراسی زمانی به اوج خود می رسد که این احتمال نیز وجود داشته باشد که تغییر رژیم در جهت دموکراسی یا استبداد رخ خواهد داد. این موج زمانی تغییر مسیر به جهت عکس می دهد که بازگشت به عقب یعنی به شکلی از حکومت استبدادی محتمل ترین واکنش به بحران باشد. موج توسعه دموکراسی که در 25 اپریل 1974 در پرتغال آغاز شد شاید توان خود را اندکی از دست داده باشد- و این نکته هر روز بیشتر ممکن به نظر می رسد که حوزه های فرهنگی خاصی مانند "خاور میانه اسلامی" و "آسیای جنوب شرقی" از حمله کامل آن در امان بمانند- اما دوام و دامنه این موج بیش از سایر

موج های قبلی آن بوده است. وانگهی، هم اکنون چند "قربانی" خود را به سلامت، به صورت چندین دموکراسی تحکیم یافته، بر ساحل نجات برجا گذاشته و تاکنون هیچ یک از آنها را به استبداد باز نکشاند است.



### تمرکززدایی

انتقال قدرت در یک کشور به مقامات منتخب محلی. معنای تمرکززدایی با ارجاع به معنای متضاد آن، یعنی تمرکزگرایی، بهتر قابل درک است. تمرکززدایی بیانگر فرایندی است که طی آن مردم با رهبران سیاسی تلاش می کنند که تمرکز قدرت به نفع یک حاکم واحد مرکزی از بین برود. به این دلیل، تمرکززدایی را نمی توان صرفاً منحصر به وجوه و امور فنی دستگاه دولتی دانست. تمرکززدایی با فرایند دموکراتیک شدن رژیم های اقتدارگرا پیوند نزدیکی دارد، و حمایت از آن از خصیصه های بارز تفکر آزادی خواهانه (لیبرال) بشمار می رود.

برای مثال، جناح های میانه رو انقلاب فرانسه (موسوم به ژیروندن ها)، با تبعیت از مفهوم تفکیک قوا که مونتسکیو، فیلسوف سیاسی قرن هجدهم فرانسه، مدافع آن بود، تلاش کردند که [نظام سیاسی- اجتماعی] فرانسه را حول ساختارهای غیرمتمرکز سازماندهی کنند. پیروزی تندروها (موسوم به ژاکوبین ها)، که طرفدار تمرکز قدرت بودند، راه را برای سازماندهی نظام مند مجدد فرانسه به دست ناپلئون بناپارت (که به عنوان امپراتور ناپلئون

اول شناخته شد) هموار ساخت. الگوی ناپلئونی، که همانند شبکه تار عنکبوتی طراحی شده بود، از هرگونه استقلال مناطق پیرامونی، که در حیطه قدرت نیرومند مقامات منصوب از سوی حکومت مرکزی قرار داشتند، ممانعت به عمل می آورد. اکثر کشورهای اروپایی، یا آن نوع تشکیلات را در طی قرن نوزدهم پذیرفتند، یا این گونه سازمان بر آنها تحمیل شد.

پیوند تنگاتنگ تمرکزگرایی و حاکمیت اقتدارگرانه مؤید این نکته است که چرا تلاش برای تمرکززدایی غالباً با مبارزات مردم در راستای توسعه دموکراسی همراه است. الکی دو توکوئل، نویسنده فرانسوی قرن نوزدهم، در اثر کلاسیک خود به نام *رژیم سابق و انقلاب فرانسه (1856)* به بررسی و مقایسه تبعات منفی تمرکزگرایی با نتایج مثبت آزادی و دموکراسی در امریکا پرداخته است. در این کتاب، اجتماع محلی به منزله "واحد اصلی" دموکراسی در نظر گرفته شده بود؛ یعنی جایی بود که شهروندان قواعد اصلی حکومت دموکراتیک را می آزمودند (دموکراسی توده های مردم).

تمرکززدایی ممکن است در هر نوع رژیمی صورت بگیرد: نظام پادشاهی یا جمهوری، نظام فدرال یا غیرفدرال. تمرکززدایی با فدرالیسم (بویژه در اروپا)، انتقال قدرت (در انگلستان)، منطقه بندی (در بلجیم، ایتالیا، و فرانسه)، و با عدم تمرکز (واگذاری قدرت به نمایندگان محلی حکومت مرکزی) مقایسه شده است. در واقع، تمرکززدایی غالباً با مسامحه مترادف با تک تک این مفاهیم تلقی می شود. معنای این اصطلاح گاه بر اثر کاربرد آن در سیاست و در مجادلات لفظی مبهم تر شده است (برای نمونه،

تمرکززدایی در برابر تمرکزگرایی یا در برابر عدم تمرکز).

از دیدگاه کلاسیک، تمرکززدایی تنها در پیوند با اجتماع محلی تشخیص داده می شود، ولی عملاً نوعی قالب تشکیلاتی است که می توان آن را در هر سطحی از حکومت [نظیر اجتماع محلی، بخش، شهرستان (ولسوالی)، استان (ولایت)، یا ناحیه] اعمال کرد. پیوند آن با دموکراسی ریشه در عوامل متعدد دارد؛ اجرای اصل تفکیک قوا در سطح کشوری، انتخاب مقامات محلی با مراجعه به آرای مردم، و انتقال قدرت و امتیازات ویژه مالیاتی و مالی.

در آلمان، تمرکززدایی با مفهوم "اختیار تصمیم گیری" مرتبط بود، مفهومی که بدو از جانب کلیسای کاتولیک رُم به منظور حراست از منافع آن درقبال سیاست های اوتو فون بیسمارک (صدراعظم پروس، 1871-1890) اشاعه یافت. بعداً "اختیار تصمیم گیری" با خودمختاری ایالت های آلمان، در برابر گرایش های متمرکز موجود در نظام فدرال، همراه شد. در دوران اخیر نیز این اصل در سال 1991 در "پیمان ماستریخت" به منظور کاستن از سرعت انتقال اختیارات از حکومت های ملی به "اتحادیه اروپا" گنجانیده شد. اختیار تصمیم گیری تکیه کلام کسانی شده است که طرفدار "اتحادیه اروپا"ی تمرکززدایی شده هستند و در مقابل قدرت و نفوذ فزاینده دیوانسالاری (بوروکراسی) در دوائر مرکزی این اتحادیه در بروکسل مقاومت می ورزند.

اعمال اصل تفکیک قوا در خصوص واحد های تمرکززدایی شده معمولاً مستلزم ایجاد تمایز بین بخش مشورتی (شورا یا مجمع) و بخش

اگرچه بر مبنای پیشنهادهایی که از سوی شورا های محلی می رسند.

در ایالات متحد، انتخاب رهبران محلی توسط مردم عنصر حیاتی و تعیین کننده ای در نظام دموکراسی این کشور بشمار می رود و به بسیاری از وظایف و مشاغل که در جاهای دیگر توسط مقامات حکومتی اداره می شوند نیز تسری می یابد، نظیر ارزیابی ها و مؤیدان مالیاتی، قضات، کلانترها، و هیات امنای مدارس. این تسری انتخاب مقامات و مناصب توسط مردم تا حدود بیانگر بی اعتمادی آنان به سرآمدان قدرت و احزاب فاسد است. بسیاری از ویژگی های بارز نظام دموکراسی امریکا پیوند نزدیکی با اصل تمرکززدایی دارند: از جمله لغو نمایندگی با مراجعه با آرای عمومی، همه پرسی، آرای غیرحزبی (بی طرف). برعکس، در جوامع سوسیالیستی بلوک شرق [سابق] و در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، حکام مرکزی، از طریق مجاری حزب واحد، نظارت سیاسی نیرومندی بر پیرامون اعمال می کردند، به رغم آن که قوانین رسمی امکان استقرار دموکراسی در سطوح محلی را میسر ساخته بودند.

انتقال قدرت و حق وضع مالیات بر شهروندان از دیگر عناصر مهم تمرکززدایی بشمار می روند. لیکن، دامنه و میزان این قبیل حقوق از کشوری به کشور دیگر و در زمان های مختلف تفاوت زیادی با هم دارند. وانگهی، جایگاه حقوقی تنها ممکن است دیدی اجمالی از واقعیت تمرکززدایی به دست دهد. استقلال واحدهای تمرکززدایی شده بستگی تام

اجرایی (شهرداری) است. لیکن این تقسیم بندی اجمالی، همانند تشکیلات پارلمانی، کشور به کشور و حتی در محدوده یک نظام سیاسی یا کشور واحد نیز فرق می کند. در پاره ای از موارد تقسیم بندی بخش اجرایی و بخش مشورتی مبهم است: نمونه های آن عبارتند از شوراهای شهری در انگلستان، نظام نمایندگی یا هیات های شهری (کمسیونر) در اجتماعات محلی ایالات متحد، و حکومت های محلی برخی از ایالت های آلمان. بخش اجرایی ممکن است یک شخص یا هیات سیاسی باشد، بعضی اوقات بسیار ضعیف (مثلاً در انگلستان، ایتالیا، و برخی از حکومت های محلی ایالات متحد)، و بعضی اوقات بسیار قدرتمند. (مثلاً در فرانسه). قدرت واقعی ممکن است به یک مقام اداری (مثلاً دبیر کل) یا یک مدیر (مثلاً در نظام شهرداری) واگذار گردد.

پیوند میان تمرکززدایی و دموکراسی بویژه در فرایند انتخاب رهبران محلی آشکار می شود. در اکثر کشورهای اروپایی، فرایند توسعه دموکراسی نخست در سطوح محلی، یعنی از طریق اعطای حق انتخاب شوراهای محلی به مردم، روی داد. مدت های مدید و تا همین اواخر، مدیران اجرایی محلی را مردم یا شورا انتخاب نمی کردند. برای نمونه، در ایتالیا انتخاب مدیران اجرایی محلی تنها بعد از جنگ جهانی دوم تحقق یافت. در فرانسه، مدیران اجرایی ناحیه یا بخش تا سال 1982 از سوی حکومت مرکزی تعیین و منصوب می شدند. در بلجیم و هالند، هنوز شهرداران از سوی حکومت مرکزی معرفی می شوند.



به وسعت آنها، منابع مالی آنها، نوع کمک هایی که دریافت می کنند (مثلاً، کمک های بلاعوض، یا کمک های مشروط)، و میزان کارایی دستگاه های اداری و سیاسی دارد. برای مثال، انگلستان تا مدت های مدید زادگاه و موطن حکومت محلی تلقی می شد، ولی در حال حاضر این کشور بمراتب متمرکز از فرانسه است، که همچنان الگوی نمونه برداری شده دولت ژاکوبینی بشمار می رود. چنین نگرش ساده انگازانه ای توان نخبگان محلی و قدرت نفوذ و نظارت آنها بر دستگاه اصلی و مرکزی دولت را در نظر نمی گیرد.

در دهه 1960 و دهه 1970 مناقشه بر سر تمرکززدایی سمت و سوی جدیدی یافت. دو مطالعه موردی در باره "قدرت جماعات" (یکی از آتلانتا، در ایالت جورجیا، به همت فلوید هانتز، و دیگری از نیوهیون، در ایالت کانتیکات، توسط رابرت دال) دیدگاه های متضادی در خصوص ماهیت دموکراتیک حکومت محلی در ایالات متحد عرضه کردند. هانتز مدعی بود که گروه محدودی از نخبگان اجتماعی سیاست آتلانتا را تحت سیطره خود دارند، در حالی که دال معتقد بود که قدرت در نیوهیون بین نخبگان رقیب پخش شده است (حکومت چندنفره یا پولیارکی). این مناقشه بین نخبه گرایان و کثرت گرایان سال ها ادامه داشت و مجدداً از سوی نظریه پردازان نئومارکسیست نظیر مانوئل کاستلز و پاتریک دانلیوی شدت یافت.

در خلال دهه 1980 این مناقشه تحت الشعاع "نظریه گزینش عمومی" قرار گرفت.

این نظریه طرفدار آن بود که برای هر سطحی از حکومت باید وظایف و کارکردهای مختلف در نظر گرفت، از تجزیه نظام حکومت محلی ایالات متحد حمایت می کرد، و بشدت مخالف منتقد آن نوع نظام مناسبات بین حکومتی بود که طی سالیان متمادی در ایالات متحد پا گرفته بود. در نخستین سال های دهه 1990 این مناقشه بیشتر متوجه دو موضوع متفاوت شد. موضوع نخست اقتصادی بود و به خصوصی کردن موسسات عام المنفعه مربوط می شد؛ موضوع دوم بیشتر ایدئولوژیک و سیاسی بود و به منطقه گرایی، فدرالی شدن، یا حتی تجزیه دولت ملی مربوط می شد.

در پاره ای از کشورها، نظیر بلجیم و اسپانیا، فشار به نفع تمرکززدایی انبوه و گسترده سبب بروز گرایش هایی شده است که به چالش علیه اقتدار حکومت مرکزی برخاسته اند. در حادثترین موارد، ناکامی و شکست سیاست تمرکززدایی می تواند به تجزیه کشور و پیدایش دو یا چند ملت جدید منجر شود، همان گونه که در سال های آغازین دهه 1990 برای چکوسلواکی و یوگوسلاوی اتفاق افتاد.

- برگرفته از دایرة المعارف دموکراسی،  
- تلخیص و تفسیر از ه. تاج

# روابط ساکرونا افغانستان و ایالات متحده آمریکا

## Post-Corona Relations between Afghanistan and the United States

پیامدهای بیماری کرونا برای جامعه بشری هم سازنده اند و هم مخرب. با پایین آمدن مصرف مواد سوخت، بخصوص مواد نفتی، در تولید گاز کاربن دای اکساید کاهش فوق العاده ای به عمل آمده است، در نتیجه، از آلودگی هوا و محیط زیست با فیصدی قابل ملاحظه ای کاسته شده است. طبق نظریه ساینتیستها، ممکن عملیه تخریب بیشتر لایه های اتمسفر زمین که از اثر استفاده بی رویه مواد نفتی و تولید گازهای گلخانه ای صورت می گیرد، نه تنها متوقف گردد بلکه لایه های تخریب شده دوباره ترمیم شوند.

و اما، پیامدهای منفی و ویرانگر شیوع ویروس کرونا، غیرقابل پیش بینی و فاجعه بار اند. خطوط تولیدی بیشترین کالاهای مصرفی، به استثنای مواد غذایی و دارویی متوقف گردیدند، فابریکه ها، معادن، نهادهای غیر ضروری دولتی و غیردولتی، دانشگاهها، مکاتب، ورزشگاهها، برای مدت طولانی بسته شدند. صنعت جهانگردی فلج شد، خطوط ترانسپورت هوایی، زمینی و آبی به پایین ترین فیصدی فعالیت خود سقوط کرد، میلیونها انسان کار خود را از دست دادند. مردم در خانه های

حقیقت آشکار است که شیوع بیماری ویروس کرونا بر تمام مناسبات بشر و همه بخشهای زندگی انسانها تاثیر گذاشته است. تاثیرات شیوع بیماری کرونا چنان فاجعه بارند که علاوه بر فلج شدن زندگی عادی انسانها، میلیونها انسان با ویروس کرونا آلوده و بیمار شده اند، تاکنون بیشتر از یک میلیون تن جان خود را از دست داده و بیشتر از سی و یک میلیون تن به این ویروس آغشته شده اند. تا هنوز که بیشتر از نه ماه از شیوع آن می گذرد، پایان تونل دیده نمی شود.

اخیراً بانک جهانی طی گزارشی پیشبینی نموده است که شیوع ویروس کرونا در جهان اختلالات بزرگ اقتصادی را به وجود آورده و هفت کشور آسیایی، بشمول افغانستان را به رکود اقتصادی مواجه خواهد ساخت و رشد اقتصادی افغانستان را ۶ درصد در سال جاری پیشبینی نموده است. صندوق وجهی پول نیز گفته است که جهان عمیق ترین رکود اقتصادی ناشی از شیوع ویروس کرونا را در طی هشتاد سال گذشته تجربه می نماید و بیشترین آسیب را کشورهای کم توسعه و در حال توسعه متقبل خواهند شد.

شان قرنطینه شدند. با پایین آمدن مصرف مواد سوختی و عدم نیازمندی به پیمانیه قبل از بحران ناشی از کرونا، میزان تولید نفت و همین طور ارزش آن به صورت سرسام‌آوری سقوط نمود، ارزش یک بشکه نفت خام برنت به ۲۲ دالر و ارزش نفت خام امریکا به منفی ۳۷ دالر و ۶۳ سنت پایین آمد (بی بی سی فارسی، ۲۱ اپریل ۲۰۲۰) که در سی سال اخیر سابقه ندارد. اقتصاد جهانی با بحران کم سابقه ای مواجه گردیده است. بازار بورس ثبات خود را از دست داده است.

بحرانی را که شیوع ویروس کرونا در سرتاسر جهان به بار آورد چنان گسترده و عمیق است که طبق پیشبینی محققان میزان آن از پیامدهای مخرب جنگ جهانی دوم فراتر خواهد رفت.

هنری کسینجر، دیپلمات مجرب و تئوریسین آمریکایی، در یادداشتی در نشریه آمریکایی وال استریت ژورنال تأثیرات شیوع ویروس کرونا را بر جهان بسیار بلند مدت می داند که از چندین نسل فراتر خواهد رفت. این سیاستمدار کارکنته آمریکایی می گوید، شرایط خارق العاده‌ای که هم اکنون در جهان به دلیل شیوع این ویروس ایجاد شده است، او را به یاد دوره‌ای می‌اندازد که او در سال ۱۹۴۴ در جنگ جهانی دوم در لشکر ۴۴ پیاده نظام آمریکا در آردن خدمت می‌کرد و در آن زمان هم به همین شکل به شدت احساس خطر و اضطراب می کرد. هنری کسینجر در بخش دیگری از این یادداشت می گوید: "هنگامی که اپیدمی کوید -۱۹ به پایان برسد، نهادهای

بسیاری از کشورهای جهان شکست خورده و به زانو افتاده خواهند بود. واقعیت این است که جهان پس از ویروس کرونا، هرگز مانند قبل نخواهد بود."

کشورهای جهان از این بحران صدمه می بینند. اما فیصدی آسیب کشورهای کوچک و عقبمانده به مراتب بیشتر از کشورهای خواهد بود که از توانمندیهای اقتصادی و هم ثبات سیاسی برخوردارند. کشورهای بزرگ و توانمند، بشمول ابرقدرتها در مبارزه با این آفت و جلوگیری از گسترش آن وامانده‌اند. ویروس کرونا ثابت کرد، جهان و بشریت با وجود پیشرفتهای سریع علمی و تکنولوژیک، و دستاوردهای محیرالعقول، تا هنوز آسیب پذیر مانده است.

بحران سیاسی ناشی از بیماری کرونا شاید کم تر از بحران اقتصادی نباشد. ناتوانی قدرتمندترین کشور جهان، ایالات متحده در مدیریت بحران ویروس کرونا، در سطح جهان و توصیه حاکمان قصر سفید به جهانیان در مبارزه مستقلانه در برابر بیماری کرونا مسأله جایگاه پیشتاز این کشور در جهان را زیر سوال قرار داده است. ایالات متحده، که حتی قبل از بروز بحران ویروس کرونا در برابر تعهدات بین‌المللی خود کم علاقه شده بودند و در دوره حکومت دونالد ترامپ به تعهدات بین‌المللی خود پشت پا زده و به فسخ موافقتنامه های دوجانبه و چندجانبه با کشورها و نهادهای بین‌المللی مبادرت ورزیده بودند، اکنون، در بحبوحه بحران کرونا با اشتیاق بیشتر این روند را دنبال می کنند. دلیل منطقی تحقق این مشی بسیج تمام

امکانات در مبارزه با بیماری کرونا و جلوگیری از پیامدهای مخرب آن ارایه می شود. ایالات متحده برای جلوگیری از انجام تعهدات بین‌المللی خود به بهانه های گوناگون دست می زنند تا اقدام خود در خروج از این گونه تعهدات را توجیه کرده باشند. توقف انجام تعهدات ایالات متحده امریکا در برابر سازمان جهانی بهداشت WHO، یکی از نمونه‌های آن است. این گونه اقدامات به خودی خود جایگاه ایالات متحده در رهبری جهان را متزلزل می سازند. در نتیجه، سوال نظم جدید جهانی به میان می آید.

هنری کیسینجر دیپلومات کارکنده و با تجربه، وزیر خارجه و مشاور امنیت ملی ایالات متحده امریکا در حکومت های ریچارد نیکسون و جیمی کارتر، به سیاستمداران امریکا توصیه می کند: "ایالات متحده باید به سرعت برای یافتن درمان این بیماری همه گیر، مشارکت در بازسازی اقتصاد جهانی و محافظت از "نظم جهانی لیبرال" تلاش کند." (از یادداشت به نشریه وال استریت ژورنال مورخ ۵ اپریل ۲۰۲۰). نامبرده در یادداشت دیگری که در نشریه فارسی زبان العربیه دوبي مورخ ۵ اپریل ۲۰۲۰ به نشر رسیده است، با به صدا درآوردن زنگ خطر، نسبت به تغییر کلی و دگرگونی نظم جدید جهانی در واپسای کرونا هشدار می دهد. وی علاوه می کند: "یک نظم جهانی جدید در حال شکل‌گیری است و ایالات متحده امریکا باید به موازات مقابله با ویروس کرونا، آمادگی خود برای نظم جدید جهانی را فراهم کند."

پرسش در اینجا است، آیا حکومت ترامپ به این هشدارها توجه خواهد کرد و یا سیاست انزوگرایی "امریکا برای امریکا" را ادامه خواهد داد؟

افغانستان کشوری است فقیر با پیشینه ای چهار دهه جنگ داخلی و بحران. این کشور به شدت وابسته به کمک های خارجی است. از دو دهه گذشته به این سو وابستگی افغانستان به کمکها و پشتیبانی همه جانبه ایالات متحده امریکا و هم پیمانان بین المللی اش بیشتر شده است.

در وضعیت جاری و بحرانی ناشی از شیوع بیماری کرونا افغانستان چه جایگاهی را در سیاست خارجی پساکرونا ایالات متحده امریکا خواهد داشت؟

کاملاً آشکار است که چهار دهه جنگ و بحران وضعیت اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی افغانستان را شدیداً متأثر ساخته است. دو نسل جنگزده در این دوران تولد شده و به جامعه تقدیم گردیده است. زیرساخت‌های اقتصادی کاملاً نابود شدند و نوسازی هنوز به پایه اکمال نرسیده است. اقتصاد کشور هنوز به صورت کامل بازسازی نشده و متکی به کمکهای خارجی است. ادامه ناامنی و بی ثباتی سیاسی، تولید و قاچاق مواد مخدر، فساد گسترده، جنایات سازمان یافته و گسترش شبکه‌های مافیایی قدرت، سیاست دیکتات از بیرون آینده سیاسی کشور تاریک و مبهم ساخته است. بالاتر از همه ادامه فعالیت‌های گروه‌های تروریستی صادر شده از خارج (پاکستان و ایران) و حمایت حلقات معین دولتی و

بنیادگرایان مذهبی از این شبکه ها در پاکستان (آی اس آی ، شورای کویته، القاعده، طالبان، گروه حقانی، لشکر طیبه و...) و ایران (سپاه پاسداران و ...) و اعزام آنها به داخل افغانستان غرض راه اندازی فعالیت های دهشت افکنانه، زمینه حضور نیروهای خارجی (ایالات متحده امریکا و ناتو) را برای مبارزه با تروریسم بین المللی و حمایت از مردم افغانستان مهیا ساخته اند.

حضور پر رنگ ایالات متحده امریکا در افغانستان بعد از ۱۱/۹ از اهمیت استراتژیک این کشور در سیاست خارجی امریکا سخن می گوید. حکومت های ایالات متحده یکی پی دیگر در طی نژده سال حضور (نظامی و غیرنظامی) در افغانستان، - با وجود فشار افکار عامه در داخل و خارج از امریکا در پایان بخشیدن به حضور طولانی نظامی در افغانستان- با منطق دفاع از منافع ملی امریکا، به این حضور ادامه دادند. و با ارسال جنگ افزار و میلیاردها دالر، گویا به مبارزه با خطر تروریسم، دفاع از منافع ملی امریکا و ازحاکمیت سیاسی جدید در افغانستان کمک می کردند.

کمک های اقتصادی ایالات متحده امریکا به افغانستان سالانه به میلیارد ها دالر بالغ می گردد. بدین لحاظ افغانستان یکی از شرکای استراتژیک ایالات متحده امریکا در جنوب آسیای مرکزی بشمار می رود. و این روابط استراتژیک با امضای موافقتنامه دوجانبه بین افغانستان و ایالات متحده امریکا هر دو جانب

امضا کننده را متعهد به انجام تعهدات معینی در برابر یکدیگر ساخته است.

مبرهن است که بحران اقتصادی غیرقابل مهار ناشی از شیوع بیماری ویروس کرونا موجب دگرگونی های عمیق در جهان می گردد. به یقین این دگرگونیها در روابط بین الملل و در مناسبات میان کشورها نیز اثر می گذارد. روابط افغانستان با ایالات متحده از تاثیرات این بحران مصون نخواهد ماند. پرسش در اینجا است، آیا افغانستان برای ایالات متحده امریکا در روزگار پسا کرونا، با وجود پیامدهای بحران آفرین شیوع کرونا در آن کشور هنوز هم از اهمیت استراتژیک برخوردار خواهد ماند؟

در وضعیت جاری پاسخ نسبتا واقعبینانه را می توان از دو دیدگاه ارائه کرد:

۱- ایالات متحد جایگاه خود را در نظم جدید جهانی از دست می دهند. در این صورت ایالات متحده امریکا ناگزیر در برنامه ها و اهداف استراتژیک خود بازنگری خواهند کرد و در استراتژی جدید این کشور اولویتهای جدیدی پدید خواهند آمد، و این کشور توانمندیهای گذشته خود را از دست خواهد داد. مسأله افغانستان که در دو دهه اخیر در سیاست خارجی آن کشور، با طولانی ترین درگیری نظامی امریکا در یک کشور خارجی، به یک موضوع در دسر ساز تبدیل شده بود به احتمال زیاد از لست اولویت های استراتژیک خارج خواهد شد و این بار نیز افغانستان مانند دهه نود قرن گذشته، به میدان رقابت های همسایه های آژمند و احتمالا، به میدان جنگ های نیابتی جدیدی مبدل خواهد شد.

۲- ایالات متحده امریکا جایگاه بین المللی خود را مانند گذشته، یا به صورت یگانه ابرقدرت و یا به طور موازی با ابرقدرت جدید- به احتمال قوی، چین- حفظ خواهد کرد.

کارشناسان اقتصاد معتقدند که بحران ناشی از کرونا باعث خواهد شد تا حکومتها، بشمول ایالات متحده تدابیر اضافی در رفع بحران و بازسازی پیامدهای مخرب آن اتخاذ نمایند. این امر کشورها را وادار خواهد ساخت تا در برنامه های استراتژیک و تعهدات کم اهمیت و غیرحیاتی در داخل کشورهای خود و همچنین به تعهدات خود در قبال سایر کشورها و نهادهای بین المللی بازنگری کنند. و اما افغانستان، - که در این دو دهه اخیر از جایگاه ویژه ای استراتژیک برخوردار است- بخصوص افغانستان "کرونازده"، در گوشه ای از سیاست خارجی پسا کرونا ایالات متحد باقی خواهد ماند. افغانستان پسا کرونا احتمالاً کشوری خواهد بود با اقتصاد متلاشی شده و بحرانهای گوناگون اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و، بالاتر از همه، وضعیت نامناسب امنیتی. اما یگانه ارزشی که در این کشور ثابت می ماند، موقعیت جیوپولیتیک و جیواستراتژیک آن در منطقه است که با هرگونه تغییر آرایش سیاسی احتمالی در نظم جدید جهانی، ارزش و اهمیت آن بیشتر و حساس تر خواهد گردید. بنابراین، ادامه حضور امریکا در افغانستان، مانند گذشته از جایگاه ویژه ای در سیاست خارجی پسا کرونا امریکا برخوردار خواهد بود.

تحولات سیاسی - نظامی پسا کرونا افغانستان و استراتژی صلح ایالات متحده امریکا با

طالبان و حامیان خارجی طالبان هم از پیامدهای شیوع کرونا بی تاثیر مانده نمی توانند.

برنامه صلح امریکا با طالبان که در موافقتنامه قطر مورخ 29 فبروری 2020 طرفهای امضاکننده را ملزم به اجرای تعهدات معین می کند، نشان داد که، به رغم کوتاهی هایی از جانب حکومت افغانستان در رهایی زندانیان طالب بنابر رعایت میکانیزم پیچیده رهایی یک مرتبه ای زندانیان به پیمانۀ وسیع در یک مدت کوتاه، در حال عملی شدن است. ایالات متحده امریکا به تعهد خود در خروج نیروهای جنگی اش از افغانستان، بیشتر از گراف زمانی تعیین شده اقدام کرد. اما متأسفانه دیده می شود که طالبان نه تنها به تعهدات خود در کاهش خشونتها و آمادگی برای آغاز مذاکرات با حکومت افغانستان تمکین نمی کنند، بلکه با ادامه فعالیت های خرابکارانه و کشتار غیرنظامیان به اعمال خشونت آمیز خود افزوده اند و این خونریزی گراف صعودی دارد. کشتار بیرحمانه نوزادان و مادران باردار و بیمار در شفاخانه نسایی دشت برچی کابل و انفجار انتحاری در مراسم خاکسپاری در خیوه ننگرهار در یک روز، در ماه می 2020، که موجب کشته و زخمی شدن بیشتر از صد تن هموطنان بیگناه ملکی، بشمول کودکان نوزاد، زنان حامله، کودکان و کهن سالان گردید، گواه زنده این ادعا است. اکنون که دور جدید گفتگوهای صلح قطر (مذاکرات بین افغان ها) شروع شده است، طالبان باز هم به ندای جهانی (کشورها و نهادهای بین المللی) به پذیرش آتش بس بی اعتنایی نشان می دهند. اینها همه بیانگر این واقعیت است که، هم طالبان و هم حامیان

خارجی آنها چیزی بالاتر از مفاد موافقتنامه قطر را انتظار دارند. و تمام تلاشهای دو ساله مذاکرات صلح برای طالبان بی ارزش است. آنها در تمام این مدت در پی فرصت یافتن جای پا در صحنه سیاست جهانی بوده اند.

با چنین رویکردی، چگونه می توان انتظار داشت که در روزگار پسا کرونا طالبان هنوز هم بتوانند به تعهدات خود صادق باشند و با وابستگی غیرقابل انکار به دولتهای منطقه و فرامنطقه به تنهایی، به یک شریک استراتژیک غیروابسته قابل اعتماد در سیاست خارجی ایالات متحد تبدیل شوند.

افغانها معتقدند، دولت ایالات متحده امریکا در جهت نیل به اهداف استراتژیک خود در منطقه در روزگار پسا کرونا، همانطوری که در استراتژی خود برای منطقه بازنگری خواهد کرد، در شیوه، روش نایل آمدن به این اهداف و در انتخاب همکاران خود در منطقه به بازنگری واقعبینانه نیاز دارد. مبرهن است که اتکا بیشتر از این به گروههای واپسگرا و فرصت طلب، که به جز منافع خود و گروه خود - حتی قوم خود را نیز نادیده می گیرند- و با سودجویی از کمکها و پشتیبانی جامعه جهانی، در راس ایالات متحده، در طول نژده سال گذشته موثریت نداشتند، باید پایان یابد. حکومتهای پسا یازده سپتمبر 2001 در افغانستان به دلایل واضح، - آقای کرزی و آقای غنی (حکومت های فاسد و ناکام)- نتوانستند برای مردم افغانستان مصدر خدمت لازم شوند و برای ایالات متحده امریکا و همکاران بین المللی اش در دسر ساز بوده اند. علاوه براین، پالیسیهای

ناعاقبت اندیشانه و زدوبندهای بی باکانه مشاوران غربی بااراکین قدرت زمینه نفاق ملی، جنگ داخلی و امحای دموکراسی را در کشور مهیا نموده است. دو پروژه اساسی که در آغاز حاکمیت جدید در افغانستان از آنها با مباحثات یاد می شدند، "حکومت داری خوب" و "دموکراسی"، متأسفانه هر دو در افغانستان ناکام و ذهنیت منفی برای خود کمایی کردند.

باور بر این است، در افغانستان هنوز ظرفیتهای فراوان انسانی برای همکاری با دوستان بین المللی افغانها وجود دارند. ما مطمئن هستیم همکاری صادقانه میان دو طرف به مراتب امکان نیل به هدف را کوتاه تر، کم هزینه تر و دوراندیشانه تر می سازد.

هر پالیسی جدید به مجری جدید نیاز دارد!

## وجیزی

### عقل عمر

د عمر بن عبدالعزیز دربار ته یوه جرگه ورغله، په دي جرگه كې یو پوه ځوان و. هغه خبري پیل كړي. عمر ورته وویل، ته چپ سه چې یو صوفي او یا یو مشر سړی خبري وكړي. ځوان ورته وویل، كه پوهه په ږیره پوري ترې نو یو وزگری باید راوستل سی.

\*\*\*

### د علماوو مقام

د یوه مشهور عالم چې په پوهه كې یې تخصص درلود چا پوښتنه وكړه چې په علم او سلطنت كې كوم یو بهتر دی؟

هغه وویل چې علم بهتر دی، په دی خاطر جی هیڅ سلطنت بی له علمه ژوندی نه پاتېږي.

# بحثی بر مکتب‌های ادبی

## سمبولیسم

در شماره دوم سال بیست و سوم محبت در مبحث سمبولیسم، به تعریف، بیانیه، اصول و بحث‌های دخیلی این مکتب ادبی پرداخته شد. به هدف پی‌گیری سیر رشد سمبولیسم در جهان (کشورها) این بحث را با خلاصه کلام از بحث‌های یادشده در شماره قبلی شروع می‌کنیم.

## خلاصه کلام

با توجه به آنچه گذشت، می‌توان اصولی را که سمبولیست‌ها مراعات می‌کنند به شرح ذیل خلاصه کرد:

1- حالت اندوهبار و ماتمزای طبیعت و مناظر و حوادثی را که مایه یاس و عذاب و نگرانی و ترس انسان است بیان می‌کنند.

2- به اشکال و سمبول‌ها و آهنگ‌ها و قوانینی که نه عقل و منطق بلکه احساسات آنها را پذیرفته است توجه دارند.

3- هر خواننده‌ای اثر ادبی را به نسبت درک و احساس خود می‌فهمد. از این رو باید چنان آثاری به وجود آورد که همه کس آن را به طور عادی و متشابه درک نکند، بلکه هر خواننده‌ای بنا به وضع روحی و میزان ادراک خویش معنی دیگری از آن دریابد.

4- تا حد امکان باید از واقعیت عینی (objective) دور و به واقعیت ذهنی (subjective) نزدیک شد.

5- انسان دستخوش نیروهای ناپیدا و مثنوی است که سرنوشت او و طبیعت را تعیین می‌کنند، از این رو حالت مرگبار و وحشت‌آور این نیروها را در میان نوعی رؤیا و افسانه بیان می‌کنند.

6- می‌کوشند حالت غیرعادی روحی و معلومات نا به هنگامی را که در ضمیر انسان پیدا می‌شود و حالات مربوط به نیروهای مقنطیسی و انتقال فکری را در اشعار و آثارشان بیان کنند و بیافرینند.

7- به مدد احساس و تخیل، حالات روحی را در میان آزادی کامل با موسیقی کلمات و



با آهنگ و رنگ و هیجان تصویر می کنند. به خود گرفت رفته رفته صورت مشکل تر و پیچیده تری به شعر داد.

در این زمان شاعری که بیش از هر کس دیگر، مسأله شعر را از دریچه دید فلسفی روشنفکران مورد بحث و تحقیق قرار می داد پل والر (1871-1945) بود. "الر" شعر را چیزی نظیر بازی و یا مراسم مذهبی می شمرد و می گفت که شعر هدفی به جز خودش ندارد و به فکر نتیجه گیری از آن نباید افتاد. شعر را به رقص و نثر را به راه رفتن تشبیه می کرد و می گفت که راه رفتن معمولاً به سوی مقصدی است، اما رقص مقصدی ندارد و رقص کنان به سوی مقصدی رفتن مضحک خواهد بود؛ پس هدف رقص همان خود رقص است. کلمات، عبارت از قدم ها و یا حرکات رقص است. و شعر از نثر بدین سان تشخیص داده می شود که در نثر کلمات به جز بیان مطلب کاری ندارند، اما در شعر کلمه ارزش واقعی خود را کسب می کند و شاعر است که این نیروی "جادویی" را به کلمه می بخشد.

با این همه، والر معتقد بود که اگر شعر کامل ترین و خالص ترین هنرها است از این رو است که قهراً باید قیود متعدد و گوناگونی را گردن نهد. اجبار مطلق قیود و قواعد، شاعر را وادار می کند که از میان ازدحام انبوه "افکار" و "استعارات" که در روحش موج می زنند و از میان مبتذلات گوناگون آنچه را که باید گفت و نوشت به دقت برگزیند.

به نظر "الر"، الهام- یا آنچه به این نام خوانده می شود- هیچ گونه تاثیر و ارزشی در آفرینش هنری ندارد. الهام در نظر والر عبارت از حالتی است که در اثنای آن "شعور

### سمبولیسم در قرن بیستم

در اوایل قرن بیستم، چنین به نظر می رسید که سمبولیسم دوره خود را تمام کرده و از میان رفته است. مشهور ترین نمایندگان این مکتب از ژان موره آس وهانری دورنیه H. de Regnier از آن رو گردان شده و در جناح مخالف قرار گرفته بودند و با انتشار آثاری در 1900 و 1901 به کلاسیسیسم بازگشت نموده بودند. چندین سال بعد نیز دسته "آبی" Abbaye (مرکب از ویلدارک، دو هامل، آرکو، رومن) تشکیل شد و به شعر جنبه اجتماعی داد.

ولی هیچ یک از این تمایلات جدید نمی توانست تاثیر اشعار آرتور رمبو و استفان مالارمه و حتی موریس مترلینگ و ژول لافورگ را از میان ببرد. در این میان آندره ژید و پل کلودل و پل والر نیز برای آفریدن آثار سمبولیک به فعالیت پرداخته بودند و می کوشیدند که مقام شعر استادان خود را بهتر نشان دهند. در سال 1906 شاعرانی که بر گرد مجله ای به نام فالانژ Phalange جمع شده بودند اعلام کردند که ادامه دهنده سمبولیسم و مفتون مالارمه اند.

پس از آن مجلات دیگری منتشر شد تا اینکه از سال 1909 به بعد مجله جدید فرانسوی (Nouvelle Revue Française) کوشید که سمبولیسم آرتور رمبو را دوباره زنده کند. آندره ژید در راس گردانندگان آن قرار گرفت. این جریان که از سال 1910 عنوان "سمبولیسم نو"

آفریننده" در مقابل "خودکاری مغز" بی اثر می شود. "غریزه" حیوانی ترین قسمت روح بشری است، و الهاماتی که زاینده غرایز مان باشند "علف های وحشی شعور ما" هستند<sup>1</sup>.

اشعار خود "والری" پر از تشبیهات و استعارات است و اغلب آنها مانند "گورستان دریایی" طوری است که بدون تفسیر به هیچ وجه قابل درک نیست.

### سمبولیسم، یک ماجرای اروپایی

سمبولیسم در اروپا و سراسر جهان ادامه یافت. باید گفت که این مکتب از آغاز صورت جهان وطنی داشت: موره آس یونانی بود، استوارت مریل و ویله گریفن امریکایی بودند و تئودور دو ویزووا پولندی بود. اشتفان گنورگه آلمانی، آرتور سیمونز (1865-1946) و جرج مور (1852-1933) انگلیسی از مهمانان سه شنبه های خانه مالارمه بودند. آری پرنس هالندی (1860-1922) دوست هویسمانس بود. آندره آدی (1877-1919) از مجار آمد و در پاریس ساکن شد. مجله هایی هم که در کشورهای مختلف چاپ می شد در سراسر اروپا انتشار می یافت. در سال 1885 مجله هالندی Nieuwe Gids آثار شاعران و نویسندگان جوان فرانسوی را چاپ می کرد و در سال 1890 کازیمیر لینو (1866-1919) وقتی از

1. والری خود می گوید: مفهوم "الهام" شامل این مفاهیم می شود: آن چیز که بهایی ندارد بالاترین ارزش را دارد، و آن چیز که بالاترین ارزش را دارد نباید بهایی داشته باشد. و همچنین متضمن این مفهوم است: حداکثر تفاخر در برابر حداقل مسؤولیت.

و در جای دیگر می نویسد اگر ملزم به نوشتن باشم بسی بیشتر خوش دارم که با استنمار کامل و روشن بینی تام مطلب ناچیزی بنویسم تا به مدد ارواح و خارج از وجود خود شاهکاری از میان زیباترین شاهکارها بیافرینم.

پاریس به میهن خود فنلاند بازگشت، ورنل، مالارمه و موره آس را به فنلندی ها شناساند. این آشنایی و دنباله روی طبعاً در همه جا یکسان نبود، بلکه تحت تاثیر سنت های ملی یا مردمی هر کشور و درآمیختن با گرایش های ادبی خاص موجود در آن کشور شکل خاص به خود می گرفت.

### در روسیه

در روسیه دوران امپراتوری، در سال 1890، تقلید از غرب دلیل داشتن روحیه پیشرو شمرده می شد. وقتی که در 1892 سمن ونگروف Semen A. Venguerov (1855 - 1929)، در مجله پیام اروپا شعر نو را معرفی کرد، یک گروه سمبولیست در این سرزمین وجود داشت و والری بریوسف V. I. Brioussov (1873-1924) در راس آن قرار داشت. او در سالهای 1894-95 اثری تحت عنوان سمبولیست های روس منتشر ساخت و در سال 1895 شاهکارهای او ملهم از بودلر، ورنل، رمبو، ویله گریفن و هانری دورنیه بود. در سال 1897 در اثری با عنوان Me meum esse این نظریه را مطرح ساخت که دنیا باز نمودی است که شاعر صانع آن را می سازد. K.D. Balmont ک. د. بالمونت در عظمت بی مرز (1895) بیشتر درگیر مسایل فنی و ساختاری شعر بود و دیمتری مرژکوفسکی D. Merejkovski در اثر خود سمبول ها (1892)، غرق انتظار ظهور و عرفان بود. وحدت این گروه زیاد دوام نیاورد. بریوسف از مجله راه نو جدا شد و خود مجله ای با عنوان ترازو تاسیس کرد که رنه گیل برای هر شماره آن مطلبی می فرستاد. از سال 1904 او به نوعی شعر نئوکلاسیک متمایل شد و با هیجان های عرفانی مرژکوفسکی به مخالفت برخاست.

نسل دوم سمبولیست‌ها روسی، نسل شاعران جوان بود و رهبر و معلم آنها ولادیمیر سولویف V. Soloviov شاعر و منتقد و فیلسوف معروف بود که در 1900 درگذشت.

"سولویف" پیش از هر کس آسمانی ساخت که سپیده مکتب جدید شعر روسی از آن سر زد و سه شاعر نامدار این مکتب، یعنی الکساندر بلوک A. Blok و آندری بلی A. Bely و ویاجسلاف ایوانف V. Ivanov دوستان و پیروان سبک سولویف بودند. این شاعران در آغاز کار بسیار جوان بودند و مسن‌ترین آنان، ایوانف، فقط بیست سال داشت. هر سه تن کتاب‌های بسیار خوانده بودند و مطالعات عمیقی در فلسفه داشتند و عجیب‌تر این که هنگام شروع به کار با این که هر سه روش همانندی را اتخاذ کرده بودند در کنار هم نبودند. ایوانف در خارج از روسیه و بلوک در مسکو و بلی در پترزبورگ زندگی می‌کردند.

در روسی، کلمات "سپیده" و "شعر" و "انقلاب" و "عشق" همه الفاظ مونث اند و شاعران این دوره در اغلب اشعار خود "زن" را مظهر این چیزهای مطلوب قرار می‌دادند.

شاعران مذکور طرفدار فلسفه "انفرادی" بودند و بیشتر از منطق تحت تأثیر احساسات قرار داشتند. خیالباف و افسانه‌آفرین بودند. در برابر رئالیست‌ها که در همان زمان سرگرم فراهم آوردن انقلاب اجتماعی بودند از "انقلاب روحی" دم می‌زدند و به زندگی فجیعی که جوانی آنان را بر باد می‌داد از صمیم قلب اعتقاد داشتند.

در سال‌های 1900 الی 1903 سمبولیست‌ها در مسکو متمرکز شدند و اغلب در خانه آندری بلی یا بالمونت گرد می‌آمدند.

اما سال 1903 که "بلی" آن را "سال یادبود" می‌نامید در عین حال سالی بود که دوران "انحطاط فکری" نیز به سر می‌رسید. انقلاب با تمام نیروی خود وضع اجتماعی و فکری کشور را تغییر می‌داد. از شاعران "منحط" و از روشنفکرانی که پیرو آنان بودند، عده‌ای که فکر انقلاب و فعالیت مثبت را نمی‌توانستند در ذهن خویش جا دهند به دامان فساد افتادند و به خواندن و نوشتن رمان‌های پلیسی و شهوت‌آلود و حتی به خودکشی متوسل شدند. و عده‌ای هم که نیروی زندگی در خود سراغ داشتند تغییر فکر دادند، چنان که "بلوک" در سال 1911 چنین نوشت: "من در سی و یکمین سال زندگی، دگرگونی بزرگی در خود می‌بینم. فکر می‌کنم که آخرین سایه "انحطاط" زایل شده است و من به طور مثبت، می‌خواهم زندگی کنم."

در همین سال‌ها، زندگی پر بار و در عین حال پر فراز و نشیب سمبولیسم روسی رقبای قوی‌تر و پرشورتری در برابر خود یافت. در سال 1910 به بعد، "فوتوریسم" و "آکمه ایسم" و همه جریان‌های پیشرو دیگر که خود سمبولیسم نیز در ایجاد آنها سهم داشت، به مخالفت با آن برخاستند و با گرویدن به فرمالیسم و قرار دادن صورت نوشته در درجه اول اهمیت، عملاً تیشه بر ریشه آن زدند.

### در انگلستان

انگلستان پیشاپیش برای پذیرفتن سمبولیسم آماده شده بود. مکتب (Préraphaélisme) ماقبل رافائلی پیش از 1870 فضای مبهم رویا و صور ایده‌آلی را ایجاد کرده بود. از سوی دیگر، جرج مور در سال 1891 با اثر خود، *دو شاعر ناشناخته*، رمبو و ورلن را به انگلیسیان شناسانده

نزدیک می‌کرد، تامس استیرنز الیوت Thomas Stearns Eliot (1865-1888) نماینده تجسم میراث آنگلو ساکسن انحطاط و سمبولیسم بود. اولین اشعار او، *پروفراک* (1817) و اشعار (1919)، آثار کوربیر و لافورگ را به یاد می‌آورد. و *سرزمین ویران* (1922) که پایه های آن افسانه های گرال، آدونیس، آتیس و اوزیریس و اساطیر هندی است و ترکیبی است از خواست ها و روش های سمبولیست ها که با علوم خفیه در هم آمیخته است.

### در آلمان و اتریش

ادبیات آلمان که در پایان قرن نوزدهم به دامن ناتورالیسم و "رومانتیسم نو" کشیده شده بود در فاصله سال های 1870 و 1890 تقریباً هیچ اثر جالب توجهی به وجود نیاورد، تا بدانجا که نیچه (فیلسوف و شاعر بزرگ آلمانی 1844-1900) از خود می پرسد که آیا پیروزی نظامی آلمان به "شکست و حتی نابودی ذوق و هنر آلمان به نفع امپراتوری آلمان مبدل نشده است؟" ولی پس از 1890 در کنار جریان ناتورالیسم و امپرسیونیسم که به سیر خود ادامه می دادند، مهم ترین نویسندگان و شاعران آلمان معاصر پا به میدان نهادند. شاخص ترین شاعر این دوره هوفمانشتال Hofmannsthal (1874-1929) اتریشی است که خود را ادامه دهنده سبک "بودلر" و "ورلن" می نامید ولی هنوز نتوانسته بود از چنگ ناتورالیسم و رومانتیسم دوره انحطاط نجات یابد.

این کار بزرگ می بایست به دست شاعر توانایی به نام Rainer Maria Rilke (1875-1926) که او هم اتریشی (ولی اهل پراگ) بود انجام پذیرد. ریلکه در کشور های اروپا مسافرت کرد و قسمتی از زندگی خود را در

بود و آرتور سیمونز در 1899 اثری به عنوان *نهضت سمبولیست* انتشار داد که در آن از آثار مالارمه و ویلیه دولیل آدام گرفته تا *شاه اوبو* اثر آلفره ژاری (1873-1907) و جنبه های مختلف ادبیات جدید به خوانندگان انگلیسی معرفی شده بود. با وجود این، اعتراض های هنرمندان به جامعه ویکتوریایی صورت های نزدیک به برخی تظاهرات منحطین گرفته بود. شیطان گرایی Swinburne سوین برن (1837-1909) بسیار نزدیک به بودلر و ادگارپو بود و ادامه آن به صورت ظرافت بیمارانه Oscar Wilde اوسکار وایلد (1854-1900) ادامه پیدا کرد. وقتی که در 1891 شاعران جوان مانند ریچارد لو گالی بین، آرتور سیمونز، ویلیام باتلر بیتز، ارنست داونسن و لیونل جانسون هر هفته در لندن در باشگاهی گرد می آمدند و محافلی شبیه محافل سمبولیست ها در خانه مالارمه تشکیل می دادند. در میان اینان چهره بیتز از همه مشخص تر بود. بیتز از مردم ایرلند بود. پدرش نقاش زبردستی بود و با سمبولیست های فرانسه دوستی و روابط نزدیک داشت. "بیتز" از زمان کودکی در محافل آنان پرورده شد و با زبان سمبولیست ها آشنا گردید. او که پیشرو استقلال ایرلند نیز بود در 1892 "انجمن ادبی ملی ایرلند" را تاسیس کرد و همکاری میان نویسندگان و ملت را تشویق نمود. موضوع اصلی اشعار او بیان آمال و رنج های قوم سلت است مانند "عشق" و "درد غربت" و "گریز". عرفان بیتز خواننده را به یاد مترلینگ می اندازد. شاهکار او منظومه "مسافرت های اوسیان" است. در سال 1921 موفق به دریافت جایزه نوبل گردید. بیتز نمایشنامه های بسیاری نیز نوشته که معروف ترین آنها "سرزمین هوس های دل" و "آب های ظلمت" است. با اینکه کنجکاوی بیتز برای علوم باطنی و عرفانی، او را بیشتر به سمبولیست هایی که در جستجوی وحدت بودند

فرانسه گذراند. شهرت و نفوذ او در ادبیات اروپا پیش از آغاز جنگ اخیر روزافزون بود و از طرفداران "شعر ناب" شمرده می شد. آثار و اشعار ریلکه به زبان آلمانی است و دیوانی هم دارد از اشعاری که به زبان فرانسه سروده است.

ریلکه در هنر خود و ایمانی که بدان داشت زیست کرده و در شعر خود بارها این نکته را گفته است که: "سراییدن جلوه هستی است" معتقد بود که شعر نتیجه احساسات و عواطف نیست بلکه محصول تجربه است. "برای سرودن یک بیت شعر باید بسیار شهرها و مردمان و چیزها دیده باشی". و اما تجربه در نظر او حوادثی نیست که برای کسی روی می دهد بلکه بهره ای است که از آن حوادث می برد: "اگر زندگانی روزانه شما در نظر تان حقیر می نماید تهمت ناچیزی بر آن ننبندید. تهمت بر شما است که چندان شاعر نیستید تا جلال و جمال آن را دریابید."

ریلکه مانند عارفان بزرگ ما معتقد است که همه چیز را از "خود" باید جست، اما نه آن که به یاری طبع نشست بلکه شاعر باید به نیروی کار بتواند طبع خویش را برانگیزد. یاری طبع برای ریلکه سخنی بی معنی است. در نامه ای به "رودن" می نویسد: "من از هر وسیله مصنوعی برای انگیزتن طبع سخت پرهیز کردم و کوشیدم که زندگانی خویش را به طبیعت نزدیک کنم؛ اما با همه این کارها که شاید خردمندانه بوده است هرگز نتوانسته بودم دلبر گریز پای طبع را با کار به دام بیاورم. اکنون می دانم که یگانه وسیله نگاه داشتن او همان کار است." (1)

آثار پایان عمر ریلکه حاکی است که این شاعر از قید هر مکتبی خود را آزاد ساخته و به رفیع

1. از "چند نامه به شاعری جوان" اثر "راینر ماریا ریلکه" ترجمه دکتر پرویز نائل خانلری.

ترین قلم شعر نایل شده است. مقام ریلکه، پس از "گوته"، در تاریخ ادبیات آلمان بی نظیر است و پیشرفت های بعدی ادبیات آلمان مرهون کوشش های شخصی و نفوذ آثار او است.

در سال 1892 نخستین شماره مجله ای به نام "اوراق هنر" در برلین منتشر شد. این مجله که راهبری هنرمندان جوان و پیشرو را بر عهده داشت معروف ترین شاعران و نویسندگان رمان را به دور خود گرد کرد و نخست پرچم "هنر برای هنر" را بر ضد ناتورالیسم و تمایلات اجتماعی آن برافراشت. موسس و مدیر این مجله شاعر جوانی بود به نام اشتفان گئورگه (1868-1933). S. George گئورگه که در سال های قبل به فرانسه سفر کرده و با شاعران سمبولیست از نزدیک آشنا شده و حتی آثار ورلن و مالارمه را نیز به آلمانی ترجمه کرده بود خود را پیرو مکتب سمبولیست و حتی پاراناس معرفی می کرد و شعر را به صورت مذهب تازه ای درآورد. هدف مجله او "خدمت به هنر، به خصوص به شعر و نثر، و طرد امور مربوط به سیاست و اجتماع" بود. و صریحاً ابراز می داشت که "مجله ما نمی تواند به بهبود جهان و رویای خوشبختی اجتماعی بپردازد و حتی اگر این امور بسیار زیبا هم باشد کاری به قلمرو شعر ندارد". از معروف ترین آثار او می توان "سال روح" و "حلقه هفتم" و "ستاره اتحاد" را نام برد. نفوذ گئورگه در میان طبقه تحصیل کرده و پیروانش بسیار بود و به شعر مقام بلندی بخشید.

#### در اسپانیا

در پایان قرن نوزدهم، ادبیات اسپانیا بر ضد رئالیسم و ناتورالیسم و فلسفه تحققی قیام می کند و همگام تحولات ادبی فرانسه به پیش می رود. سمبولیست های فرانسه و فیلسوفان آلمان و رومان

نویسان روسیه و ایبسن نروژی و اسکار وایلد انگلیسی و ادگار آلن پو و والت ویتمن امریکایی الهام بخش آثار نیمه دوم قرن نوزدهم اسپانیا می شوند. با این حال، ادبیات اسپانیا رنگ محیط خود را از دست نمی دهد و با الهام از چشمه های فیاض کشور خود آثار ابتکاری ارجمندی به وجود می آورد و در پرتو عظمت شاعران و نویسندگان جدید مقامی را که پس از قرن نوزدهم از دست داده بود دوباره حایز می گردد.

نسل 98- انحطاط سیاسی و اقتصادی اسپانیا در آخر قرن نوزدهم و از دست رفتن مستعمرات وسیع اسپانیا در امریکا، موجب شد که گروهی از نویسندگان جوان در پی علت و چاره کار برآیند و اصول معنوی دیگری جایگزین عقاید پوسیده کهن کنند. این گروه که در سال 1898 متشکل شد به زودی به نام "نسل 98" معروف گردید. همه افراد این گروه که نگران سرنوشت اسپانیا بودند به مسایل کلی حیات و انسان می پرداختند و با الهام از گذشته دور می کوشیدند که سبک تازه ای به وجود آورند. در آغاز کار شاعر اسپانیایی زبان اهل "نیکاراگوئه" (در امریکای لاتین) به نام روبن داریو (1867-1916) که در مکتب ادبیات فرانسه پرورده شده بود در همین سال به اسپانیا سفر کرد و پیشوای تحولات جدید گردید. به زودی شاعران جوانی مانند برادران Machado و jimenez و Villarspesa و ویلارسپیزا در اطراف او گرد آمدند و شاعران پاراناسین و سمبولیست فرانسوی از قبیل ورلن و هردیا و لوکننت دولیل و بودلر و موره آس را به عنوان استادان و پیشروان خود اعلام کردند، این گروه در عین حال که طرفدار شعر آزاد بودند انواع شعری بسیار کهن اسپانیا را نیز زنده کردند و بر سر کار آوردند. ولی استاد واقعی این نسل جوان میگل د اونامونو M. de Unamuno

(1864-1936) نویسنده هزال و محقق و منتقد متبحری بود که تمام زبان های اروپا را می دانست و آثار فیلسوفان و نویسندگان جدید را ترجمه می کرد.

اونامونو در ساعات فراغت اشعار بسیار محکم و موجز و مشکلی نیز می سرود و نمایشنامه نیز می نوشت. کتاب های او مانند *ماهیت اسپانیا* و *احساس فجیع زندگی* و *احتضار مسیحیت* و نمایشنامه *فدر* در شمار بهترین آثار اسپانیا است. افکار اونامونو از عمیق ترین و ریشه دار ترین عقاید اسپانیا سرچشمه می گیرد و مبین و شارح عرفان خاصی است که از آن پس در برابر "فلسفه اصالت عقل" اروپایی به پا ایستاده است. اونامونو به کسانی که می گفتند باید اسپانیا را اروپایی کرد پاسخ می داد: "نخست باید اروپا را افریقایی کرد".

پایه گذار واقعی شعر نو در اسپانیا و استاد شاعران معاصر آن کشور خوان رامون خیمنز (متولد 1881) است که نماینده تحولات شعری قرن بیستم به شمار می رود. آثار خیمنز نشان دهنده سه دوره تحول در اشعار او است. در دوره نخست، خیمنز که از سمبولیسم فرانسه الهام می گرفت بخصوص به آهنگ الفاظ و موسیقی کلام توجه داشت. مهم ترین اثر او در این دوره *ارواح بنفشه ها* است. در دوره دوم، خیمنز به "امپرسیونیسم" رو می کند و ترانه های عامیانه را با زبردستی در میان اشعار خود می گنجاند. کارهای این دوره او الهام بخش اشعار لورکا است. سپس دوره دیگری آغاز می شود و خیمنز به فکر سرودن "شعر سره" می افتد و کلمات قصار شاعرانه و محکم جایگزین قالب های سبک و نشاط انگیز و به قول خود او، "آسان یاب" می گردد. خیمنز کتابی نیز به نثر دارد به نام *من و پلاترویا: ماجراهای یک خر* که در ادبیات اسپانیا

بی همتا است. سال 1956 جایزه ادبی "نوبل" به آثار خیمنز تعلق گرفت.

### در کشورهای دیگر

در همه جای دیگر اروپا، در طی همین سال ها، تحولات مشابهی رخ می دهد. در 1891 کنوت هامسون Knot Hamson (1859-1952) نویسنده نروژی، ملاک ارزش های خود را مطرح می شمارد و حق استفاده از "رویا" و "راز" را اعلام می کند. رمان پان Pan او (منتشر 1894) دم تازه و جانبخش و شاعرانه ای به دنیای مرده و خاموش ناتورالیسم می بخشد. براندس Brandes فیلسوف و منتقد دانمارکی (1842-1927) که در 1871 "فلسفه تطور" انگلیسی و "فلسفه تحقیقی" فرانسوی را وارد کشور خود کرده بود، در 1899 پرده از روی فلسفه نیچه بر می دارد و "پرستش فرد استثنایی" را جانشین "افسانه تکامل اجتماعی" می کند. در همین کشور دانمارک، مجله ای به نام تارنت Taarnet در 1893 تاسیس می شود و تحت تاثیر بودلر و ورنلن و مالارمه جلوس "خودجویی" و "گریز هنری" را اعلام می کند. در سویدن، پس از زوال ناتورالیسم استریندبرگ، شعر آهنگدار فرودینگ Froding (1860-1911) از غزلیات شیلی و کیتز انگلیسی الهام می گیرد. در هالند، شاعران ربع آخر قرن نوزدهم، سمبولیسم فرانسه را با تغزل روماننیک انگلیسی ترکیب می کنند. در مجارستان آندره آدی که او را "بودلر مجار" می نامند در اشعار خود لحن و لفظ و وزن تازه ای به وجود می آورد و شیوه های شعر کهن را در هم می ریزد. و ادبیات ایتالیا، پس از زوال مکتب "وریسم"، در سال های میان دو قرن، دستخوش مکتب هایی نظیر "فوتوریسم" و چندین "ایسم" دیگر می گردد که همه از سمبولیسم فرانسه نشأت یافته اند.

به این مکتب ها و نیز مکتب هایی که در فرانسه و انگلیس و روسیه از سمبولیسم انشعاب کردند و یا برای مخالفت با آن تشکیل شدند در فصل آینده خواهیم پرداخت.

### ادبیات ترکیه و یک شاعر سمبولیست

احمد هاشم (1885-1933) شاعر رنگ سرخ و شاعر غروب، که در آغاز قرن بیستم برای نخستین بار سمبولیسم غربی را وارد شعر ترکیه کرد، در ادبیات ترک مقام کاملاً استثنایی دارد. با این همه دیگر شناختن زیبایی هایی شعر او برای نسل امروز ترکیه امکان ندارد و همان طور که ما شعر او را ترجمه می کنیم، در ترکیه نیز باید جوانان اشعار او را به کمک ترجمه آنها به زبان امروزی بخوانند، زیرا این اشعار آکنده است از کلمات و اصطلاحات فارسی و نیز آن عده از کلمات عربی که از شعر فارسی به عاریه گرفته شده است. ناگفته نماند که احمد هاشم این اصطلاحات خود را از هیچ شاعر ایرانی نگرفته است، تنها کلمات شعر فارسی و عربی است و طرز به کار بردن آنها با استفاده از نحو زبان فارسی است، اما ترکیبات از خود او و بیان اندیشه سمبولیک غربی او است. والا می توان گفت که در ادبیات ایران هیچ شاعری نبوده است که ترکیباتی نظیر "صوت غالب و همراه"، "وحشت خونین شمس غارب" یا "خیال علوی نفرت" را در شعر خود به کار برد.

در دوره "تنظیمات" یعنی دوره توجه به غرب در فرهنگ ترک در اواخر حکومت عثمانی، آنچه ادبیات ترکیه از ادبیات فرانسه گرفت با آنچه یک شاعر تنها یعنی "احمد هاشم" از این ادبیات گرفت فرق داشت. ترکیه نیز مانند ما آشنایی های اولیه با ادبیات فرانسه را با ترجمه آثار روماننیک شروع کرد و در حالی که دیگران کتاب های

" و حال آنکه شاعر نه پیام آور حقیقت است، نه انسانی بلیغ و نه واضع قانون. زبان شعر برای این نیست که مانند نثر فهمیده شود. زبان شاعر برای این نیست که به آسانی درک شود. بلکه برای این به وجود آمده است که فقط احساس شود و در واقع زبان حد واسطی است بین موسیقی و سخن.

سَر من از ناله من دور نیست  
لیک چشم و گوش را آن نور نیست  
مولوی

می توان گفت که شعر نظمی است که قابل تبدیل به نثر نیست. کاویدن شعر در جستجوی معنی درست مانند آن است که پرندۀ کوچکی را که نغمات او ستارگان شب های تابستان را غرق رعشه می کند، برای خوردن گوشتش بکشیم.

"در شعر آنچه بیش از همه حایز اهمیت است معنی کلمات نیست، بلکه ارزش تلفظ جمله است و تماس و تصادم آن را با سایر کلمات و آمیزش |اسرارآمیز آنها را با هم طوری ترتیب می دهد که از صداهای لطیف، صمیمانه، دیوانه وار یا خشن آنها، احساس های سیال و لطیف و یا گزنده و موزی، کند و سنگین و یا تند و سریع برانگیزد و از تموجات موسیقی حالتی نامحدود و موثر ایجاد کند که ارزش آن فوق معنی کلمات است."<sup>1</sup>

- این بحث ادامه دارد

عشقی و اخلاقی و سوزناک ترجمه می کردند یا می نوشتند و از شعر لامارتین و ویکتور هوگو تقلید می کردند، احمد هاشم به عنوان اولین شاعر سمبولیست در ادبیات ترکیه ظاهر شد و شعری را به عالم ادب عرضه کرد که تا حدی حالات و مفاهیم شعر بودلر و مالارمه را داشت ولی دارای رنگ ها و خصوصیات و نمادهای خاص خود "احمد هاشم" بود که مشخص ترین آنها نمادهای متعدد و اغلب بسیار زیبا و تازه در باره سرخی خاص شفق و آمدن غروب است از این قبیل:

از پشت این قله های سرخ رنگ  
اسوارانی می آید به رنگ خون  
و اینک در غروب اندوهبار در می گیرد  
جنگ آخرین شعاع ها و ابرها

عقاید احمد هاشم درباره شعر تقریباً همان عقاید مالارمه است و به ظن قوی از او گرفته شده است. قسمتی از یک مقاله او را که در آن عقاید مالارمه را با وضوح بیشتری بیان کرده است در اینجا نقل می کنیم. با توجه به اینکه این مقاله قریب هفتاد سال پیش نوشته شده است، می توان در نظر آورد که در شاعران آن روزگار - که پیشروترین شان غرق در احساسات رومانئیک بودند - چه تاثیر تکان دهنده ای داشته است:

"پیش از هر چیز این نکته را باید اعتراف کنم که هنوز نمی دانم منظور از معنی و مفهوم در شعر چیست؟ آیا آنچه فکر نامیده می شود مجموعه ای از مقالات مبتذل است، داستان است، مضمون و مقاله است؟ و آیا وضوح عبارت از این است که این نوشته ها به راحتی درک شود؟ آنان که چنین مشخصاتی را برای شعر ضروری می شناسند شعر را با چیزهایی از قبیل تاریخ، فلسفه، سخنرانی و بلاغت در هم می آمیزند و از چهره علایم اصلی آن بی خبرند و چیزی نمی شناسند...

1. این مقاله خلاصه ای است از مقاله نویسنده با عنوان "احمد هاشم شاعر سمبولیست ترک" که در شماره دوم دوره نهم مجله سخن (تیرماه 1348) چاپ شده است. شعری هم که در بخش نمونه های سمبولیسم می آید از همان مقاله است.



(اریایي فولکلور)

# کلید او دمنه لېوه کارگه او چغال

د تیرو په ادا می سره

لېوه، چغال او کارگه هم د دغه زمري خدمت کاران او مجلسیان وه. اوبن له هغوی سره هم اشنای او ملگری سو. پاتي نو اوبن هم د اوسېدلو ځای او هم بنه دوستان پیدا کړل. په څر ځای کې به خوښ خوشاله گرزېدی او بېغمه به یې بنه شنه او تازه واینه خوړل، شخوندونه او چورتونه به یې وهل، خو پر خپل وخت به د زمري مجلس ته حاضرېدی او د کارگه، لېوه او چغال سره به په گډه د زمري په خدمت کې درېدی.

یوه سهار وختي، زمري په ښکار پسي وتلی او له یوه مست پیل سره مخامخ سوی وو. د هغوی ترمنځ سخته جگړه نښتي وه، خو له بده مرغه زمري ډېر سخت زخمي سوی وو. هغه بیرته زخمي او په زگیروي خپل محل ته ولاړ. خدمت گاران یې د حال نیولو له پاره ورغلل. خو هغه یې زخمي وموند، ډېر په خوابدي سول او واخ واخ یې ورسره وکړ. هغوی یې په خدمت اخته سول خو ټول د زمري په شان د خورک څه نه لرل. څه وخت وروسته زمري د خپلو یارانو په مزاج وپوهېدی چې وړي دي. نو یې کارگه ته وویل چې ولاړ سي شاوخوا وگوري او د کوم ښکار احوال ورته راوړي. کارگه او نور انډېوالان کومي خوا ته سره ولاړل او په خپلو منځونو کې یې سره وویل چې دغه اوبن زمور سره څه کوي چې بېغمه چوک دی او شپه و ورځ خپل خورکونه کوي او تېغونه کاري. نه

وايي په یوه دښته کې له کوم کاروان څخه یو اوبن له پښو لوېدلی او له کاروانه پاته سوی وو. همالته څرېدی او پر کوم بنه څر ځای برابر سوی وو. زیاتي یې نو همالته ژوند کاوه. د شپې په یو ځای پروت او خوبونه به یې کول او د ورځې به یې ځان په شنو وښو مراوه او شاوخوا به گرزېدی. د خدای کارونه دي یوه ورځ د سيمي له زمري سره مخامخ سو چې د همدې سيمي پاچا وو. اوبن له زمري څخه بېرېدلی او وارختا سوی وو، له بیچارگی څخه یې هغه ته سر تیت کړ او سلامي یې ورته کړې وه. زمري خو دومره لوی او داسي دروند او بې کبره حیوان د خپلي پاچهې په شاوخوا کې نه و لیدلی. هغه یې خوښ سو او هغه ته یې په آرامی وویل:

- کومي خواته روان یې او کومي خواته د تلو نیت لري؟

اوبن ورته وویل:

- هر څه چې دپاچا خوبنه وي. فرمان وړونکی یم.

زمري ورته وویل:

- خو همدلته له ما سره پاته سه، هم به دي ژوند بنه وي او هم به دي سات تېر وي. اوبن خوښ سو او ورسره بنه یې کړه.

خبري له اورېدلو سره سخت په غوسه سو او ويي ويل:

- ته ما ته څنگه دغه خبره كوي، دغه خو له انصافه ليري كار دئ. هغه خو زموږ كور ته راغلی دئ او ما پناه وركړې ده.

كارگه سر كېنټه واچاوه او ويي ويل:

- په دغه خبره خو زه پوهېږم، خو علما وو ويلي دي چې يو كس بايد د كورنۍ تر غړو جار سي او يوه كورنۍ د قوم د بلا مخي ته ودرېږي او كه د پاچا ژوند په خپر كې وي او هغه وغواړي بايد قوم ځان تر پاچا جار كې.

زمرې خوبنه نه كړه او سر يې كېنټه واچاوه.

كارگه بېرته انډيوالانو ته ولاړ او ورته ويي ويل:

- پاچا ته مي خبره ياده كړه، اول ډېره بده پر ولگېدله، خو وروسته ارام سواو څه يې نه ويل. تاسې دلې اوسې زه به د اوښ سره يو څه كار وكړم. هغه ته ورغی. لومړی يې د زمري د لوري او د هغه د زخمونو د دردونو په اړه خبري ورسره وكړي، بيا يې د ځان او انډيوالانو مشكلات ورته وويل، او وروسته يې د ده پر حال شكرونه وكېنل چې په شنو او زرغونو وښو كې ژوند كوي او شكر نور څه ته اړتيا نه لري. په پای كې وويل:

- موږ د خپل گران پاچا تر سيوري ښه ژوند كوو، خو نن د هغه ژوند له خطر څخه مخامخ دئ. څه پكښي وايي؟ زه خو وایم چې نن بايد موږ د هغه په غم غمجن، په درد خوږمن سو او د مشكلاتو د حل لاريي وښو، خو افسوس او سل واړه افسوس دئ چې موږ هېڅ نه سو ورسره

زموږ وړ ورسره وزي او نه د پاچا په درد خوري. لېوه وويل:

- راسې زمري وهڅوو چې اوښ مات كې او ويي خوري. هم به د ده ښه په وسي او هم به موږ ماره سوږ

چغال وويل:

- هغه اوښ ته پناه وركړېده، دغه خبر زمري ته كول، پاچا د خپل تعهد پر ضد هڅول دي چې د مرگ خولي ته د ځان د برابرولو مانا لري.

كارگه وويل:

- بايد يو داسي فكر وكړو چې د زمري غوسه مو هم نه وي راپارولې او خپل كار مو هم كړي وي. تاسې دلې اوسې زه به يوه داسي چاره وښو، چې پاچا له اوښ سره د پناه وركولو د وعدې له مشكل څخه خلاص سي. كارگه ولاړ زمري ته ودرېدی.

هغه پوښتنه وكړه چې د ښكار كوم درك يې ايستلی دئ كه څنگه؟

كارگه ورته وويل:

- والله كه څوك له لوري سترگي خلاصولای سي. زه خو پر دوه گامه اوښ نه شم ليدلای، نو له ليري به وړوكی ښكار څرنگه وليدلای سم. خو يوه بله لاره سته چې ځان له بلا او موږ هم له مرگه وژغوري. زمري وويل:

كومه لار؟

كارگه وويل:

- دغه اوښ په موږ كې بېگانه دئ او پاچا ته كوم خدمت هم نه سي كولای. زمري د دغی

چې دلې اوسه مور به دي ساتو. اوس هغه په خپله له زمري څخه وغوښتل چې مات يې کړي او ځان له لوږي به وژغوري. زياتي نو درو سرو حمله پر وکړه او اوبن يې تر ستوني تېر کړ.

شنزه به د کيسې په پای کې وويل:

دغه کيسه مې تر دې پورې درته وکړه کله چې فتنه اچونکې د يو چا پر ضد پاچا ته نامې او شيطانن وکړي، نو هيڅ تدبير اغېزه نه لري.

دمنه ورته وويل:

نو څه غواړي وکړي، همداسې لاس تر زني ورته کښيني؟

شنزه به وويل:

مجبوره يم د زمري د حملې په وړاندي له ځانه خپله روا دفاع، مقاومت او جگړه وکړم. خو زه به لومړی جگړه شرو نه کړم. که دی حمله راباندې وکړي د ځان ساتلو څخه پرته بله چاره نسته.

دمنه ورته وويل:

هوښياران نه د جگړې په شرو کولو کې تلوار کوي او نه لومړی جگړه شرو کوي. هڅه کوي د نرمۍ او خبرو له لارې د جگړې د زيانونو مخه ونيسي او اختلاف له منځه يوسي. خو د بله پلوه نه بايد کمزوری دښمن بېچاره وگڼل سي ځکه دغه کار وروسته پېښماني لري. هماغه شان چې د درياب استازي د دريابونه له يوې هېلې سره کړي وو.

شنزه به ورته وويل: هغه څرنگه وو؟

دمنه وويل:

(نوربیا)



کولای او يوازي خپل ځان تر قربانولای سو او بس. ځکه مور تر خپل ځان پرته نور هيچ امکانات نه لرو. زه خو وایم ور به سو، ورته وبه وايو چې مور خو نور څه نه سو کولای يو ځان تر تا جارولای سو.

اوبن يې پر غيرت او احساساتو راوست او لار سو چې له نورو سره زمري ته ورسې.

ټول زمري ته ورغلل، سلام يې وکړ او دهغه احوال يې وپوښتی، خو کارگه وويل:

- مور ستا تر سيوري لاندي په امن او امان ژوند کوو، نن پر تا سخته راغلي ده چې مور يې هيڅ چاره نه سو کولای، خو زه دي تر تا قربان سم او همدا اوس اول ما مات که، چې له سترگو دي د لوږي تور سيوری ليري سي.

چغال وويل:

- ته به څه يې غوښته به دي څه وي، او بل دا چې ستا غوښته بد بويه ده. لېوه يې خبره ونيوله ويې ويل:

- ستا غوښته خو ژوو ته نفس تنگي اچوي او د زهر غوندي ده.

چغال او لېوه يو ځای وويل چې زمور غوښتي تر هوسۍ هم خوږي دي، مور دواړه مات که.

په دغه وخت کې اوبن غاړه اوږده کړه او ويې ويل:

- ما مات کړه، تا خو زما د مشکلاتو په وخت کې ماته پناه راکړه خو اوس چې زمان وار دی نو زه به هم ځان تر تا قربان کړم. وایم ما مات که او ځان له مرگه وژغوره.

اوبن په دي توگه د زمري له غاړې د پنا ورکولو هغه ژمنه ليري کړه چې ده ته يې کړي وه

## ژورنالیزم در افغانستان و مسؤولیت های ما

عصر امان الله خان که پسان ها جانشین سراج الاخبار شد، نیز همان اهداف را دنبال می کرد. "امان افغان" را عبدالهادی خان داوی که خود یکی از نویسندگان و ژورنالیستان برجسته عصر خود بود، مدیریت می کرد. ژورنالیزم در عصر امان الله خان گام های بزرگی را برداشت روز نامه ها، مجلات و هفته نامه های زیادی عرض وجود کردند. مانند اتحاد مشرقی، اصلاح، انیس، هیواد، اتفاق اسلام، بیدار، طلوع افغان و بسیار نشریه های دیگر در مرکز و ولایات به نشرات آغاز کردند. از درخشندگی مطبوعات و خبرنگاری در این دوره، ظهور نشریه های آزاد همچون "انیس" بود که غلام محی الدین خان انیس آنرا مدیریت می کرد و یک نشریه آزاد و منتقد از کارهای حکومت بود.

در زمان محمد نادر خان، روزنامه ها و دیگر نشرات، به روزنامه ها و سخنگویان دولت تبدیل شدند و مدیران آنها را زندانی کردند. پس از جنگ دوم جهانی و تصویب قانون مطبوعات در افغانستان کم کم روز نامه نگاری و از جمله مطبوعات آزاد جان تازه ای یافت و نشریه هایی مانند (وطن، ندای خلق، انگار و اولس، پسان ها جریده خلق، پرچم، شعله جاوید، مردم، مساوات) به میدان آمدند.

یکی از نشانه های جهان مدرن، علم ژورنالیزم یا علم خبرنگاری است که در سرنوشت، نشر و تبلیغ افکار مردم، نهادها و حکومت ها نقش بزرگی را ایفا می کند. می توان گفت که ژورنالیزم، رکن چهارم دولت ها بشمار می رود. حال باید دانست که ژورنالیزم در افغانستان چه وقت آغاز شد و چگونه سیر تحول و تطوری را گذرانده و امروز در کشور پسا طالبانی ما چه نقشی را اجرا می کند؟

مطبوعات و خبرنگاری در نیمه دوم قرن نوزدهم با انتشار جریده ی (شمس النهار سال 1873) در عصر سلطنت امیر شیرعلی خان آغاز شد. اما خبرنگاری به شیوه ی امروزی اش با انتشار جریده ی (سراج الاخبار سال 1911) در عصر امیر حبیب الله خان بوجود آمد. گفته می شود که پایه گذار خبرنگاری مدرن، محمود طرزی در افغانستان بوده است که خود نویسنده، ژورنالیست و سیاست مدار بزرگی بود و سردبیری نشریه سراج الاخبار را هم به عهده داشت. مهم ترین اهداف نشراتی سراج الاخبار، استرداد استقلال افغانستان از هند برتانوی، تجددگرایی و استقرار نظام مشروطیت بود. نشریه ی (امان افغان) در

در سال 1352 ش با کودتای محمد داوود خان، دوره دموکراسی پایان یافت. مطبوعات و خبرنگاری نیز به گلوله بسته شدند. اولویت سیاست داوود خان، بازسازی اقتصادی بود، تا مطبوعات. در آغازین سال های حکومت حزب دموکراتیک خلق نیز اختناق و سانسور مطبوعات، خفقان آور و بی پیشینه گذشت. اما در سال های پسین زمانی که پلورالیزم سیاسی اعلام شد، مطبوعات جان تازه ای یافت. نشریه های آزاد توانستند به فعالیت خویش آغاز نمایند (اخبار هفته، مجله سباوون و نشریه میهن)، از آن جمله بودند که کارکردهای حکومت و نهادها را زیر نظر داشتند. زبان نوشتاری و گفتاری اکثر این نشریه ها و دستگاه های تبلیغاتی همان زبان معیاری، و زبان ترجمه بود. پسان ها زبان خبرنگاری از معیاری و ترجمه به زبان ساده تبدیل شد. ساده نگاری و ساده نویسی رواج پیدا کرد و زبان الهام و سمبولیزم و دشوار فهمی، به زبان گویا و عام فهم بدل گشت. هم در زبان گفتار و هم در نوشتار و دیگر عرصه های فرهنگ و ادب از جمله شعر و داستان نیز این روش عام گردید.

ژورنالیزم پس از سقوط طالبان و تغییر حکومت و آمدن قوای بین المللی به افغانستان در طی این دو دهه، رنگ و بوی دیگری بخود گرفت. تداخل فرهنگ ها و زبان های بیرونی مانند زبان انگلیسی، ترکی، عربی، آلمانی در زبان خبر نگاری، افغانستان را دچار بحران عمیق فرهنگی کرد. گزارش ها و ترجمه اخبار و نشرات بیرونی و نشر آن به زبان های ملی (پشتو و دری) در رسانه ها، اصالت لهجه ها و زبان ها را صدمه زده است. زبان معیاری نیز

آسیب پذیر شده و نشرات در رسانه ها را غیر معیاری گردانیده است. خبرنگاران و رسانه ها اصالت لهجه ها و زبان های اصیل و بومی مردم را در نشر خبر ها و برنامه های خبری و نشراتی خود باید در نظر بگیرند. تعهد روزنامه نگاری این است که اطلاعات و اخبار از حوادث و واقعات موجود در کشور را آنگونه که هست، انعکاس بدهند. امروزه در افغانستان بسیاری از خبر نگاران و رسانه ها، حکومتی و یا وابسته به تمویل کنندگان خارجی شده اند و اهداف و سیاست های دولت و یا تمویل کنندگان خود را بازتاب می دهند. حقایق را آنگونه که هست، انعکاس نمی دهند. کمپاین انتخاباتی شورای ملی و ریاست جمهوری در هر دو دوره نشان داد که مطبوعات و رسانه ها تا چه حد اطلاعات نا درست و فرمایشی به ملت می دادند. و جانبدارانه عمل می کردند. در کشورهای غربی حتا در به قدرت رسا نیدن روسای حکومت ها، رسانه ها و تبلیغات نقش درجه اول را دارند. حتا در ایجاد تفرقه های قومی و مذهبی و افروختن آتش جنگ ها نقش بزرگی را ایفا می کنند. بنابراین نقش خبرنگاران و رسانه ها در شرایط امروزی جامعه ی بشری مساوی با نقش دولت ها و قوای سه گانه ی حکومت ها است.

متأسفانه در افغانستان امروز، رسانه ها وابسته به دستگاه دولت و نهاد های بین المللی شده اند و از تعهد و رسالت وظیفوی خبری نیست. آن عده از خبرنگارانی که با شجاعت و مسوولیت حقایق را بازتاب می دهند، یا ترور و یا هم از وظیفه سبکدوش می گردند. سرنوشت خبر نگاران هیچ کشوری در منطقه

مسلط باشد و این نقیصه باید از میان برداشته شود. ژورنالیزم، روح یک ملت و زبان حال همان ملت است و آن را باید گرامی داشت و از آن پاسداری نمود.



## توکی

### عبرت

یو سړی په اعدام محکوم سو. کله چې یې د اعدام ځای ته راوست هغه وویل، ما د څه په خاطر اعداموی؟

قاضی ورته وویل، ددی لپاره چې ستا اعدام د نورو خلکو د پاره عبرت وگرځي.

هغه ورته وویل، داسي نه سي کېدای چې دا نور خلک اعدام گړي چې زما د عبرت سبب وگرځي!

\*\*\*

### خپله ژبه

د یوه سړي سره خپل زوی ورسره و، چې په خپله مورنی ژبه هیڅ نه پوهېدی. یوه سړي پوښتنه ځني وکړه، چې دغه زوی دي ولی په خپله مورنی ژبه خبري نسي کولای چې په خارجي ژبه خبري کوي؟

پلار یې ورته وویل: ته هیڅ تشویش مه کوه، زه ښکښل په خپله مورنی ژبه ورته کوم!

- راتولونکی: پ. باوری

مانند افغانستان فاجعه بار و دردآلود نیست و قربانی هایی که در طی همین چند سال خبرنگاران کشور ما داده اند اسفبار است. نشرات رسانه ها (تلویزیون ها و رادیوها و اخبار) امروز معیاری نیستند. نه زبان گفتار عام را دارند و نه زبان نوشتار معیاری را دارند. با لهجه های گوناگون و تقلیدی از کشورهای همسایه و زبان های خارجی سخن گفتن و برنامه ریزی های بی کیفیت و مضحک و غیرهنری و علمی، اعتبار رسانه ها را از میان برده است. حتا اعلامیه ها و اطلاعات برخی دانشگاه ها را که در رسانه ها می خوانیم، خنده آور است. به اشتهاارات، اعلانات، لوحه های شهر و رسانه ها که نگاه می کنیم، بیشتر به زبان های خارجی اند و بیم آن می رود که از زبان و فرهنگ بومی خود بیگانه می شویم. نمونه ی برجسته آن برنامه های تفریحی و خبری تلویزیون طلوع و تلویزیون یک و تلویزیون ملی و دیگران، شرم آور است. بسیاری از این برنامه سازان سواد کافی ندارند و در گفتار و نوشتار شان غلطی های مشهود و نقیصه های کلان دیده می شود. بسیاری از این رسانه ها برای مردم، دغدغه ها آفریده اند و نیازهای کاذب، خلق کرده اند تا مردم را بسوی گمراهی بکشانند. دانستن دو زبان ملی (پشتو و دری) و یکی از زبان های بین المللی مثلا انگلیسی، از اولویت های خبرنگاری است. دیده می شود که یک خبرنگار فارسی زبان با یک کار شناس پشتو زبان مصاحبه انجام می دهد. یکی به زبان پشتو و دیگری به زبان دری که در هیچ جای دنیا چنین مضحکه ای دیده نشده است. خبرنگار باید به هر دو زبان هنگام مصاحبه

# روزدي

- نو دا دومره کتابونه، کتابتون اودا لويي الماري بيا دڅه لپاره؟ چې ټول شيان موبایل کي گوري.
- زوی مې هم د خپلي مور په پلوی له ځايه را پاڅيد، تا به ويل لاس راچوی، نيغ ودرید. د کتابونو الماري ته يی لاس ونيو، په ملنډوبې د کوتي له بله سره په امرانه انداز راغبر کړ:
- پلاره! مور رښتيا وايي اوس کتابونه په کارتتونو کي واچاوه، چې کله دې له موباييله زړه تور شو، بيا يو يو راباسه او لوله پي.
- زوی ته مې ښکته پورته په ځير وکتل. تندي مې غونځي شو. خو دوي يوه هم زما دقهریدلي ځيري او حالت پروا ونه کړه. ميرمن مې هم د زوی په ځيرله کتابونو ډکي الماري ته سترگي ونيوي، مخ پي راواړوه:
- ولي دې په تندي کي گونځي جوړي شوي؟ رښتيا وايي چې نه پي لولي، ولي دې ځای راباندې تنگ کړي؟
- په لور آواز مې چيغه کړه:
- نو ستاسو څه خوښه ده چې کتابتون ونروم؟ زوی مې وبيريد، سربې لکه په گناه کي چې ونيول شي، ځورند ونيو. غلی ځای پرځای کښيناست، خو ميرمن مې په سره سينه په کراره راغبرگه کړه:
- هيڅ شی مه نرو، په ځان کي بدلون راوله.
- خبره پي داسي بده راباندې ولگيده، لکه څوک چې مې وکنځي. له ځايه جگ راپورته شوم.
- په ځان کي بدلون! ولي ليونی يم که څه؟
- زوی په ځير راوکتل او ميرمن مې په موسکا ځواب راکړ:
- ليونی نه يی، خو که د ما شومانو په ځير دې له دې تيليفون سره د لوبو کولو لاس وانځلي، يوه ورځ به خامخا ليونی شي.
- سترگي مې تيغي راوويستي. خوله مې وازه ونيوه، سر مې په دواړو لاسو کي ونيو:
- زه له تيليفون سره لوبې کوم!؟
- ميرمن مې په خپله خبره نه وه پښيمانه، لکه زما د تيليفون څارنه پي چې ورځنی مشغولا اوسي د خپل څار اوږد داستان پي راواخيست:
- خود لوبې کوي. د ډوډی په منځ کي فيسبوک، په لاره کي فيسبوک، په کور فيسبوک، په کار کي فيسبوک، سهار فيسبوک، ماښام فيسبوک ...
- زوی ته پي مخ ورواړاوه، په ولي پي لاس ورکښنود.
- د دې نورو بلا وونومونه ته ورته ووايه!
- زوی مې لکه د مخابراتي تکنالوژي سختي پوښتنې چې کوم ښونکي ته په آزموينه کي ځوابوي، په لور آواز د نورو اپونو نومونه يو په بل پسې قطار کړل:

وايبر، وتساپ، انستاگرام ...

هر و پينځو دقيقو کې به يا زما په يادانيت چا غبرگون بنود او يا به هم دنورو په ليکنو زما د غبرگون ځواب راته. اوس نو زما دملگرو شميره له زرگونو اوښتې وه. له دې دمخه به ما تل په سفرونو کې کتاب له ځانه سره وړ، چې کله به کورته راگرځيدم نو که به مي ټول کتاب نه و، نو نيمه برخه خو به مي خامخا لوستې وه، خو اوس به مي چې پانه لا لوستې نه وه، بيرته به مي په ټيليفون کې فيسبوک او يا بل اب ته سر وربنکاره کاوه.

که رښتيا ووايم. د ټيليفون دې رورډوالی نه يوازې له کار او مطالعې راگرځولم او زما ټولنيزو او کورنيو اړيکوته بې ورځ تر بلې توان اړاوه، زما روغتيا بې هم ټکنی کوله. اوس مي حافظه ورځ تربلې خرابيده او سترگو مي هم ديد پريښوده.

په دې ورځ مي ټيليفون ته گوټې ورنه وړې. شپه راغله په کټ کې پريوتم. د شپې مي خوب وتښتيد، ترگهيځ مي سترگه ورنغله، اړخ پر اړخ واوښتم راواوښتم، خو ټيليفون مي هم له ځايه راپورته نه کړ. گهيځ چې خوبولی له کټ راپاڅيدم لکه روزه چې مي ماته کړی وی بيرته د ټيليفون تنده راباندې غالبه شوه.

ټيليفون مي د پرون په څير نه ځواباوه، خو په غلا به مي د خپلو ليکنو تبصرې خامخا ځوابولي او د نورو په ليکنو به ما تبصرې کولي. تر مازيگره کوم شل زنگونه راغلل او زه بې په پلمه هره ځل دناستی له خونې هغې خونې ته چې موبایل په کې ايښی ووولایم او راغلم. په وروستی ځل مي چې ځنډ وکړ او دناستی کوټې ته بيرته وگرځيدم، ميرمن کلک له لاسه ونيوم:

- مه ځان غولوه او مه مور!

پوهيدم که مي د ميرمن خبرې ونه دروم، ترسبا به غوږونه راوخوري. د يو سرتيري په څيرمي چې پهره کوي او ده ته را روان کس ده ته له رانږدې کيدو راگرځوي، اوږده چيغه له خولي وويسته.

- بس، بس، بس ...

زوی مي زرخبرې ودرولي، سرې ټيټ ونيو. ميرمن مي لکه په ستوني کې بې چې کپ ونخلي توخي ونيوه. يوه ويرونکی چوپتيا خپره شوه. زه هم پخپل ځای آرام کښيناستم. داسې مي ځوابده شوه، ته وا په محکمه کې مي د کوم جرم سزا واوريده. سرمي په زنگانه کښنود، خو زر راپاڅيدم. د ميز له سره مي خپل نوی وروستی ماډل ټيليفون راواخيست. په لاس کې مي لکه د واليال توپ پورته بنکته وغورځاوه. د ميرمن مخې ته لکه سرتيري ودريدم، په ورو مي وويل:

- دا دی له دې وروسته چې په کور يم، ټيليفون ته هم ځواب نه ورکوم تاسو لا فيسبوک يادوی. زوی ته مي مخ ورواړاوه. ټيليقون ته مي اشاره وکړه:

- رايه دا هغې بلې کوټې ته يوسه، چې ټيليفون راته، ځواب مه ورکوه، خو گوره يی چې د چا زنگ دی. که مهم وو زه بيا زنگ وروهم.

ميرمن مي گرمه نه وه. پوره درې کاله کيدل چې ټيليفون له هرڅه غورزولی وم. په دريو کلونو کې مي درې کتابونه هم نه ولوستی. کمپيوتر ته به چې د څه ليکلو لپاره کښيناستم. هر پارگراف به رانه نيمگړی پاتې شو، ځکه



زه لکه په غلا کې چې ځای په ځای نیولی  
یم، وشرمیدم. بې ځوابه شوموم، سرمې ټیټ  
ونیو. دا داسې وه لکه یو پاخه سگرې ته چې  
هره ورځ په جیب کې د سگرې قوطی په جیب  
کې اچوی او بیا ترې د سگرې د پریښودلو هیله  
کوی. بې واکه مې چیغه کړه:

- نو څه وکړم؟

میرمن مې د ځواب او چارې په لټه په فکر کې  
لاړه خو زوی مې لکه ددې روږدیدا ما هر چې  
وي زر خواته راغی، په خندا ېې راغبرگه کړه:  
- ما ته ېې چل راځي.

د سترگو په رپ کې له کوتې ووت. له بلې کوتې  
بې زما ټیلیفون په منډه راوړ. ټیلیفون ېې په لاس  
کې واړاوه او اړاوه. زموږ مخې ته د کرکې سره  
لنډ ودرید. تا به ویل د جلال آباد په باغ کب کب  
کې د خاکیشاه مداری ننداره راباندې ویني، په  
لور آواز ېې وویل:

- سترگې پټې!

موږ دواړو هم په ټوکو دده قوماندو ومنله.  
سترگې مو پټې کړې، زوی مو دسترگو په رپ  
کې دکور له پرانیستي کرکې له اتم پوره لاندې  
څه شی وغورځاوه. سترگې مې پرانیستي، په  
لاس کې ېې موبایل نه بنکاریده. د غوسې سور  
راو اوښتم منډه مې کړه چې ویی و هم خو میرمن  
مې مخې ته ودریده. ما چې له غوسې خوتیدم او  
میرمن کلک نیولی وم چیغه کړه.

- پوهیږې ددې بیه څو ده؟

خو زوی مې چې ویره ېې له سره الوتې او ته به  
واپی لویه توره یې کړې ده، په غرور راغبرگه  
کړه:

- ته اول خپله بیه ووايه! ستا بیه څو ده؟

خبره یې مسخره راته وبریښنده، فکر مې کاوه  
لکه په ما چې ملنډې وهي، په فکر کې ېې  
واچولم. خو ده فکر کولو ته پریښودم، د  
موبایلوډ پیرې او ناسمه کارونې یو اوږد  
لکچرې راکړ:

- ته پوهیږې د موبایلو داسې کارونه په کال کې  
څومره خلک رندوی؟ څومره کسانوته روانی  
ناروغی پیدا کوی؟

نږدې راغی، مخامخ راته ودرید، :

زه نه غواړم چې روند او لیونی پلار ولرم.

خبرې اغیز راباندې وکړ. لکه په زړه مې چې  
یخې اوبه توی شي، غوسه ېې زما دم گړی کې  
ودروله. غیر کې مې له نازه ونیو. خو په خندا  
مې وننگاوه:

- نو نن سبا بې ټیلیفونه کله ژوند کیري؟

وارد مخه لکه په هر څه ېې چې پخوا بڼه پوره  
فکر کړی وی. لاس ېې جیب ته ننویست او یو  
لوی پخوانی زوړ ماډل ټیلیفون ېې راوکیښ:

- دغه دی دا دې هم موبایل. د انترنت نه دی خو  
د خبرو لپاره ټاپ شی دی. یوه جمعه یې بطری  
چارچ ذخیره کوی.

ما لکه په جکره کې تسلیم شوی سرتیری مور او  
زوی دواړوته د تسلیمی لاسونه پورته کړل.

## دواش

کردبندی شده بود، فاصله بین کرد ها، جاهایی با پهنای یک ونیم متر، جاهایی یک متر و جاهایی نیم متر بود، گذشته از آن سمنتی هم بود، می شد دو نفره، سه نفره کنار هم گردش کنی. ماه رخ با پسر همسایه مناسباتی خاصی را تنظیم کرده بود، عصرها گاهی با چای و چاکلیت نازش می داد، گاه با چای و کیک، گاه هم دستش را می گرفت و در باغچه گردش می داد، از هر در با هم قصه می کردند و می خندیدند، مناسبات نیک با رحیم پسر همسایه دارای اهمیت استراتژیک بود.

پسر همسایه بسیاری وقت ها، برای ماه رخ سودا می آورد، آخر یگانه مردخانه گفته می شد، دیگران همه به دلیلی خانه نمی بودند، برادرهای ماه رخ، همه خیاطی می بودند.

هر وقت سودا کار می شد، پسر همسایه به دوش بازار می رفت و از دوکان ها که چندان از خانه دور هم نبود، سودا می آورد، سودا را روی صفه می گذاشت و صدا می کرد: ده صفه ماندمش و خودش دویده خانه می رفت.

یک روز ماه رخ از او خواست که برود یک پری ساجق برایش بیاورد، رحیم قبول نکرد و

نم نمک باران بود، ماهرخ دختر کلان باشی شعبان خیاط نمی دانست پسرک همسایه از حرفش خواهد شد یا نه، دل نا دل، او را صدا زد و پرسید: میری بریم کمی سودا بیاری؟ پسرک گفت: اگه مادرم اجازه بته.

ماهرخ دختر بسیار زیبا و طناز بود، چشمانش جادو می کرد، وقتی زلفان طلایی رنگش را به یک سومی زد، مثل ملکه ها بود، بیست و یک یا بیست و دو سال داشت ولی تا هنوز یک خواستگار جدی هم نه، شاید از همین خاطر، همیشه، پشت شیشه ی کلکینی که رو به کوچه بود، می ایستاد تا لبخندی بسوی خود صدایش کند. ماهرخ، همیشه با یک آرایش کم حال، مو های شانه کرده و لباس تمیز و اتو کرده دیده می شد، طور خاص راه می رفت و طرز خاص صحبت می کرد، آواز ملایم و نرمی داشت و بسیار مهربان بود.

حویلی شعبان مثل یک باغچه بود، پر از درخت، پر از گل، حتا درخت های گل داشت، صبح گونه های مختلف پرندگان از روی شاخه ها و لای درخت ها می خواندند، حویلی پر از ترانه ی پرندگان می شد، باغچه بسیار خوب

گفت: کاری خانگی دارد، مادرش را واسطه ساخت، بازهم قبول نکرد، ماه رخ بسیار عذر و زاری کرد، آخر رحیم گفت: اول کار خانگی مه خلاص کنم باز میرم ساجق میارم - کار خانگی اش که تمام شد، کمی رفع خستگی نمود، ماه رخ از یادش رفته بود، رفت بیرون و با همسالان به بازی فوتبال گرم شد، یک توپ بسیار عالی هم داشتند، یک ک ور کهنه و مستعمل توپ را از کسی خریده بودند، تیوپ آن را هم از بازار تهیه کرده بودند، سوراخ ها و پارگی های ک ور را هم موچی ترمیم کرده بود، روی هم رفته برای آنها مناسب بود، دیگر بچه ها حسرت آن را می خوردند، تا دیر میان گرد و خاک کوچه تاه و بالا دویدند همه خاک و خاک پر شده بودند، بازی که تمام شد، همه باید دست و روی خود را می شستند، خود را مرتب می کردند و گرنه خوشحالی های فوتبال با قهر پدر و مادر شسته می شد. یک جوی کلان آب خیابان را عبور می کرد کنار جو نشستند و دست و رو شستند، رحیم هم مثل دیگر همسالان به سوی خانه حرکت کرد، نزدیک دروازه ی حویلی که رسید ماه رخ یادش آمد، برگشت رفت بازار و یک پری ساجق خرید.

رحیم همین که از دروازه داخل حویلی شد ماه رخ را دید، ماه رخ روی زینه ی صفا نشسته بود، او را که دید خود را قهر گرفت، رحیم همانطور مستقیم طرف ماه رخ رفت و گفت: ببخشین کار خانگی داشتیم واز جیب خود یک پری ساجق بیرون آورده، به ماه رخ پیش کرد، ماه رخ تقریباً ساجق را از دست پسرک چور کرد، ساجق را که گرفت، گفت: تشکر که

یادت مانده بود، ازجا برخاست و دوبار به سرعت پسرک را بوسید، مثل مادر کلانها، چپ چپ، رحیم ماچها را با سر آستین، از رویش پاک کرد، پیشانی اش ترش شد و از شرم رخسارش سرخ شده بود، دوید سوی خانه و دروازه ره پشت خود قلفک کرد، لحظاتی همانجا ماند تا کم کم روحیه اش تغییر کرد و آرام شد.

مناسباتش با ماه رخ خراب شده بود، خراب خراب، دیگر از حرفش نمی شد، برایش سودا نمی آورد وحتا کتتش گپ هم نمی زد. مادر که واسطه می شد هم نمی پذیرفت.

یکروز مادرش پرسید: سرچی از ماه رخ خفه شدی؟ گفت او مره اشتك فکر میکنه، مه خو اشتك نیستم که ایتوکارا میکنه، چارده ساله آدم استم - مادر دیگر نپرسید که چی شده است و قصه خاموش شد و ماه رخ هم دیگر تقاضای آوردن سودا نکرد.

تقریباً این آزردهگی شش یا هفت ماه دوام کرد، یک روز ماه رخ آمد پشت کلکین اتاق رحیم، دید که درس می خواند، پله کلکین را آرام تیله کرد، باز شد، سلام داد و مودبانه پرسید درسایت که خلاص شد باز بریم سودا میاری؟ - رحیم گفت همیالی میارم چی کار داری؟

ماه رخ گفت: چند تا ورق نامه بریم بیار، د قرطاسیه فروشیا پیدا میشه، رحیم گفت: هر رسم که داشته باشه؟ گفت: پروا نداره. رحیم گفت چند ورق بیارم، یک دیی برایش داد و

گفت هر قدر شد. رحیم فوراً لباس بیرون رفتن اش را پوشید، خود را مرتب کرد و رفت، بعد از چند دقیقه با ورق های نامه برگشت، وقتی که ماهرخ کاغذ های ویژه نامه را می گرفت گفت: ای یک راز اس بین ما، به هیچ کس نگویی خو- رحیم گفت خو.

مادر رحیم صحنه را می دید، خطاب به دختر همسایه گفت: بخیالم باز گپش دادی، خنده ی ملیحی روی لبان ماه رخ دويد.

بعد از گرفتن ورق های نامه ماه رخ چند روز گم بود، گم نی، یک قسم به چشم دیده نمی شد، یک بار رحیم رفت که ببیند چه گپ اس، از پشت شیشه دید ماهرخ روی تشک دراز افتاده و مشغول نوشتن است، اطرافش پر از کاغذ های مچاله شده، یک پیاله چای که به بغل افتاده، سرپوش چاینک روی قالین، یک وضعیت که با سلیقه و رفتارهای ماه رخ همسانی ندارد.

چند روز بعد ماه رخ دو باره پشت کلکین ظاهر شد، دیگر در اتاق هم راه می رفت، با خود حرف می زد، سر می جنباند و دست هایش را حرکت می داد، گویی معلمی مسئله ی پیچیده ای را به شاگردان توضیح می دهد، قرار و آرام نداشت، هر لحظه می دويد، پشت کلکین خانه که رو به کوچه بود، نگاه می کرد. کم سر صاف می آمد و در خود فرو رفته بود، یک قسم، مثلی کسی که منتظر حادثه ی بزرگی باشد، حادثه ی که شاید همین لحظه رخ می دهد و جهان را دگرگون می نماید. یک روز رحیم رفت که اگر از همان ورقا، کدام ورق از ماهرخ بگیرد، وقتی داخل اتاق ماه رخ

شد، ماهرخ پشت شیشه ایستاده بود و آرام گریه می کرد، رحیم را که دید رفت روی تاق ارسی نشست - رحیم پرسید چرا گریه می کنی؟ چی شده گریه می کنی؟

ماهرخ گفت: بیا نزدیک - رحیم نزدیک ماهرخ رفت، ماهرخ دستش را گرفت و گفت تو آزرده بودی نی که چرا نازت میتم - گفته بودی مه خو اشک نیستم - امروز مه اشک استم، اشک هایمه پاک کو - نازم بته - سرم دست بکش، ببوسیم، امروز مه اشک شدیم - دست رحیم بی اختیار روی سر ماهرخ کشیده شد و آمد اشک هایش را پاک کرد و گفت آرام باش آرام باش -

رحیم می خواست همه چیز را بداند اما حرفی نزد و فقط ماه رخ را نوازش می داد و می گفت آرام کلانها خو گریه نمی کنن - ماهرخ نامه را به رحیم داد و گفت بخوان - نامه نه تنها اظهار عشق بل پر از زاری ها در آستان معشوق بود، رحیم وقتی خواندن نامه را تمام کرد، می خواست نامه را پس بدهد، ولی ماهرخ گفت پشت سرش را هم بخوان. رحیم پشت نامه را خواند، دو یا سه بار - خاموش ماند و هیچ چیزی نگفت، فقط رنگش تیره شد.

رحیم اگرچه عمق مسئله را خوب، چنانکه باید، درک نمی کرد اما می دید که ماه رخ چيگونه شکسته و بیران شده است.

روی تاق پهلوی ماهرخ نشست، دست های ماهرخ را میان دست هایش گرفت و روی خود را به کف دست هایش چسپاند. انگشت های ماه رخ هم نم نمک اشک را حس کرد.

ماهرخ آهسته آهسته آرام شد، از رحیم خواست برود خانه خود - ماهرخ پشت تیرگی شام و دیوارهای اتاق خود به تنهایی پناه برد.

از آن پس یگان وقت رحیم خودش خبر گیری می آمد و می پرسید کدام کاری اگر باشد - کم کم مطیع شد، دیگر خود را به نوازش دست های سپید ماهرخ می سپرد، یعنی اجازه می داد نوازشش کند. یگان وقت که ماه رخ او را می بوسید یا بغلش می کرد یا سرش را به سینه می فشرد، دیگر اعتراض نمی کرد، خود را آرام می گرفت، مثل یک برده تسلیم شده بود. هر وقت هر امری که ماه رخ می کرد انجام می داد - پنج شش ماه بدین منوال گذشت، یک روز که به اتاق ماه رخ سرزد، ماه رخ روی بستر دراز کشیده بود، می خواست برگردد که ماهرخ صدا زد: رحیم جان- رحیم داخل اتاق شد، گفت چرا خوابیدی؟ ماهرخ گفت کمی سرم درد می کند، چایی بلد استی؟ آن روز ماهرخ را بسیار نازداد، سرش را چایی کرد، ماه رخ از دستش گرفت و پهلوی خود رحیم را خواباند و گفت: کمی پهلویم بخواب، رحیم را به سوی خود کش کرد و بخود چسپاند روی خود را به رویش گذاشت و دقیقی در سکوت و آرامی گذشت - وقتی رحیم اجازه رفتن خواست از جا برخاست رحیم را تا روی صفا بدرقه کرد.

دوسال بعد

یک زینه از این سو و یک زینه هم از آن سو کنار دیوار ایستاده بودند، زینه های چوبی، ماه رخ با محجوبه و خاله اش، در حالیکه دست های شان روی دیوار قرار داشت،

صحبت می کردند، معمولاً آنها از همین طریق دیدار می کردند، محجوبه گفت از وقتی خاله نسرین شان کوچ کرده اند، تو یک قسم پرموج شدی - ماه رخ گفت نی بابا، تو چی میگی، خاله ی محجوبه، بس بی بی خندیده گفت: خاله نسرین یا رحیم جان، کدامش؟ هر سه خندیدند - ماه رخ گفت: نی، مه هم خوش شدم هم آزرده، خوش شدم که خانه گروهی گرفتن، خانه ی تمیزتر و خوبتر، کلان حویلی دارد، پر دار و درخت هم است - آزرده شدم که دور شدیم با هم عادت کرده بودیم یک قسم هنوز هم حویلی در نبود آنها خالی معلوم می شه، سه ماه شد که رفته اند به نظرم سه سال می آید - بس بی بی پرسید: راستی پشت رحیم دق نشدی؟ ماه رخ گفت: بسیار زیاد، او ره واقعا دوست دارم تا آخر زندگی در دل و فکرم جا دارد، همیشه پشت اش دق خواهم شد.

از پایین، از بین حویلی، حوریه با صدای بلند خواهرش را صدا زد: بیا مادرم کارت دارد، ماه رخ از زینه پایین شد و نزد مادر رفت.

خانم ضیا جان، مادر خانواده، زنی با پیچه های سفید، کومه های فرو رفته، لاغر و سیاه چرده بود که همیشه چار طرفش انواع جوشانده، کاسه پرهیزانه، پر یا خالی وجود داشت. ماه رخ که آمد، خانم ضیا جان، روی بستر به شکل نیمه خوابیده بر پشتی مخمل در حالت تکیه قرار داشت، ماه رخ با صدای ملایم پرسید مادر جان مره کار داشتی؟ مادر گفت بیا پیشم بشین - حوریه تو هم برو بری نان شو آمادگی بگی. حوریه مقصد مادر را فهمید، رفت که قصه ی شان اخلاص نشود.

مادر چند شب از جوشانده ی سرد شده نوشید بعد گفت: بچیم از کابل بریت خواستگار میایه، شو پدرت هم شاید کتت گپ بزنه، میگن آدمی خوبی اس، می دانم او قدر عقل داری که بلی بگویی، ولی تشویش مه دیگه چیز اس.

می ترسی او مره خوش نکنه- نی نی دخترم، حتما خوشت میکنه، تو نه تنها دختر بسیار زیبا هستی بلکه بسیار دختر خوب آم استی، خانم خوبی هم میشی، اگه د بین سیال و شریک می بودیم، ایقه دور نمی افتادیم، حالا صاحب نواسه هم می بودم.

خی از چی تشویش داری مادر جان؟

از رابطه ات با رحیم، جان مادر، یک روز از پشت شیشه دیدم تان به نظرم آمد که با هم خو استین، خیال کدم کمی برهنه بودین، خدا کنه ... فکرایم صحیح نباشه.

مادر! رحیم خو یک خاشه اشتک اس.

مادر در صدای ماه رخ ناله ی را حس کرد، یعنی ایطو گپه توقع نداشتم.

جان مادر رحیم هفده هژده ساله آدم اس - تفاوت سن دارین - خو رحیم یک مرد کامل اس دیگه.

ماه رخ خم شد پیشانی مادر را بوسید و گفت: بیغم باش مادر - شو عروسی مره از بستر دور نمی اندازه، بیخی مطمئن باش. قدر مه و عزت شما زیاد خات بود، اوقه بی عقل آم نیستم دیگه.

شب پدر و برادرها درست سرشام خانه آمدند، دیگر شب ها معمولاً ساعت هشت یا نه

خانه می آمدند، فضا چیز خاصی را بیان نمی کرد، آرام غذا خوردند، گویا هیچ چیزی در شرف وقوع نیس.

غذا که تمام شد، ماه رخ با پیاله ی چایش برخاست رفت اتاق خود، دسترخوان شب را همیشه حوریه جمع می کرد. چند دقیقه بعد پدرش آهسته به در اتاق ماه رخ تک تک زد، مه هستم بچیم، مکئی کرد و داخل اتاق شد. باشی شعبان آهسته آهسته به صحبت شروع کرد، چپرکتت را هم باید نو بسازیم چوکی ات خوب اس خو میزک ات را هم یکی دیگه بسازیم کم کم آمد روی اصل گپ، پس از یک مقدمه ی کوتاه، اصل مسئله را گفت و از دختر پرسید که او چی نظر دارد. هرچی شما بگویین پدر جان.

شعبان هر جمله ی را که می گفت معنی اش این بود که چی بخواهی چی نخواهی ترا به این مرد می دهم، ولی یادش نمی رفت که پس از هر جمله بگوید که نظر خودت چیست دخترم. دختر هم تکرار می کرد: هرچی شما بخواهین. سرانجام شعبان از اتاق ماه رخ برآمد، خوشحال و خندان و زیر لب زمزمه کرد: دختر خوب یعنی این "هرچی شما بخواهین ، پدر جان"

یک هفته بعد خواستگاری آمدند، تقریباً بلی گفته شد، دختر هم مورد قبول واقع شد، دختر و پسر با خانواده، عصریکی از همان روز ها تا باغ زراعت هم رفتند در راه قصه هم کردند.

از مرد که می پرسیدند نظرت چیست، مرد هر لحظه می گفت خیلی محبوب اس، خیلی محبوب اس -

ولی دو طرف قسمی تفاهم کردند که یکی دو ماه بعد تکرار بیابن یعنی دخترخو سبزی پالک نیس که بگویی یک دسته بتی اینی آم پیسی ش بیادر. مهمانها خانه ی اقارب شان می بودند، همان ها که رهنمایی کرده بودند، تقریبا یک هفته ده روز ماندند بعد هم رفتند کابل -

فردای آن روز که خانواده ی داماد رفتند کابل، ماه رخ آمد، گفت مادر جان میرم خانه خاله نسرینم، یک چکرک، ماه رخ رفت خانه ی دوست ...

نسرین جان با گرمجوشی از ماه رخ پذیرایی کرد، مثل ایکه عید باشه و عید کدن آمده باشه. شاید بیست دقیقه، کمتر یا زیاد تر که گذشت، پرسید خاله جان، رحیم مالوم نمیشه، کجاس؟ نسرین جان از پشت شیشه ی کلکین با انگشت نشان داد: اووونونه، د اخر باغچه، زیر درخت شاه توت، روی دراز چوکی سمنتی - ماه رخ گفت: برم یک دفه ببینمش، نسرین جان برخاست که ماه رخ را همراهی کند، ماه رخ گفت خاله جان، شما زحمت نکشین، میخایم تنایی کتتش گپ بزیم - وقتی رحیم ماه رخ را دید چشمایش برق زد گفت: شما کجا (باقی جمله را ماه رخ گفت:) اینجا کجا - هر دو خندیدند و لحظاتی سکر آوری پیرامون شان شگوفه زد، مثل سکر شیرک.

روی چوکی سمنتی کنار رحیم نشست، دست های رحیم را میان دست های خود گرفت، از بسیار چیزها قصه کرد، از درس هایش پرسید، حتا پرسید خطاطی را خو ایلا نکدی، رحیم حس می کرد چیزی رخ داده است ولی نمی توانست حدس بزند چی رخ داده است. ماه رخ

قصه کرد و قصه کرد و ادامه داد: بریم خواستگار آمده، مسئله جدی است، پدرم مره بریش میته. رنگ صورت رحیم پرید، یک تکه سفید شد، آهسته پرسید: تو چی ...؟ صدایش مثل ناله بود.

ماه رخ گفت: مه چی دیگه، میگن آدم خوب اس، د کابل کلچه پزی داره، زنش سه سال پیش مرده، دو فرزند هم داره، مام می ترسم، روز به روز پیر شده میرم، پیردخترمی شم، ماه رخ از جا برخاست رویش را به روی رحیم چسپاند، آهسته بوسید، گفت: رحیم جان مره نمی بوسی؟ رحیم دست ماه رخ را گرفت به چشمانش خیره خیره نگاه کرد و گفت خدا حافظ.

رحیم ماه رخ را بدرقه نکرد، فقط رفتنش را با چشم دنبال کرد و زیر لب گفت: ماه رخ خدا حافظی کردن آمده بود، حالا دانستم. اندوه مبهمی روح رحیم را در خود فشرد، رحیم روی گونه های خود اشک را فهمید.

پایان



## پام کوه! ابراهیم شیطان دی شیطان

امین خپله کپسه داسې راته وکړه:

میرزا بدر هم کت مت باور درلود خو پوښتنه دا وه چې ابراهیم چیرته دی؟ غوښتل مو څوک ورپسې ولېږو، چې ناڅاپه پیدا شو.

حمزه دغل ورته وویل: «برهان الدین ناوړه ډېر خلک په ځان راټول کړي دي، داسې ښکاري چې ډېر کسان زموږ گوند ته رایې ورنه کړي، که په ټاکنو کې پاتې شو د ټول دوستانو او دښمنانو په وړاندې به مو سترگې ټیټې شي.»

ابراهیم له ملنډې وهونکې خدا وروسته په سره سینه وویل: «تاسو هوسا کینئ او دغه کار ماته پرېږدئ!»

احسان تقاعدي ورته په غوسه شو او ویې ویل: «څنگه هوسا کینو؟ سیال لوری هره ورځ غښتلی کیږي. که له سرچینې یې مخه و نه نیسو، ماتي به مو ارومرو وي.»

ابراهیم بیا په بې پروایۍ او سره سینه ورته وویل: «بابا جان! دا کپسه دومره د فکر او چرت وړ نه ده، د خدای په فضل به یې د مالګې غونډې رېزمرېز کړم او خاوری به یې د باد منګولو ته ورسپارم.»

مور د ده په خبره ډاډمن شوو خو نه پوهېدو چې څرنگه به ماتي ورکړي؟

- وروره! د ابراهیم زبوک هېڅ یو کار طبیعي نه دی. کاشکې ښاروال کړی مو نه وای. خو اوس نو پښېمانی څه گټه لري؟ ټاکنې رانېږدي شوي، زموږ سیالان په چټکو هڅو او هلو ځلو بوخت وو، خو ابراهیم زبوک نه ښکارېده. ما چه هر څومره پانګه درلوده ټوله مې بزگرانو ته په پور ورکړه تر څو د انتخاباتو په وخت کې زموږ گوند ته رایې راکړي خو برهان الدین بدمرغه کله له مبارزې څخه لاس اخیست!؟

څه موده د مخه بزگرانو ویل چې: «مرگ شته خو ستاسو د گوند له پلوی څخه په شا تګ نه شته. خدای یو دی او گوند هم یو دی، خو په دی ورځو کې د کلیو خلک زړه نا زړه دي. دا ټوله گناه د برهان الدین په غاړه ده چې دوی یې له لارې اېستلي دي. هرڅومره چې د ټاکنو ورځې را نېږدي کېدې همدومره هلې ځلې او خوځښتونه هم زیاتېدل خو ابراهیم هېچیرته نه په سترگو کیده.

د هوټل څښتن وویل: «تاسو مه خپه کېږئ، په خدای چې ابراهیم خو دغه غولونکی موافع وکیل د چای غونډې غورپ کړي.»



ابراهيم له لږې چوپتيا وروسته لومړی وخنډل او بيا يې وويل: «دا خبرې پرېږدئ، زه د خیر او ښېگنې د يوه غوره کار هوډ لرم، نه پوهېږم چې تاسو څه وايي؟»

مور نه غوښتل چې په داسې مهال کې له ټاکنو پرته په بل شي خبرې وکړو. دا ځکه ابراهيم خپلې خبرې ورپسې وغزولې او وېي ويل: «غواړم په دې ښار کې داسې جومات جوړ کوم چې په هيواد کې يې ساری نه وي. دا جومات په د دوو منارو پر ځای څلور منارونه او هر منار به درې پوره وي. اته گنبدې به يې د طلا په اوبو رنگ کړو، غولۍ به يې له سپينو مرمرو، دروازی به يې له صدفو او محراب به يې له تورو مرمرو څخه وي. لنډه دا چې د دغه جومات د ښايست د نندارې ته به د نړۍ هاغه خوا خلک هم راځي. څنگه خوښه مو ده؟»

ابراهيم جانه! دا څه پوښتنه ده؟ ستا يې امر او زموږ يې د سر په سترگو منل. څوک به وي چې د جومات په جوړولو خوشال نه شي؟

- ښه! داسې چې ده نو بايد د جومات جوړولو په نوم يوه ډله و ټاکو.

ما وويل چې: «ابراهيم جانه! دغه د جومات جوړولو وخت نه دی، ښه ده چې دا کار له ټاکنو وروسته پيل کړو...»

ميرزا بدر ډېره مينه ورسره ښکاره کړه، ده زما خبرې پرې کړې او له ابراهيم څخه يې وپوښتل: «دا خو ډېره ښه خبره ده خو د لگښت پيسې يې څوک ورکوي؟»

- په دې هکله مې هم فکر کړی دی. ښه ده چې د پيسو ټولو يوه غونډه راوغواړو او په دې

غونډه کې به پلوي کسان هم گډون وکړي ځکه چې دين او سياست له يو بل څخه بېل دي...»

ماته شک پيدا شو چې ښايې دغه غونډه يوازې يوه پلمه وي او ابراهيم غواړي په دې ډول له برهان الدين څخه پخلا شي. د غونډې ځای مو د زده کوونکو خونه وټاکله، د سيمې اوسيدونکو ته مو خبر ورکړ چې کليوال او ملکان ټول په ټاکلې ورځ د زده کوونکو په خونه کې راټول شي.

په دغه ورځ دومره ډېر خلک راغلي وو چې تر هغې ورځې په دغه کوچني ښار کې دومره ستره غونډه نه وه جوړه شوې.

ابراهيم زبوک لا د مخه مور ته ويلي وو چې د گوندي سيالانو به تر ټولو زيات درانوی کوي، ښه او سټيج ته نږدې ځای دوی ته ورکړی. مور هم ټولو گوندي سيالانو ته په مخکې ليکو کې ځای ورکړ، برهان الدين مو هم د ولسوال تر څنگ کيناوه، په چای او سگرېټو مو د ټولو ميلمنو، او په ځانگړې توگه د دوی ښه ميلمه پالنه وکړه.

احسان تقاعدي چې زما څنگ ته چرتي ناست و، وويل: «يوازې څښتن تعالی پوهيزي چې د ابراهيم زبوک په ماغزو کې څه وگرځي!»

په ځواب کې مې ورته وويل: «ولې دومره بدگومانه يې؟ ابراهيم په مذهبي چارو کې څه چل کولای شي؟ څرنگه چې مور پخپله بد يو ځکه هر څه او هر چا ته د شک په سترگه گورو، هغه دی په خپلو سترگو يې ويني چې نوموړی شپه او ورځ د خلکو په خدمت کې دی.»

د غونډې په سر کې ابراهيم ميکروفون واخېست. په ورو غږ او سره سينه يې داسې شميرلي خبرې پيل کړې: «مور ټول د دغې

سيمي په خاوره او هوا کې زيرېدلې او روزول شوي يو، هيواد پالنه او سرېنندنه د هر يوه په زړه کې څپې وهي، يوازې د ورورۍ او يووالي له مخې کولای شو چې خپل هيواد له هر ډول بلا او تيري څخه وژغورو، په تيره خو بايد په ديني لارو، چارو کې سره يو لاس او يو موټی وو. دين او دنيا له يو بل څخه بېل دي، سياست يو شی دی او مذهب بل شی.

مورن نن ورځ د مذهبي کار له پاره ټولو ته خپله غېږ پرانيستي او خپلو مسلمانو وروڼو ته د مرستې لمن غوروو. غواړو په خپل ښار کې يو ښکلی جومات ودان کړو. په پام کې ده چې يوه سپيڅلي او هوښياره ډله د جومات د جوړولو ډلې په توگه وټاکو، د خدای فضل دی زموږ په منځ کې دا ډول پاک زري کسان پریمان دي چې يو يې هم ښاغلی برهان الدين دی. زه د خپل ځان او ستاسو دهيوادپالو وروڼو په استازيتوب له قدرمن برهان الدين څخه هيله کوم چې د جومات د جوړونکي ډلې مشرتوب ومني، باور لرم چې ټول دوستان دغه ټاکنه خوښوي او ښاغلی برهان الدين به هم د هوکې ځواب ورکړي.»

د الله اکبر او صلواتونو غږونه ان د اسمان تر څوکو ورسيدل. عرفان د سيمي تر ټولو سپين ږيري سړی له ډېرې خوشالی وژړل، ميرزا بدر له خپل ځای څخه پورته شو او ويې ويل: «خدایه شکر چې به ژوندوني مي خپل ديني وروڼه يو زړه او يوه خوله وليدل!»

د ټکو غږونه پورته شول، څه نا څه نيمه گری خلکو ورته لاسونه وپړکول.

ښاغلی برهان الدين ميکروفون واخېست، لومړی يې پر خلکو باندی يو ځغلند نظر واچاوه او بيا يې وويل: «گرانو ښاريانو! ستاسو د ښو

او غوره احساساتو څخه ډېره مننه کوم، ژوندي دی وی! خو زه له دغه وړانديز سره مخالف يم. مورن تر دې نورې زياتې اړتياوې لرو چې له جومات جوړولو څخه ډېرې اړينې دي...»

لا يې وينا پای ته نه وه رسولې چې خلکو سپکې، سپورې ورته پيل کړي. يوه پرې چيغه کړه چې: «ورک شه! بي حيا او بي باکه انسانه.»

بل پرې نارې کړې چې: «چوپ شه! بی دينه.»

دریم ورته وويل چې: «مخ دي ورک شه! بېشرمه او بي وجدانه!»

برهان الدين غوښتل د لاس او سر به ښورولو سره خلک غلی کړي: «تاسو ماته اجازه راکړئ ... هيله کوم ... وایم ولي د جومات ...»

خو خلکو په پرله پسې ډول سپکې سپورې ورته ويلې او خبرو ته يې نه پرېښوو. ابراهيم د برهان الدين تر څنگ ودرېده، ميکروفون يې ترې واخېست او ويې ويل: «گرانو وروڼو، قدرمنو ښاريانو! هيله کوم چې د ټولو غوره اندونو درناوی وکړئ، ښايي زموږ عزتمن دوست برهان الدين د پام وړ خبرې ولري. هيله کوم ده ته د خبرو اجازه ورکړئ تر څو پوه شو چې نوموړی ولي د جومات له ودانولو سره مخالف دی!؟»

برهان الدين وويل: «ورونو! که تاسو نه غواړئ زه خبرې نه کوم.»

خلکو له هرې خوا پرې نارې کړې: «خبرې وکړه خره! کوه خبرې دي کوه بي ناموسه!...»

برهان الدين وويل: «زه د ټولې غونډې په استازيتوب هم جومات او هم ښوونځی غواړم!»

برهان الدين وويل: «زه لومړی ښوونځی غواړم!»

ابراهيم بيا په جگ غږ وويل: «مور ددې له پاره تاسو نه يې راغوښتي چې د مسلمانۍ په لارو، چارو کې خنډ شئ، زه باور لرم چې هيڅ يو مسلمان ورور به په دې باره کې د برهان الدين پلوي و نه کړي.»

ټولو خلکو نارې کړې چې: «هو! مور ټول لومړی جومات غواړو!»

برهان الدين وليدل چې د خپل گوند غړي هم له ده سره هم اندي نه دي، په ډېره غوسه يې وويل: «ولي تاسو خپل ځانونه په خپله غولوی؟»

ميرزا بدر ورته وويل: «ته وايي چې د ماشومانو راتگ ښوونځی ته ستونزمن دی، خو د سپين رېږو په فکر کې نه يې چې دوی څنگه د سيمې له يوې څنډې بلې څنډې ته راشي؟»

ابراهيم له وخت څخه په گټه اخېستلو سره ميکروفون تر لاسه کړ او وپې ويل: «گرانو هيوادوالو او عزتمنو ورونو! ډېر خواشینی ځای دی چې په دومره کوچنی غونډه کې د يوه بل په خبرو نه پوهېږو!»

ابراهيم داسې خبرې وپېيلې چې د غونډې ټول کسان يې د برهان الدين پر خلاف راپارول. ده د خپلې وينا په يوه برخه کې وويل: «ښاعلي برهان الدين د دې له پاره ښوونځی پلمه کړ چې د جومات د ودانولو مخه ډب کړي. داسې ښکاره کوي لکه د ښوونځي نوم چې يوازې د ده زده وي.» نوموړي برهان الدين ته گوته ور سيخه

برهان الدين وويل: «د سيمې عزتمنو خلکو! هر څومره بدمرغی چې په مور باندې راځي ټولې يې د ناپوهۍ او بې سوادۍ له لاسه دي. له ناپوهۍ څخه مو تر اوسه زښت ډېر زيانونه ليدلي دي، باور لرم چې په راتلونکي کې به هم له دغې لارې له ډېر زيانونو سره مخامخ شو. تاسو غواړئ جومات جوړ کړئ، ډېر ښه! زه يې هم درسره منم خو پوښتنه دا ده چې ولې؟ يانې مور جومات نه لرو؟ که نه مننه ونه کړو نو له خپلو نيکونو ښه ستر جومات راپاتې دی، که کوم ځای په کې خراب شوی وي جوړ به يې کړو. زما په اند د نوي جومات پر ځای د نوي ښوونځي ودانول ډېر اړين دي...»

بيا پس پسې او سپرې پيل شوې. برهان الدين د لاس په اشاره خلک غلي کولو ته را وبلل او زياته يې کړه: «تاسو اجازه راکړئ! مور په خپله ټوله سيمه کې يوازې يو لومړنی ښوونځی لرو، هغه هم زمور د ماشومانو له پاره ډېر کوچنی دی. په هر ټولکي کې څه نا څه اويا تنه زده کوونکي کيني چې ډېر د ښوونکي خبرې نه اوري. له دې کبله زده کوونکي مجبور دي چې ان د ژمی په سره هوا کې د سيمې له يوې څنډې څخه بلې څنډې ته راشي، له ياده مو وتلي دي چې پروسبرکال د ليوانو گلي يو هلک وخور؟ د خدای له پاره په خپلو ماشومانو باندې زړه وسوزئ. د جومات په ځای د ښار په هغه بله څنډه کې يو ښوونځی جوړ کړئ، که د لگښت پيسې کمې شي له ښوونې او روزنې وزارت څخه به مرسته وغواړو...»

ابراهيم پوه شو چې د برهان الدين خبرو په خلکو اغېزه وکړه او ورو، ورو يې غوسه مخ په سرپړېدو ده، ځکه پورته شو او په لور غږ يې

خو تنو خو برېد هم پرې وکړ، که ابراهيم نه وای بچ کړی هغه به يې توتې، توتې کړی وای.

برهان الدين پک زره له جومات ووت او په گړنديو گامونو د خپل کور په لورې رهي شو. دده له تگ څخه وروسته د جومات د ودانولو ډله د سيال گوند په مشرۍ وټاکل شوه.

د غونډې له پای ته رسيدو وروسته کله چې د زده کوونکو له خونې راووتو، ابراهيم زبوک له خندا څخه په پکه خوله وويل: «هلکانو! پوه شوی؟ چې څومره په اسانۍ مې برهان الدين ته ماتي ورکړه؟»

رښتيا يې ويل له دغې پېښې وروسته برهان الدين و نه توانيده چې په خپله سيمه کې ژوند وکړي، مجبور شو چې د خلکو د غوسې تر سربېرو پورې انکارا ته لار شي.

هو! وروره! پام کوه! ابراهيم شيطان دی، شيطان! ده د چلبازی ټول قوانين زده کړي دي، پام کوه چې خپله رېره د هغه په لاس کې ور نه کړي!

- د چلباز د کتب، د مېرزا علم حميدي ژباړنه.



کړه او ويې ويل: «برهان الدين! تا ته وایم، زه نه غواړم چې د مسلمانانو په سيمه کې د سرکوزي غوښه وپلورل شي، زه ستا په کړو او ناوړه هيلو ښه پوهېږم، په دې پوهېږم چې ستا دا ډول باور او عقیده له کومه ځايه سرچينه اخلي او چاته ورته ده. شکر وباسه چې د دغه ځای اوسيدونکی نه يې او که نه يوه شيبه مې هم دلته نه پرېښوې. په دې خبره ښه پوه شه چې ستا خبرو په مور هېڅ ډول اغېزه نه ده کړې، د خدای په فضل او د خپلو مسلمانو وروڼو په مرسته به ارومرو جومات جوړ شي خو په دې هکله به ستا په تندي باندي د تل له پاره تور داغ باتي شي.»

گني لاس پر کې پيل شوي او خلکو په پرله پسې ډول نارې وهلي چې: «ژوندی دې وي ابراهيم زبوک!»

برهان الدين پوه شو چې نور نو له ابراهيم سره سيالي نه شي کولای ځکه يې په خپل ټول توان سره چيغه کړه: «واه ابراهيم! ته چې له جومات څخه دومره ډېرې خبرې کوي، په خپل ژوند کې يو ځل جومات ته تللی يې؟»

څرنگه چې غالمغال ډېر و خلکو داسې اند وکړ چې برهان الدين لا تر اوسه هم د جومات د ودانولو مخالفت کوي، له هرې خوا يې پرې ور چيغې کړې چې: «دا بي دينه غلی کړی! دا کافر له جومات څخه وباسئ!...»

خپلو گوندي غرو يې هم په خپل منځ کې دا خبره زمزمه کوله چې: «نن خو برهان الدين مختوري او بي باکه سوي زمور پزې را پرې کړي او به پنډو خلکو کې يې سره او شرمنده کړو.»

# تاریخ افغانستان

## یادداشت ها و برداشت ها

کتاب به کوشش دکتر سید عسکر موسوی برای نشر آماده گردیده، و در سه بخش اصلی و یک بخش ضمیمه سامان یافته است. بخش نخست نام های تاریخی افغانستان را، از عهد اوستا تاکنون به بررسی گرفته است. در بخش دوم به سلاطین افغانستان از تشکیل امپراتوری درانی تا سقوط جیبب الله کلکانی پرداخته شده است و در بخش سوم دوره نادرشاه تا کودتای داود خان به بحث گرفته شده است. بخش ضمیمه نیز شامل ۷ ضمیمه، و نمونه هایی از دستخط نویسنده می باشد.

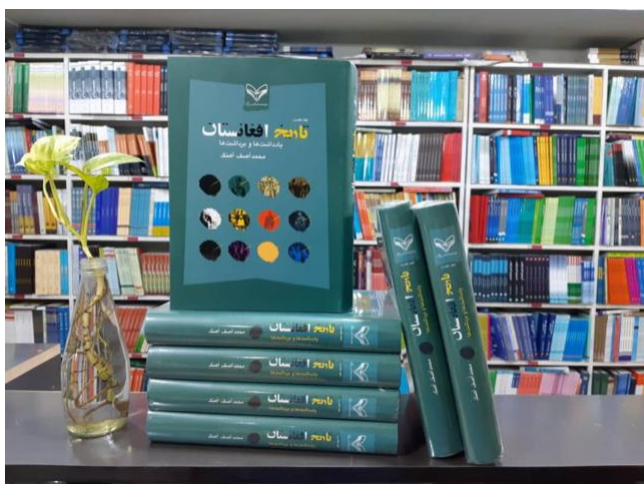
کتاب را نشر واژه در سال 1399، در 551 صفحه و شمارگان 1000 منتشر کرده است.

نام اثر تاریخی سیاستمدار و مشروطه خواه نامدار کشور، محمد آصف آهنگ است که به تازگی اقبال چاپ یافت و به دسترس اهل دانش، و بویژه کاوش گران تاریخ واقعی کشور قرار گرفت.

آهنگ پس از سال ها پژوهش در تاریخ افغانستان به این نتیجه می رسد که حاکمیت سیاسی، تاریخ افغانستان را جعل کرده و هر آنچه در رابطه با نام های تاریخی افغانستان به خورد مردم داده شده است و یا هر آنچه در مورد کارکردهای شاهان و برای کشور اجازه چاپ یافته است با واقعیت های تاریخی تفاوت های بسیاری دارد.

وی در جریان پژوهش هایش در می یابد که با روی کار آمدن شاه شجاع، فرهنگ جدید سیاسی وارد افغانستان می شود. به همین دلیل تاریخ افغانستان را به دو دوره تقسیم می کند، دوره شاهان مستقل که با احمدشاه درانی، و دوره امیران وابسته که با شاه شجاع آغاز می شود.

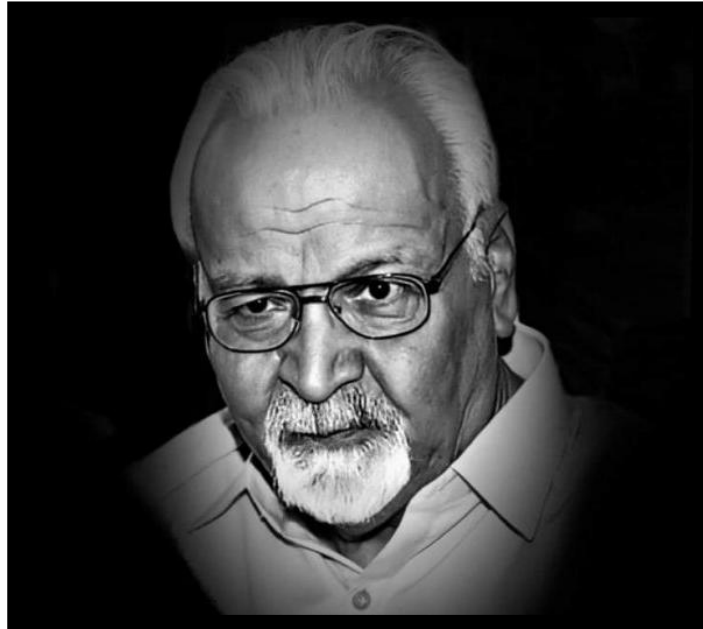
آهنگ معتقد است که با درک این واقعیت ها، تاریخ افغانستان باید منصفانه بازنگری و نوشته شود. وی این اثر خود را، که نتیجه سال ها پژوهش و تحقیق است، گامی کوچک در این راستا می داند.



## اکادمیسین سلیمان لایق خان حق ته و سپاره

و کړل او د ډیرو دفترونو دروازي يې وډبولي، که څه هم د زیات فشار په نتیجه کې د پوهنتون مشرتابه په بل پوهنځي کې د شاملېدو موافقه ورکړه، خو هغه په طب پوهنځي کې د لوست تمه کوله، اما ناڅرگندو چارواکو د هغه مخه ونیوله. د یو تعلیمي کال له ضایع کېدو برسیره په ۱۳۳۳

کې د ادبیاتو فاکولتي د ادب او فلسفي څانگه کې په زده کړو بوخت شو او په ۱۳۳۶ کې يې زده کړي پای ته ورسولي. په ۱۳۳۷ کې لمړی د مطبوعاتو په مستقل ریاست کې په کار وگمارل شو، چې بیا ورته د خنډونو له جوړېدو وروسته



۱۳۳۸ کې د انیس ورځپاڼي محرر او د غوره کار کولو په اثر د ژوندون مجلې د مدیر په توگه کار پیل کړ. د عبدالروف بینوا په مشوره يې د راډیو د لیکونو برابرولو د لمړي مدیر څوکی ومنله او لږ موده وروسته د راډیو د روزني او ادبي خپرونو لوي مدیر شو. د ۱۳۴۳ د مرغومي په ۱۱ مه يې د افغانستان خلک دموکراتیک گوند په موسسه کنگره کې چې د نورمحمد تره کي کور کې جوړه شوي وه گډون وکړ او له هغې وروسته يې خپلې ټولې شونتیاوي او شهرت د دغه گوند د قسمت سره وتړل. په ۱۳۴۴ کې د افغانستان ولسي

د افغانستان وتلی سیاستوال، پیژندل شوی ادیب او منلی شاعر د ۹۰ کلونو په عمر له پاتیدونکي نړۍ د تل له پاره سترگې پټې کړي. هغه د ۱۳۰۹ کال د میزان په ۲۱ مه د بڼرني په ایمنې خیلو کې زوي شوی. د مرحوم نوم غلام مجدد دی چې د نقشبنديه طریقي د ستر مرشد شیخ احمد سرهندي

عنوان دی او د نوښتگر مانا لري. پلار يې د هاشم خان دوره کې نظر بند ؤ او دی يې هم کابل ته راوست. مور او کشر ورور يې د کولرا په ناروغۍ له اخته کېدو وروسته مړه شول. په ۱۳۱۹ کې د حبیبی لیسې دوم ټولگي ته شامل او له څو کلونو لوست کولو په ۱۳۲۶

کې د پغمان شرعيه علومو مدرسې ته ولاړ او په ۱۳۳۱ کې د اعتصاب کولو له امله له مدرسې او کابل څخه د ایستل کېدو سزا ورته واورول شوه. په ۱۳۳۲ کې د کابل پوهنتون شرعیاتو پوهنځي محصل او د اومي دورې د وکیلانو او محصلانو د مخالفت په دوره کې تر پولیسي څارني لاندې راغی. په دې مهال مرحوم لایق د هېواد او خلکو سره د زیاتي مینې له کبله زیات شعرونه وویل. هغه د شرعیاتو پوهنځي د ادارې له خوا د نورو محصلانو سره له ناستې او اړیکو نیولو منع کېدلو او په پای کې منفک شو. زیات اعتراضونه يې

جرگي ته نومانده شو او له دولتي ماموریت څخه یې لاس واخیست. تر ۱۳۴۹ پوري یې د پرچم خپروني کولي او د ثور انقلاب له بري سره سم د راديو تلویزیون او سینماتوگرافي وزیر او د وزیرانو شورا منشي په توگه وټاکل شو. د یو لړ کلکو مخالفتونو سره د مخ کېدو برسیره ۱۳۶۰ کې د علومو اکاډمۍ د چارو د مدیریت کولو تر څنګ د سرحدونو چارو د وزیر دنده هم ورغاري شوه.

سليمان لایق په ۱۳۲۲ کې چې دریم ټولګي زده کړی و په یوه کنفرانس کې خپل لمړی شعر ووايه چې د انیس ورځپاڼي هغه د بینوا په راپورتاژ کې خپور کړ. د مدرسي پای ته رسولو وروسته د پښتو او دری ژبو د تکره شاعر په توگه وپیژندل شو. په ۱۳۴۱ کې یې شعري ټولګه (چونغر) خپره شوه چې د اروابناده لایق په شهرت او پیژندنه کې ځانګړی ځای لري. په ۱۳۵۴ کې د هغه د شعرونو دویمه ټولګه، یانې (کیردی) له نوي ډیلي نشر شوه. په ۱۳۵۷ کې یې بل کتاب (یادونه درمندونه) خپاره شول. ۱۳۶۰ کې په دری ژبه د لوري کچې ارزښتناکه ټولګه (بادبان) د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو د مرکز له خوا، ۱۳۶۱ کې د لایق د منظومو کیسو پښتو ټولګه چې فولکلوریکو طنزونو او نورو کیسو ته ځانګړي شوي وه د پښتو ټولني له لوري، ۱۳۶۲ کال نوي ډیلي کې د سليمان لایق د غوره شوي پښتو شعرونو ټولګه د ناپیژاندو فرهنگپالو له خوا، ۱۳۶۳ کې د سليمان لایق د پښتو څلوریزو (ساحل) د قومونو قبایلو وزارت د خپرونو او تبلیغاتو اداري له خوا، په همدې کال کې د لایق د دری شعرونو یو جونګ (سمت روشن جاده) د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو د مرکز له لوري، ۱۳۶۶ کې د سليمان لایق د شعرونو غورچاڼ (شيبې او ترانې) د ا، خ، د، گ له لوري، په

۲۰۰۴ کې د قره کمر د فرهنگي ټولني له خوا د (سپرغکۍ) شعري ټولګه، خپري شوي. د شعري ټولګو تر څنګ مرحوم لایق د هنري نثرونو او کیسو په برخه کې غوره اثار کښلي چې څو بیلګي یې یادولی شو: ۱۳۶۲ کال د یونسکو په لګښت د پښتو څیړنو نړیوال مرکز کابل کې د (اباسین سپیدی) منثور اثر، ۱۳۷۷ کال د پښتونخوا پېښور کې د (غرونه او کساتونه) ناول او نور. د دې په څنګ کې په سلهاؤ مقالې او یاداشتونه نور هم لیکل شوي چې ځینې یې تر اوسه ناچاپه پاتې دي.

په لنډیز د لمړیتوب له سایټ څخه:

څرنګه چې اروابناده سليمان لایق څو بعدي شخصیت و، د فعال سیاست تر څنګ یې د ادب او شعر برخه کې ستر علمي فرهنگي فعالیتونه کړي دي. د هغه د فعالیتونو بنسټ او زری افغان زیار کښ انسان تشکیلوي، مرحوم د وطن او خپل وطنوال په مینه له ډیرو امتیازونو تیر شوی، ستونزي او زندان یې لېدلی دی. د خپل هېواد او غیور ملت په عظمت پوهیدلو، د هغې د نړیدلو خطر اندیښمن کړی و. که څه هم چې ژوره دیني پوهه یې لرله او د یوي روحاني کورنۍ له پښته و، خو تل یې په لیکلو او ویلو کې د اسلام له اوسنیو سوداګرو سره د یوه ځواکمن منطق جګړه کوله. دا جګړه ډیره برېښه وه! په پایله کې د ترهګرۍ د غلچکې برید ښکار شو او له یو لړ روغتیايي کړاونو ګاللو پس د تل له پاره زموږ څخه ولاړ!!

روح یې ښاد اوسه. جنت یې نصیب شه. مرحوم لایق به تل د افغانانو زړونو کې ژوندی وي.

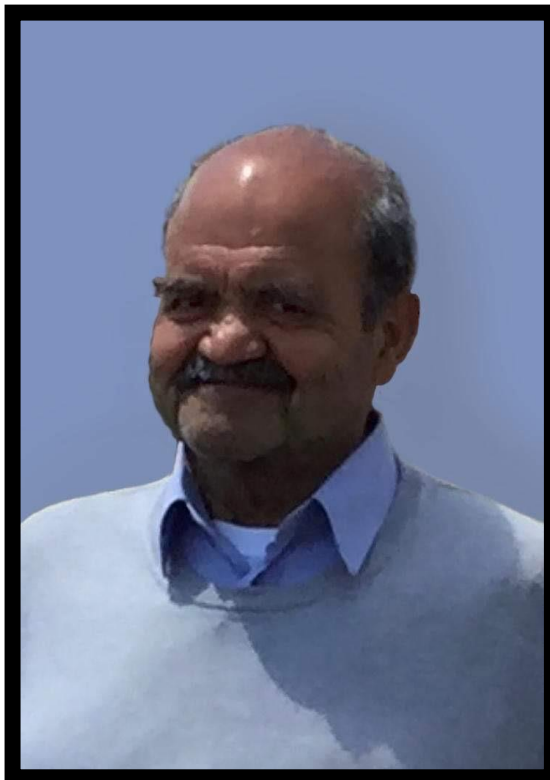


## عبدالقیوم نورزی به جاودانگی پیوست

در نخستین روز آخرین ماه تابستان امسال کارنامه‌ی یکی دیگر از شاخه‌های پر بار درخت دانش و ادبیات کشور، سیاستمدار و مدیر مدبر، زنده یاد عبدالقیوم نورزی بسته شد.

انسان دانشمند که دانش نمی فروخت، انسان دانا که از دانایی خود فخر فروشی نمی کرد، انسان بزرگ و فرهیخته که بزرگی خود را به رخ مردم نمی کشید.

نورزی از همان آوان جوانی مسیر زندگی خود را در تلاش و مبارزه به خاطر رفاه و آزادی و نجات انسان زحمتکش وطن از یوغ استبداد و بی عدالتی انتخاب کرد و در راه ایجاد سازمان سیاسی که شایستگی پیشاهنگی طبقه کارگر و زحمتکشان کشور را داشته باشد یکجا



قیوم نورزی، نویسنده و فرهنگی پرآوازه کشور از همان نخستین سال های نشرات "محبت" با استقبال گرم از این حرکت فرهنگی، همکاری قلمی خود را با محبت آغاز کرد. نورزی با سبک نوشتاری روان و ساده داستان می نوشت، طنز می گفت و پیچیده ترین مسایل سیاسی را با بیان روان به تحلیل و ارزیابی می گرفت.

بیشتر نوشته های

با سایر همزمان در ایجاد آن اشتراک ورزید. نبودش ضایعه بزرگ و جبران ناپذیر خواهد بود.

نورزی شب روز اول سپتامبر 2020م، قبل از رفتن به بستر خواب با خانواده شب به خیر گفته و به خواب رفت، خوابی که دیگر از آن برنخاست. و "محبت" را برای همیشه ترک کرد. روانش شاد و نامش ماندگار.

نورزی با نام مستعار (انخورگر، لاجورد، غرنی ...) به چاپ رسیده اند. این می رساند که فقید قیوم نورزی انسان شکسته نفسی بود و از شهرت و فضل فروشی به دور.

به همین سبب، زمانی که بنابر شایستگی در پست های بلند دولتی (تاسطح معاون صدراعظم) با صداقت و تقوا ایفای وظیفه می کرد کسی به یاد ندارد که شادروان نورزی از مقام و موقف خود استفاده ناروا کرده باشد.



# د ر سوک حمیرا نکھت دستگیرزاده

## دستگیر نایل

د ر سال روان، زبان و فرهنگ پارسی - هالند پناهنده شد و سال های پایانی عمر خود را در یکی از چهره های درخشان، شاعر در آنجا سپری کرد. من با دکتر حمیرا نکھت در

دهه شصت خورشیدی در دفتر اتحادیه شاعران و نویسندگان افغانستان (کابل) آشنا شدم که هنوز بسیار جوان بود و شعر های عاشقانه سنتی و گاه هم نیمایی می سرود. او می خواست شعر هایی بسراید که آینه دار درون انسان ها و و اصف عشق و زیبایی ها باشد. به گفته خودش در آغاز هیچگاه شعر های مناسبی نمی سرود. اما با بحرانی

شدن اوضاع در کشور و تداوم جنگ ها و تماشای زندگی رقتبار مردم شعر هایی از درد و داغ هم میهنانش نیز سرود.

حمیرا نکھت بانویی پُر شور، خوش ذوق، مهربان، صمیمی و با معرفتی بود. و مدت ها هم در آن اتحادیه کار کرد. نخستین گزینه ای از سروده های او زیر عنوان " شط آبی رهایی" در سال 1369 بود که از جانب اتحادیه شاعران و نویسندگان افغانستان اقبال چاپ یافت. پسان ها چه در داخل کشور و چه در زندگی مهاجرت، کتاب های بیشمار دیگری از شعر های او به چاپ رسانیده شد. دفتر های شعر دکتر حمیرا نکھت که تا کنون اقبال چاپ یافته اند این ها اند:



گردنفران و یکی از سخن سرایان نام آشنایی از نسل زن، (دکتر حمیرا نکھت دستگیر زاده) را از دست داد و جامعه ی فرهنگی - ادبی پارسی زبانان را سوگوار کرد.

دکتر حمیرا نکھت در 26 ماه ثور 1339 خورشیدی بدنیا آمد و در 14 سنبله سال 1399 خورشیدی در هالند به ابدیت پیوست. دکتر حمیرا با عشق و شعر و شعور، زندگی کرد

و در راه عشق به فنا پیوست و خود را زنده ی جاوید ساخت. او نمرده است، تنها جامه بدل کرده است. بقول رند شیراز:

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق  
ثبت است بر جریده ی عالم، دوام ما

دکتر حمیرا نکھت پس از پایان تعلیمات ابتدایی ولیسه، تحصیلات عالی خود را در رشته حقوق و علوم سیاسی در کابل به پایان رسانید و نخستین کارهای رسمی خود را در برنامه های ادبی و فرهنگی رادیو تلویزیون افغانستان آغاز کرد. دیپلوم دکترای خود را پسانها در رشته ادبیات پارسی از کشور بلغارستان گرفت. در سال های پسین دهه نود میلادی، به کشور شاهی

این هم دو نمونه از سروده هایش یکی در فرم  
غزل و دیگری شعر سپید :

چگونه راه می دهی، به باغ من جوانه را  
که عشق جاده می شود، عبور هر ترانه را  
به برگ ها چکیده است مگر صدای سبز تو  
که بیشه واژه پرورد، سرود عاشقانه را  
چگونه آه می شود نفس، به شهر سینه ام  
که آتش نیاز تو، نفس کشد زبانه را  
خیال دیدن تو گر، بجوی لحظه ها دود  
چراغ سبز میشوم، عبور هر بهانه را  
چه بی دریغ مانده ام، به باغ چشم های تو  
بهار رویش دلم، تداوم زمانه را  
هوای گریه کرده ام، به روی شانه های تو  
ز اشک آب می دهم، صبوری زمانه را  
+++++

بانوی اندیشه های شرقی !  
بانوی اندیشه های شرقی !  
وسعت دامت،  
تسلای پسران سرگردانت نیست  
از گریبان شان ،  
سر های بریده بیرون می آید !  
بانوی اندیشه های شرقی  
آزمت مباد !  
که اینک  
دریوزه گی پیشانی بلند پسرانت  
داغ کرده است  
دست های شان ،  
دراز تر از پای شان  
در تگدی است !

روانش شاد و خاطر آتش جاودانه باد !

(1) شط آبی رهایی، 2- غزل غریب غربت، 3-  
به دور آتش و دریغ، 4- آفتاب آواره، 5- هیچ  
نتوان گفت در پنجاه سال، 6- کوچه های روشن  
ماه هالند، 7- تلخ در آتش، 8- از سپیده ی لبریز،  
9- از پوست تا پوستر، 10- پرواز های پندار،  
و دفترهای بیشتر دیگر. دکتر حمیرا نکهت در  
آغازین دهه دوهزارم میلادی، باعشق آتشی که  
به فرهنگ و زبان خود داشت، انجمن شاعران و  
نویسندگان پارسی زبان در غربت (انشا) را با  
شرکت شماری از شاعران و نویسندگان افغانستان  
که از کانادا، امریکا و کشورهای اروپایی گرد  
آمده بودند، بنیان گذاری کرد و سال های درازی  
در این انجمن کارهای خستگی ناپذیری را انجام  
داد. کنفرانس ها، سیمینار ها و گرد همایی های  
بزرگی را تشکیل داد و بسیار شاعران و  
نویسندگان جوان را هم بدور این انجمن گرد  
آورد. بنده در بسیاری از این تلاش ها و گرد  
همایی ها، همکار و دستیار نزدیکش بودم و  
افتخار می کردم که مرا همکار خود پذیرفته  
است. در سال 2012 م به مناسبت شصت و پنج  
سالگی ام پیام تصویری زیبا و فاضلانه یی برایم  
در لندن فرستاده بود که هرگز آن نوازش های  
دوستانه و فاضلانه اش را فراموش نخواهم کرد.

حمیرا نکهت، تنها شاعر بلند پرواز و غزل  
سرای نام آشنا و تصویرگر بزرگ نه، که یک  
سخنور بی بدیل هم بود. او، در تمام فرم ها و  
اوزان و قالب های شعر، طبع آزمایی کرد اما  
غزل را زیبا تر و استادانه تر با صور خیال بی  
مانند از هر شاعر هم عصر خود می سرود. در  
سرودن شعر سپید نیمایی نیز فکر و ذوق بلندی  
داشت و بسیار شعرهای بلند نیمایی سروده است.  
در این سال ها بیشتر به "فرم" غزل توجه داشت  
و زیبا ترین غزل های زمان خودش را سرود.

## عبدالباري جهاني

### مورڪ شپڙ

هغه دم خدای ته د شڪر په سجدو سوه  
سمدستي يي ڪړه حمله پر مورڪانو  
مرگ يي گڏ ڪړ په خپل ڪور کي په خپلوانو  
نه يي مخ وڪوت د خپلو گاونډيانو  
نه د ورونو، د زامنو، اڪاگانو  
خپله مور او پلار يي څيري په منگول ڪرل  
مېلمانہ يي خويندي ورونه د اجل ڪرل  
راوتلای مورڪان نه سواي له غاره  
سپون په ڪور کي هيچا نه واهه له ډاره  
يو څو ورځي يي پر خپل ڪلي مېله وه  
د پيشو بربتونه غور منگول يي سره وه  
بيا خلوت ته سو دننه ويل پيره  
ستا قربان سم د خوارانو دستگيره  
د بنار سپيو مي تريخ ڪري خور ژوندون دي  
بنڪار له بېري نه سم ڪراي وچ مي لرمون دي  
راته غاڻي په ڪورو کي پر بامونو  
گرځپڙاي نه سم پر جگو دېوالونو

په دُعا دي يو لوی سپي راڅخه جوړ ڪه  
په دي سپيو په ڪوتریانو مي زړه سور ڪه  
شيخ پر چوف ڪړه پيشو ځای پر ځای خپل سو  
هغه دم د پيشوگانو په تکل سو  
په ځغستا به يي ايستي له ڪلي ڪوره  
نه يي خره پيشو پرېښوده نه توره  
که پيشو به پيدا نه سوه د ڪورونو  
واره سپي به يي دارله په غابونو  
لاروي يي ډاروله په گوابونو  
ماشومان يي ځغلول تر خپلو خونو  
و هر چا ته يي بنودلي خپلي داري  
څوڪ تري خلاص نه وه په ناستي په ولاړي  
خو څو ورځي وروسته بيا ولاړي حجري ته  
شيخ يي نه خوشي کاوه خپلي سجدي ته  
ويل شيخه زه په ڪومه خوله گويان سم  
ستا تر پيشو دي صدقه سمه قربان سم  
په عذاب ڪرم په ڪوڅو کي ماشومانو  
کاني وينم په لاسو کي د لويانو

د لوی بنار څخه دباندې يو دره وه  
جوړه ڪري يوه شيخ پکښي ډېره وه  
پر سجدو به خدای ته پروت وو په خواستونو  
تولي شپي يي تېرولي په نفلونو  
که هر څو د بنار پر خلکو باندي گران وو  
دی له خلکو راگوبنه په غم د ځان وو  
دوولس مياشتي به يي تل روڙي نيولي  
يوه ورځ يي چا ډوډي نه وه ليدلي  
يا په ذکر يا په فکر به مشغول وو  
پير پر هر چا باندي گران ورته مقبول وو  
نه يي ورلي شکراني نه خير اتونه  
نه يي چا ته ورليکله تعويذونه  
د دعا دپاره خلك چي ورتلله  
پير به يو گري حضور ته وربلله  
نور نه شيخ د دنيا کار لره وزگار وو  
نه له بنو نه يي له بدو سره کار وو  
يوه ورځ يوه مورڪ په حجره کي  
شل او سل ځله آزار ڪړ په سجده کي  
چي به شيخ ڪله ورتيټ سو و سجدي ته  
د مورڪ لکي به ورغله و خولي ته  
شيخ ڪرار ورڅخه وکړله پوښتنه  
ما پر څه آزاروي په بخت پمنه  
مورڪ وويله شيخه ستا قربان سم  
د مرگي مخته دي سپر بلاگردان سم  
د پيشو له لاسه ډېر يم ڪرېدلي  
شوم نهر يم وري تری ژر زبېښلي  
د ظالمو پيشوگانو له ناتاره  
يو گري وتلای نه سمه له غاره  
ته دُعا وکه چي زه غٽه پيشو سم  
نور به هر گري بېغمه له حملو سم  
شيخ دُعا وکړه مورڪ توره پيشو سوه

په غارو کې آرام نه وو د خوارانو

که به وری وو که نه وو ده وژل کړل  
له سهاره تر ماښامه یې دارل کړل  
له ځنگله څخه کوچ وکړ چغلانو  
تخم وړک سو د هوسیانو د سویانو  
گوره څرنګه دا فکر ور پیدا سو  
چې د شپې روان د شیخ د کور پر خوا سو  
شیخ چې ولیدی زمری، ویل یې وایه  
څه مشکل یې راوستلی تر دې ځایه  
اوس به چا یې پر دې سیمه کړولی  
په ځنگله کې خو تر تا نسته بناغلی  
زمری وویل دا نن ځکه غرومبېرم  
چې یو بل مورک زمری نه کې داربېرم  
بل مې بنکار میندلی نه دی په ځنگله کې  
ګوندي ستا غوښي د زړه سوډه را وکي  
چې زمری کړې شیخ ته سپینې خپلي داري  
شیخ یې تو کړلی له قهره پر مخ ناري  
ویل ځغله زما له کوره څخه وړک سه  
نه لېوه یې نه زمری بیرته مورک سه

زمری وکتل و ځانته چې مورک سو  
پښېمانی څه ګټه نه کول هک پک سو  
د خپل غار پر لور یې پورته کړل ګامونه  
رېږدېدله یې لکی، اوربوز، غوړونه  
خو په غار کې نه ملګري نه خپلوان وه  
ده وژلي وه که وروڼه که سیالان وه  
چې په شاوخوا کې پاته مورکان وه  
ټول د ده د وینو تږي دښمنان وه  
په هر پوست کې یې وژلي حیوانان وه  
مورکان وه که پسونه که لېوان وه  
چې د بل په مټو غټ سي یا زمری سي  
په هغه ګري له قام څخه پردی سي  
اول غوښي خوري د خپلو قریبانو  
بنخوي داري په خپلو په یارانو  
دا یې هېره وي چې نن ته تېرېدل سته  
چې هسکېري یوه ورځ کښته کېدل سته

نه کورو کې مې پرېږدي دې د سپیانو  
نه په ښار کې پر دوکان د قصابانو  
دا یو زه په ټوله ښار کې خوار و زار يم  
ته وا زه دښمن د هر سړي د پلار يم  
شیخه ما ته دعا وکړه چې لېوه سم  
کوڅې پرېږدم اوسېدونکی د ځنگله سم  
شیخ پر چوف کړه سپی هغه ګری لېوه سو  
پر سجده سو او روان پر لور د غره سو  
یو څو ورځي یې کړې تېري په ښکارونو  
ګرځېدی پر لویو غرونو پر دښتونو  
دواړي زامي به یې سړي وې تر غوړونو  
په څیرلو د اوزګرو د پسونو  
انګولا یې خوب حرام کړ د کوچیانو  
سرګردانه یې کړې ورځي د شپونیانو  
ډار یې واچاوه د دښت پر ماشومانو  
تر ګودر پوري په لار کې د پېغلانو  
یوه شپه په نیمه شپه کې را روان سو  
بیا د پیر دېرې ته ورغی نالان سو

ویل شیخه په دې غرونو کې پړانګان دي  
د ځنگله په هغه بل سر کې زمریان دي  
له هیبته یې په ښکار وتلای نه سم  
له ستمه یې خپل ښکار خورلای نه سم  
ځغلوې راڅخه زما کړي ښکارونه  
که څه وایم راته وښيي غاښونه  
ته دعا و ما ته وکه چې زمری سم  
هم په ځغاسته هم څیرلو ګړندی سم  
چې د چا نه وي تر ما تېره غاښونه  
تر مرګي پوري ونه وینم ظلمونه  
بیا به نه راځمه پیره ستا تر کوره  
له لمونځونو به دي نه باسم په زوره  
پیر پر چوف کړه لېوه ځای پر ځای زمری سو  
انګولا ورڅخه هېره سوه غرومبې سو  
شور یې ګډ کړ د ځنگله په حیواناتو  
سمه، غر، ځنگل یې اور کړ د هوسیانو  
چا لیدای نه سواى ټولې د ګیډرانو

چي يې عقل خداى مورك غوندي كوچنى كي  
يوه ورخ پر خپل بادار باندي غورخى كي.  
\* \* \*

## ك. ميثاق

### زندگی

شبنم شفاف روی برگ گل  
یک جهان معنی بود در زندگی  
می شود پیدا از آن دنیای راز  
راز های پُر ز راز زندگی  
زندگی و راز های بیکران  
می شود پیدا به هر شاخ گیاه  
هر گیاه و سبزه و گلها و سنگ  
هر یکی اسرار و رمز زندگی  
زندگی در خویش دارد نکته ها  
کو بود پیدا به ما و هم شما  
هر طرف بینی شکوه زندگیست  
از شکوهش هر طرف تابندگیست  
زندگی جریان بی پایان ماست  
چشمه های نور جاودان ماست

\* \* \*

### سید موسی زکی زاده

### خواب دریا

هنوز از دور ، دور  
مرا صدا می کنی  
دست تکان می دهی  
بیا بیا می کنی

□

همیشه می خواستی  
بایستم پیش تو  
چقدر ناراحتی  
که نیستم پیش تو

□

همیشه می خواستم  
که خنده های رنگین  
روی لبم بکاری  
با قصه های شیرین

□

بخوان ، بخوان لالا  
مانند آب دریا  
زیرا که من می بینم  
شبانه خواب دریا

۷۴/۴/۲۶

\* \* \*

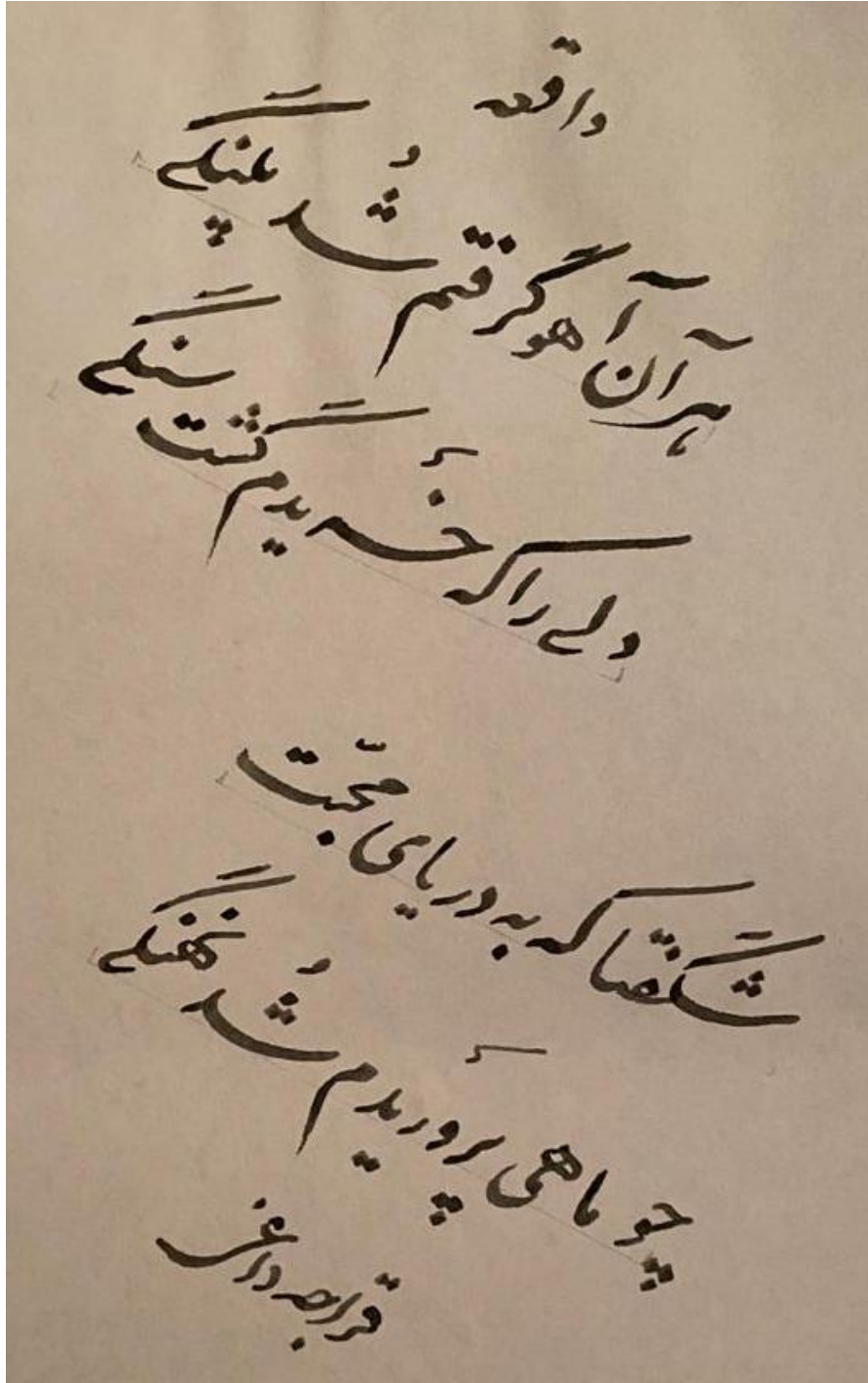


لکه خوشبوي گل چي په بن کي خائته پام اروي  
هسي د خان په لور نظر بنکلي گلفام اروي  
ددې جهان له ستونزو ليري گلورينه حوره  
له خندا شنه په ميکده کي په سر جام اروي  
هسکه غړي، خوله گلغوتي، زمردني غتي سترگي  
طلايي رنگ ول ول زلفان مين په دام اروي  
زما د خاپوړو په کوڅو کي تل د اوښکو باران  
د اور سکروتي په پرهر زرگي مدام اروي  
په بنايسته ځمکه کي رب وټاکه ادم خليفه  
ابليس لگيا دی خليفه په بد انجام اروي  
تراو د ميني له گلزار سره انسان لري خو  
په نفرتونو حريص نفس عقلونه خام اروي  
دا د امو اباسين منح کي تاريخي لوي هيواد  
پر ژړا، وير او اسويلو مالوم بدنام اروي  
که مظلومانو نه ستر ځواک د اتحاد جوړ شي  
پر ندامت به بي له شک ظالم سرسام اروي

\* \* \*

خمارم در خمستان ميروم من  
به شهر عشق و عرفان ميروم من  
از اين محنت سراي منکر آباد  
بسوی شهر ايمان ميروم من  
چو لطفش داده بر من بال پرواز  
پريده سوی جانان ميروم من  
دلَم ميگيرد از اين ظلمت آباد  
به عزم ماه تابان ميروم من  
از آنروزی که در خوابش بديدم  
پر از شوق وشتابان ميروم من  
تماشاييست آخر شهر عشاق  
از آن رقصان و خندان ميروم من  
زمستان با تمام لشکرش رفت  
خرامان در بهاران ميروم من  
همانجای که نور است و نگار است  
از اين وادی غزلخوان ميروم من

\* \* \*



## MAHABBAT

A none periodical magazine published by ADS  
(Afghan Dosty Society)  
22 Town Field Way, Isleworth, Middlesex, TW7 6TN, UK  
Tel: 0044(0)20 88472609 - 0044(0)7956190157  
E-mail: [mahabbat.dosti@gmail.com](mailto:mahabbat.dosti@gmail.com)  
Bank name: Barclays,  
Account No: 23541010, Sort Code: 20-70-70, UK  
SWIFTBIC BARCGB22- IBAN GB33 2070 70235410 10

بنیادگذار و صاحب امتیاز: انجمن دوستی افغان

تحت نظر بیات تحریر  
مدیر مسئول: ہمایون مانج  
بہای اشتراک یک سالہ: بریتانیسی پونڈ سترلینگ. سایر کشور ہا معادل آن  
بہای تک شمارہ: ۸ پونڈ سترلینگ

# MAHABAT

*Sep. 2020*

*To Mercy, pity, peace and love all pray*

*A Periodically Issue*



**Kandahar Airprot Terminal**

**کندهار – ترمینل میدان هوایی**